

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**TÜRK MODERNLEŞMESİ VE AİLE:
KİRALIK KONAK ROMANI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra AL

İstanbul

Ağustos-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TÜRK MODERNLEŞMESİ VE AİLE:
KİRALIK KONAK ROMANI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra AL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

İstanbul
Ağustos-2023

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

Üye

Prof. Dr. Kadir CANATAN

Üye

Doç. Dr. Muhammet Sani ADIGÜZEL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Türk Modernleşmesi ve Aile: Kiralık Konak Romanı Üzerine Bir Çalışma**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Kübra AL

ÖNSÖZ

Osmanlı- Türk modernleşmesi, 19. yüzyılda başlamış askeri, idari ve sosyal hayatta birçok değişime sebep olmuştur. Bu çalışmada, modernleşmenin Türk aile yapısında ne gibi değişimlere sebep olduğu araştırılmaktadır. Günümüzde ailede yaşanan değişimlerin de öncüsü olan bu değişimler toplum için çok önemlidir. Ve bugünü anlayabilmek ancak süreci anlamakla mümkün olacaktır.

Birinci bölümde giriş, tezin konusu ve amacı, temel soruları, hipotezi, sınırlılıkları ve yöntemine yer verilmiştir. Yaşanan bu süreç değerlendirilirken ikinci bölümde öncelikle modernlik ve modernleşme izah edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada, Osmanlıda modern hayata geçişin Batı toplumlarında olduğu gibi kendi iç dinamikleri ile gerçekleşmediği ve bu sebeple gelenek - modern çatışmasının uzun yıllar devam ettiği görülmüştür. Tartışmaların hangi çerçevede olduğu ile ilgili konulara değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada değişen aile yapısını değerlendirebilmek için bir edebi yapıttan faydalanarak çalışma alanını sınırlandırmak ve daha net bilgilere ulaşılmaya çalışılmaktadır. Modernleşme sonrası Türk Edebiyatı da gerek yeni türlerin edebiyata katılması ve dilin sadeleştirilmesi, gerekse içerik bakımından değişimden etkilenmiştir. Bu bağlamda edebiyat ve toplum başlığı altında, edebiyatta yaşanan yenilikler, sosyoloji ve edebiyat disiplinlerinin birbirleri ile ilişkileri ve dönem edebiyatından örnekler verilerek konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Yakup Kadri'nin Kiralık Konak romanı üzerinde yapılan çalışmada üçüncü bölümde eserin yazarına, yaşadığı döneme, edebi anlayışına ve eserlerine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise modernleşmenin Türk aile yapısındaki yarattığı etki, roman üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmamın her aşamasında bana ilham olan ve yol gösteren saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Ergün YILDIRIM'a, lisans ve yüksek lisans dönemimde benden desteklerini esirgemeyen kıymetli eşim Hikmet AL ve canım çocuklarım Umut Furkan, Yağmur Büşra, Furkan Doğan ve Furkan Salih'e ayrıca teknik işlerde bana sabırla yardım eden kıymetli yeğenim Muhammet DEMİROK'a teşekkür ederim.

Kübra AL
İstanbul-2023

ÖZET

TÜRK MODERNLEŞMESİ ve AİLE:

KİRALIK KONAK ROMANI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Kübra AL

Yüksek Lisans, Sosyoloji

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

Ağustos, 2023 - 107

Modernleşme on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Batı Avrupa’da başlayan daha sonra etkisini tüm dünyada gösteren bir süreçtir. Politik, toplumsal, ekonomik ve moral değerler başta olmak üzere birçok değişimi barındırmaktadır. Türk modernleşmesi, bir ayağı Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılını diğeri ile de genç Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan geniş toplumsal, tarihi, ilişkileri, değişimleri ve kurumları kapsamaktadır. Uzun yıllar üzerinde tartışmalar yapılan ve eserler verilen modernleşme; Osmanlı toplumunda, askeri ve idari değişimlerin yanı sıra evlilik bilinci, mahremiyet, eğlence, tefrişat, yaşanan mekânlar vb. birçok toplumsal alanda değişime yol açmış ve edebiyatçıların eserlerine de konu olmuştur. Edebiyat ve sosyoloji birbirleri ile yakın durabilen alanlara sahip iki disiplindir. Edebiyat, toplumdan doğan bir faaliyettir. Yazar da metin de toplumsal bağlamla ilişkilidir. Bundan dolayı toplumsal çözümlemelerde edebiyattan faydalanarak hareket etmek mümkündür. Tanzimat sonrası ortaya çıkan roman türünde edebiyatçılar yaşanan toplumsal değişimi kimi zaman eleştirmiş, bazen yol göstermiş veya bazı eserlerde sadece yalın bir şekilde ayna tutmuşlardır. Dönemin yazarlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Osmanlı’nın yıkılışı ve Cumhuriyet’in kuruluşuna şahit olan bir edebiyatçı olarak toplumda yaşananlara kayıtsız kalmamış, yaşadıklarından edindiği gözlemleri okuyucuya aktarmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı’da Batı’nın etkisiyle gelenekten kopup modernleşme sürecinde ortaya çıkan fikir, his ve değerler farklılığının ailede ne şekilde değişimlere neden olduğu Kiralık Konak romanı ele alınarak, incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, Modernleşme, Mekân, Aile, Roman, Toplumsal Değişim

ABSTRACT

TURKISH MODERNIZATION and FAMILY: A STUDY ON THE KİRALIK KONAK NOVEL

Kübra AL

Master Thesis, Sociology

Advisor: Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

August, 2023 - 107

Modernization is a process that began in Western Europe in the seventeenth and eighteenth centuries and then exerted its influence all over the world. This caused many changes, especially political, social, economic and moral values. Turkish modernization encompasses social history, relations, changes, and institutions found on one foot the last century of the Ottoman Empire and the other in the young Republic of Turkey. Modernization, which has been discussed and worked on for many years, has led to changes in many social areas such as marriage consciousness, privacy, entertainment, furnishing, living places, etc. as well as military and administrative changes in Ottoman society and has been the subject of the works of literary critics. Literature and sociology are two disciplines that have fields that can stand close to each other. Literature is an activity that arises from society. Both the author and the text are related to the social context. Therefore, it is possible to act by using literature in social analysis. The type of novel that emerged after the Tanzimat sometimes criticized the social change that took place, sometimes guided it, and sometimes only held up a mirror in a simple way. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, as a man of letters who witnessed the Balkan Wars, World War I, the collapse of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic, did not remain indifferent to what was happening in society and conveyed the observations he gained from his experiences to the reader. In this study, the way in which the difference in ideas, feelings and values that emerged in the process of modernization by breaking away from tradition with the influence of the West in the Ottoman Empire caused changes in the family. This will be examined with the novel *Kiralık Konak*.

Keywords: Modern, Modernization, Space, Family, Novel, Social Change

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.1. Giriş	1
1.2. Araştırmanın Konusu ve Amacı	4
1.3. Araştırmanın Temel soruları	5
1.4. Araştırmanın Hipotezi	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.6. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri.....	5
1.7. Araştırmanın Yöntemi	6
İKİNCİ BÖLÜM	7
OSMANLI – TÜRK MODERNLEŞMESİ, EDEBİYAT ve TOPLUM	7
2.1. Tanzimat ve Meşrutiyet	7
2.2. Türk Modernleşmesinde Yaşanan Fikri Tartışmalar	11
2.3. Edebiyat ve Toplum	19
2.4. Dönemin Edebiyatı ve Roman	21
2.5. Dönem Romanlarından Örnekler	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	34
YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU	34
3.1. Hayatı ve Yaşadığı Dönem	34
3.2. İçinde Bulunduğu Edebî Akımlar	37
3.3. Eserleri.....	40
3.3.1. Mensur Şiirleri	41
3.3.2. Tiyatrosu.....	41

3.3.3. Hikâyeleri	42
3.3.4. Romanları	43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	48
OSMANLI'DA AİLENİN MODERNLEŞMESİ ve KİRALIK KONAK.....	48
4.1. Kiralık Konak Roman Örneğinde Aile ve Modernleşme	48
4.2. Yaşam Alanları ve Ailenin Yaşam Pratiklerindeki Modernleşme	67
4.3. Evlilik Bilincinin Dönüşümü	75
4.4. Geniş Aileden Çekirdek Aileye, Konaktan Apartman Dairesine ve Bireyselleşme.....	78
4.5. Mahremiyet.....	83
4.6. Eğlence	86
4.7. Tefrişat.....	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	99

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.g.e. : Adı Geçen Eser
Akt : Aktaran
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
sf : Sayfa
Çev : Çeviren
vb : Ve Benzeri

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Giriş

Anthony Giddens, modernliği “on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan daha sonra etkisini tüm dünyada gösteren toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi” olarak tanımlamaktadır. Batı toplumlarında Endüstri Devrimi ardından yaşanan birçok değişimi barındırır. Bu değişimler arasında politik, toplumsal, ekonomik ve ahlaki değerler vardır (1992: 12).

Modernleşme ise modernliğe doğru geçen süreçtir. Alain Touraine modernleşmeyi “eylem halindeki modernlik” olarak tanımlar. Yani modernleşme on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Batı Avrupa’da başlamış daha sonraki yıllarda Batı dışı dünyada yayılan geniş bir değişim sürecidir. Batı, kendisini “modern” ve kendisi dışında kalanı “gelenek” olarak tanımlamaktadır. Toplumları gündelik hayat pratiklerine kadar düzenlemek isteyen modernlik, eskiyi dışlar ve eskinin yerine yeni olanı koyar. Bu anlamda toplumların geçmiş ile bağları zayıflar ve nihayetinde kopmak zorunda kalır. Modernlik, gelenek, din ve öznelliğe karşı, irrasyonel imgeleri, metafizik değerleri dışlayan, masallar, mitoloji ve öznelliği reddeden bir söylem kurgulamaktadır (Yıldırım, 2012: 20).

Modernlik anlatısına göre Batı toplumu özgür, ilerleyen ve yaşam dolu, Batı dışı toplumlar ise yaşlı, yoksul ve cahil olarak tanımlanmaktadır. Hayatı her anlamda kapsayan modernlik, modernleşmekte olan toplumun geleneksel tüm değerleri ile çatışma içindedir. Toplumda gelenekseli temsil eden ve modernleşme taraftarı olmayan kuşakları ile modernlik taraftarı olan kuşaklar arasında gerilim yaratabilir. Osmanlı modernleşmesi özelinde incelenecek olan modernleşme sürecinde bu gerilim gözlenmektedir.

Türk modernleşmesinde Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete ve Cumhuriyet sonrası kurulan ulus devlette büyük değişimler görölmektedir. Osmanlı-Türk modernleşmesi, 19. yüzyılda başlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı ile ilişkileri her zaman var olmuştur. Gerek fetihler gerekse ticari ilişkiler sürekli bir iletişimi ve uluslararası paylaşımı gerekli kılmıştır. Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı Batıya karşı kendi uygarlıklarını üstün gördüğu

için bu alışveriş Osmanlıya zarar vermemiştir (Mardin, 2018: 9). Modernleşme faaliyetleri Tanzimat Fermanı öncesinde de uygulanmaya çalışılmış fakat bu yenilik hareketleri daha çok askeri düzlemde kendini hissettirmiştir. İmparatorluk, kaybedilen savaşlar ve toprak kayıplarının ardından bir iç muhasebeye girişmiştir. Yapılan değerlendirmelerde gerilemenin daha çok askeri ve ordu düzeninde yaşanan sorunlardan kaynaklandığı düşüncesi ile İmparatorluk yönünü Batı'ya ve Batı'nın askeri yöntemlerine çevirmiştir. İlk aşamada askeri birtakım düzenlemeler yapmak ve devlet idaresinde yenilik hareketleri olarak uygulanmıştır.

Modernleşme hareketleri önce sadece askeri birtakım değişiklikleri içermekteyken süreç içinde birçok karşı çıkışa rağmen bu değişimler siyasi ekonomik ve eğitim alanlarında da uygulanmaya başlamıştır. Fakat Tanzimat'ın ilanı ile Batı'nın askeri ve idari yapısının ardından, kültürü ve yaşam biçiminin de hızlı bir şekilde Osmanlı'ya girdiğini görülmektedir. Mardin'e göre giyimden, ev eşyasına, paranın kullanılışından, evlerin döşeme tarzına kadar hatta insanlar arası ilişkiler ve fertlerin davranışları "Avrupai" olmuştur (A.g.e.: 13).

Tanzimat sonrası hayatın birçok alanında olduğu gibi edebiyatta da Osmanlı Batılılaşmasının etkileri görülmüştür. Tanzimat edebiyatının ilk öncü ismi Şinasi olarak kabul edilir. Şinasi aslında iyi bir şair değildi, iyi bir yazar da değildi (Aydın, 2000:106). Uzun süre Paris'te bulunduktan sonra geri geldiğinde onu öne çıkaran verdiği yeni mesajlar ve düşünceleridir (A.g.e.). Tanzimat edebiyatı iki ayrı dönemde incelenir. Birinci dönem 1860-1876 arası, toplum için sanat, ikinci dönem 1876-1895 arası, sanat için sanat dönemidir. Bu iki dönem benzerlik içermelerine rağmen temelde ilk dönemdeki yazarlar toplumu bilinçlendirmek için edebiyatı araç olarak görmüşlerdir ve toplum için sanat yaklaşımını benimsemişlerdir. İkinci dönemde ise sanat için sanat anlayışı benimsenmiş, bireysel konular işlenmiş ve dil ağırlaştırılmıştır.

Roman, Tanzimat sonrası Batılılaşma çabalarıyla edebiyata girmiş bir türdür. Çeviri olarak başlayan roman tarihi, ilk eserini Tanzimat'tan 6 yıl sonra verdi. Fransızcanın etkisiyle yazılan romanlarda sosyolojik bir yaklaşım da mevcuttur. Toplumu bilinçlendirmenin yanında yüzeysel ve taklitçi davranışların eleştirilerinin de yer aldığını görüyoruz. Çünkü 1860 yıllarından sonra Batılılaşmayı, daha çok adab-ı

muaşeret kuralları ve Batıda mevcut olan modayı takip etmek olarak gören, yani yüzeysel yönleri öne çıkararak tipler ortaya çıkmıştır (Mardin, 2018: 15). Bu tipleri eserlerinde konu edinen Tanzimat Dönemi yazarları arasında Ahmet Mithat Efendi, Rezaizade Mahmut Ekrem, Emin Nihat Bey ve Namık Kemal gibi birçok yazar bulunmaktadır. “Felatun Bey”, “Bihruz”, “Efruz” ve “Ali Bey” gibi roman tipleri, modernleşmeyi yüzeysel anlayan ve yaşayan alafanga züppe tipleri anlatmak için yaratılmış karakterlerdir. Toplum içinde yaşayan gerçek karakterlere atıf yapılarak üretilen bu kurmaca tipler, o günlerin yeni doğmaya başlayan sosyolojik yapısını anlamamıza yardım etmektedir.

Batılılaşma sürecinin bizzat içinde bulunan ve döneme çok iyi ayna tutan bir diğer yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. 1889 yılında Kahire'de doğmuştur. Çökmek üzere olan Osmanlı İmparatorluğu zamanında doğmuş İkinci Abdülhamit devrinin çocuğudur (Akı, 2017: 15). Balkan harpleri, Birinci Dünya Savaşı, mütareke yılları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahitlik etmiştir.

Yakup Kadri devrin edebî kültürüne aşina evine kitap girmiş bir aile kültürü ile yetişmiştir (Akı, 2017: 16). 1909 yılında ilk eserlerini vermeye başladığında Tanzimat ve Serveti Fünun edebiyatlarının etkisinin azaldığı dönemlerdir. Kıralık Konak kitap halinde çıkan ilk romanıdır (A.g.e.: 98).

Kıralık Konak romanı, yazları Kanlıca'daki yalıda, kışları Cihangir'deki konakta yaşayan Naim Efendi ve ailesinin maziden moderne geçiş süreçlerini, konaktan apartman dairesine geçişle beraber birçok noktada ele almaktadır.

Görünürde salt bir mekân değişimi gibi gözükmesine rağmen eserde Osmanlı geleneksel değerlerinin geniş aileden çekirdek aileye geçiş, evlilik, mahremiyet, eğlence ve gündelik hayat pratiklerindeki değişimi de beraberinde getirdiği işlenmektedir.

Osmanlı- Türk modernleşmesini anlayabilmek ve yorumlayabilmek için önemli bir eserdir. Modernlik geleneği reddeder ve bu sebeple gelenek modern çatışması kaçınılmazdır. Yaşanan gerilim eski kuşaklar ile yeni kuşaklar arasında bir kopuşa neden olmaktadır. Aile toplumun kültürel kodlarını aktaran, güçlü ve dinamik kılan önemli bir konumdur. Dolayısıyla ailede yaşanan değişim toplumu da doğrudan etkilemektedir.

1.2. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Aile, toplumun en küçük ve en temel parçasıdır. Bu bağlamda aile ne kadar güçlü bir temel üzerinde kurulmuş ise toplumda o kadar güçlü olur. Türk toplumunun ailedeki dönüşümü izlemeye Osmanlı'dan başlamak tarihsel süreç açısından gereklidir. Geleneksel Osmanlı toplumunda aile çok önemli bir kurumdur, mahremiyete çok önem verilir, evler büyük ve içlerinde avlu bulunurdu. Bu avlulara bazı bölgelerde hayat adı verilirdi. Çoğunlukla müstakil veya iki katlı olan evlerin çevresi yüksek duvarlarla kapalıydı. Evlerin sokağa bakan camları küçük muhafazalı içeri bakan camları büyük ve ferahtı. Bu şekilde oluşturulan yaşam alanları aileyi dışarıya karşı muhafazalı kılarken, ev içinde yaşayan aile bireylerinin dışarıdan bağımsız rahat hareket etmelerine olanak sağlamıştır.

Osmanlı da tarımla uğraşan aileler geniş aile formunda yaşamayı tercih etmişlerdir, zira ortak yaşam, ortak işgücü ve dayanışma demektir. Ailede erkek sayısının çok olması da hem tarımda hem savaş zamanlarında askeri güç olarak çok önemliydi. Evlilikler çoğunlukla tavsiye üzere yapılan görücü usulündeydi. Ayrıca evliliklerin genç yaşlarda olduğu gözlemlenmektedir. Bu süreç savaş ve askerlik gibi nedenlerden daha ileri yaşlara da kalabiliyordu. 19. Yüzyıldan itibaren Osmanlıda başlayan modernleşme ile beraber siyasi, ekonomik ve kültürel değişimler aile kurumunda da kendini önemli ölçüde göstermiştir.

Bu tezin amacı tarihsel süreç içinde Türk ailesinin değişimini anlamak ve yorumlayabilmek için modernleşmenin başlangıcından günümüze kadar neredeyse orta noktalarda yazılan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Kiralık Konak" romanını analiz etmektir. Bu araştırma bize bugünü anlamamız açısından da yol gösterici olacaktır. Sosyoloji bilimi birçok disiplin ile iç içe çalışır; tarih ve edebiyatta bunların arasındadır. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi romanlarının birçoğu dönemi yansıtan tezli romanlardır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu edebî romanlar yazarken dönemin sosyolojik yapısını başarıyla yansıtmış kıymetli yazarlardandır.

Yapılacak olan analiz için birçok veri romanda yansıtılmıştır. Geniş aileden çekirdek aileye geçişi konak imgesi üzerinden betimleyen yazar ailedeki değişim, kuşaklar arası etkileşim ve çatışma, mahremiyet, evlilik, Batı'ya öykünme gibi birçok konuda açıklayıcı olmuştur.

1.3. Araştırmanın Temel soruları

Araştırmada Kiralık Konak romanı üzerinden giderek Türk Modernleşmesinde ailenin yeri ve değişimleri incelenecektir. Buradan hareketle şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Modernleşme edebiyatı nasıl etkilemiştir?
2. Modernleşme ile beraber aile nasıl bir değişim ve farklılaşma yaşamaktadır?
3. Kiralık Konak romanında bu değişim ve farklılaşma nasıl işlenmektedir?

1.4. Araştırmanın Hipotezi

Araştırmanın sorularına bağlı olarak geliştirilen bir hipotez bulunmaktadır. Modernleşme, geniş aileden çekirdek aileye doğru büyük bir değişime neden olmuştur. Bunu yaparken ailenin çeşitli boyutlarını ve aileyi oluşturan bireylerin yaşam alanlarını da şekillendirmiştir. Bunun sonucunda aile hem yapısal hem de manevi açıdan çözümler yaşamıştır. Osmanlı-Türk modernleşmesinde de bunun tezahürleri açıkça görülmektedir. Bu değişimi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak adlı romanında görmek mümkündür.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada geleneksel Türk ailesinin modernleşme ile beraber yaşadığı değişim, dönem romanları odak noktası seçilerek ele alınmıştır. İncelenen dönem geniş bir alanı kapsadığı için Kiralık Konak romanı ile sınırlandırılmıştır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönem romanlarından Araba Sevdası, Felatun Bey ile Rakım Efendi ve İntibah romanları da tezi desteklemek amacı ile çalışmaya dâhil edilmiştir.

1.6. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Osmanlı-Türk modernleşmesi, yapılan araştırmalarla birçok alanda ele alınmıştır. Bu çalışmada Türk modernleşmesinin aile üzerinde değişiminin izi sürülecektir. Fiziki bir yer değiştirme olarak gözüken konaktan apartmana geçişin aslında modernleşmenin geniş aileden çekirdek aileye indirgenmesini incelemek açısından Kiralık Konak romanı üzerinden söylem analizi yapılacaktır.

Aile, toplumun üzerinde kurulduğu en temel alandır. Bu nedenle sosyologlar, aile toplumun çekirdeği derler. Değerler ve kültürel aktarım için toplumda yer alan zincirde

önemli bir noktadır. Aile, toplumun kuruluşu kadar bireyin sosyalleşmesi, değerlerin aktarılması ve dayanışma ile hareket edilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Sosyolojik açıdan toplumları yorumlayabilmek için aileleri iyi analiz etmek ve değişkenlerini değerlendirmek gerekmektedir.

Çalışma, Türk modernleşmesinin aile üzerindeki etkisini bir edebiyat yapıtı özelinde değerlendirerek literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Böylece ailenin nereye doğru gittiğini kavramaya çalışarak Türk modernleşmesinin toplumsal anlamını özel bir olgu bağlamında anlama ve değerlendirme imkânına kavuşabileceğiz.

1.7. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmasında nitel yöntem kullanılacaktır. Nitel yöntem analizinin yorumsamacı yaklaşımı olan hermeneutik yöntemle değerlendirme yapılacaktır (Creswell, 2013: 48). Hermeneutik yöntem pozitivist yaklaşıma alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyılda doğa bilimlerini insan bilimlerine kullanılmak fikrine karşı geliştirilmiş bir kavramdır (Fırıncioğulları, 2016: 286). Pozitivizmin, doğa bilimlerinin nesnel yaklaşımı ile toplumsal olaylara yaklaşımına önemli eleştiriler getirilmiştir (Yıldırım,2007: 46). Türkçede yorum bilgisi olarak tanımlanan hermeneutik, en temel anlamda bir metni doğru anlama ve yorumlama biçimidir. Bir metni doğru anlayabilmek, yorumcunun zaman, mekân ve dünya görüşüne bağlı etkenlerle açıklanabilir (a.g.e.: 50). Fakat doğru anlama, ön anlamanın askıya alınması verilen yeni bilgilere objektif yaklaşmakla mümkündür. Hermeneutik yaklaşım bunu şart koşmaktadır. Tezimizde Kiralık Konak romanı üzerinden okuma yaparak gelenekten modernliğe geçiş sürecini yaşayan Türk toplum yapısındaki aile, doğru bir şekilde yorumlanmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda söylem analizinden de yararlanmaya çalışılacaktır. Söylem analizi, konuşma ve metinler ile oluşan anlam ürünlerini inceleyen geniş ve kapsamlı bir araştırma yöntemi olup sosyal ve kültürel araştırmalarda kullanılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI – TÜRK MODERNLEŞMESİ, EDEBİYAT ve TOPLUM

2.1. Tanzimat ve Meşrutiyet

Osmanlı – Türk modernleşmesi uzun yıllardır üzerinde tartışılan ve araştırmalar yapılan önemli bir konudur. Bu konuda çalışmaya başlamadan önce modernleşme kavramını anlamak ve tarihsel süreç içinde değerlendirmek sonra modernleşme sürecine Osmanlı İmparatorluğunun nasıl dâhil olduğunu izlenecektir.

Modern sözcüğü etimolojik olarak, Latince ‘Modus’ sözcüğünden türemiş ve ‘ölçü’ anlamına gelmektedir (Yıldırım, 2012: 15). XIX. ve XX. yüzyıllarda gelişme ve yeterli anlamında pozitif anlamlar çağrıştıran modern kavramı ilk olarak, Latince ‘Modernus’ şeklinde V. yüzyılda Hristiyan özellikleri taşıyan dönemi, Roma ve Pagan geçmişten ayırmak amacıyla kullanılmıştır (Habermas, 1994: 31-44). 1585 yılında ‘modern’, 1588’de ‘modernist’, 1627’de ‘modernite’ (Modernity), 1770 yılında da ‘modernleşme’ (modernization) kavramı modern yapmak anlamında kullanılmıştır (akt. Yıldırım, A.g.e.).

Modernlik, Batı’da Sanayi Devrimi sonrasında, toplumda oluşan politik, toplumsal, ekonomik ve moral değerlerin köklü bir şekilde değişim sürecidir (Giddens, 1992: 12). Modernlik kavramında bilim gerçekleri gösteren bir yol ve toplumda gerçekleri gösteren bir hakikat ve öznedir. Bu anlamda sekülerleşmeyi savunan modernlik, dini, kutsalı ve geleneği reddeder (Yıldırım, 2012: 16).

Batı’da sanayi devriminden sonra yaşanan toplumsal değişimlerde, insan ve hayvan gücünün yerini makinaların aldığını ve üretimin, tarımdan sanayiye kaydığını görüyoruz. Böylece toplum kırsaldan koparak yoğun bir kentleşme sürecine evrilmiştir. Ayrıca toplumsal anlayışta, modernlikte beraber, özgürlük, ilerlemecilik, sekülerizm, pozitivizm, rasyonalizm ve materyalizm gibi yeni entelektüel dünya görüşlerinin ortaya çıkışı söz konusudur (A.g.e.). Batı modernliği sekülerleşme ile dini otoriteyi reddeder ve din ve metafizik olan, bilimden, akıldan ve toplumdan ayırıştırılır.

Yani çalışma boyunca bahsedilecek modernlik kavramı, bilimsel, teknolojik, politik ve toplumsal değişimler sürecidir. Ve Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimlerinden geçerek olgunlaşan süreç kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu sürecin geniş bir zamana yayılması ve toplumun beklentilerine karşılık vermesi Avrupa’da modernleşmenin daha kolay uygulanır olmasına olanak sağlamıştır. Tezin ana konusu bir edebî eserin sosyolojik bakış açısından faydalanarak söylem analizi yapmak olacağı için, bu noktada modern öncesi Avrupa’yı Umberto Eco’nun ünlü “Gülün Adı” romanını bir atıf yapmakta yerinde olacaktır.

Orta Çağ Avrupa’sında dinin ve kilisenin halk üzerinde etkin bir rolü vardı. Okuma yazma oranı düşük, eğitim ve sağlık hizmetleri de çoğunlukla kilise ve manastırların kontrolündeydi. Halk üzerindeki baskıcı ve adaletsiz uygulamaları sebebiyle, halkın dine itibar ettiği fakat din adamlarının halkın karşısında, baskıcı bir konumda olduğunu söylemek yanlış olmaz. İtalyan yazar Umberto Eco 1980 yılında yazdığı, tarihi polisiye roman olan Gülün Adı’nda Orta çağ Avrupa’sının olaylarını ve felsefesini anlatmaktadır. Manastırda geçen olayda halkın yaşadığı zor şartlara rağmen kazandıklarının önemli bir kısmını manastıra bağış yapmak zorunda olmaları ve buna rağmen din adamlarının onlara karşı olan olumsuz tutumları, evlilik yapmayan din adamlarının çarpık ilişkileri ve en önemlisi de dinin bilime ve felsefeye karşı bir yaklaşımda olduğu ortaya konmaktadır. Kısaca 1327’de bir manastırda geçen roman din ve bilimin çatışmasını konu edinmektedir.

Böyle bir süreç sonrasında olgunlaşan modernlik, Avrupa toplumu tarafından kolay bir karşılık bulmuştur. Batı ve Osmanlı kültürel yapısı ve değerlerini anlamlandırmak ve modernleşme süreci içerisinde verdikleri tepkileri daha iyi okuyabilmek için, içinden geçtikleri tarihsel süreçleri bilmek de yerinde olacaktır.

Göran Therborn’a göre modernliğin dört anlatısı/ hikâyesi vardır ve modernliği çok iyi tanımlar. Geçmiş ve gelecek karşıtlığı şeklinde resmedilen modernlik, geçmiş i anlamsızlaştırırken geleceğe taraftar olur. Zira geçmiş, cahil, yaşlı, baskıcı ve katı olması ile olumsuz, gelecek ise dirilik, özgürlük, zafer, ilerleme büyüme ve evrim özellikleri ile olumludur (A.g.e.: 18). Aynı zamanda Batı, bu anlatıya göre geçmiş i arkada bırakmak ve ilerlemek istemiştir. Yani modern kavramı nasıl ki V. yüzyılda ilk kullanımında Hristiyan Dönemi, Roma ve Pagan Dönemden ayırmak için kullanılmışsa bu tarihlerde de kendi geçmiş i ile geleceğini ayırmak için kullanılmıştır. Bu anlatıya

bağlı olarak Batı kendini modern, kendi dışında kalan toplumları da modern dışı olarak tanımlamıştır. Batı geleceği ve ilerlemeyi, Batının dışında kalan toplumlar ise geleneği temsil etmektedir.

Modernlik kuramı bir diyalektiğe sahiptir. Buna göre bu diyalektiğin bir tarafı özgürlük, diğer tarafı ise disiplindir (Wagner, 1996: 26-28). Özgürleştiren tarafı birçok sosyolog ve sosyal bilimcinin takdir ettiği özelliğidir. Marx, Hegel, Durkheim vs. entelektüellerin Batı modernliğinin, insanı özgürleştirdiğine dair inançları tamdı. Fakat modernliğin disipline eden diğer otoriter tarafı, insanı modern devlet aracılığı ile hayatının tüm alanlarında kontrol eder. Bu alanlara eğitim, din, özel hayat ve ekonomi her alan dâhildir (Yıldırım, 2012: 18). Bu durumda gösteriyor ki modernlikle özgürleştiğini düşünen bireyler daha da bağımlı hale gelmektedirler. Bireyin gündelik hayat pratiklerini ve beğenilerini dahi idare etmek isteyen modernleşme aynı zamanda birey bazında toplumlara da şekil vermiş ve bu şekilde toplumları idare etmek daha kolay hale gelmiştir. Gündelik yaşam pratiklerinin yerine geçen modern davranışlar, toplumun kültürel ve dini değerlerden oluşan kimliklerindeki değişimi etkilemiştir. Yani başlangıçta değişen yaşam koşulları gibi gözükmemektedir, ama ilerleyen zamanda değişen Avrupai yaşam koşulları, giyim kuşam, beğeniler ve tercihler Osmanlı toplumunun kültürel ve değerler bazında da değişimine öncülük etmiştir.

Batı modernliğini incelerken sömürgeciliğe de değinmek gerekir. Çünkü Batı dışı toplumları ilgilendiren bu olgu toplumsal olarak büyük sorunları barındırmaktadır. Öncelikle Batı'nın egemenliğini ifade eden bu durum, sömürgeleştirilen toplumların kendi gerçekliklerine uzaklaşmalarına ve kendilerine yabancılaşmalarına, yoksulluk ve eşitsizlik durumuna düşmelerine neden olmaktadır (A.g.e.: 25).

Osmanlı İmparatorluğunun ilk modernleşme faaliyetleri topraklarına dâhil olan fakat Avrupa sömürgesi altına girmek zorunda kalan Kahire'de gerçekleşmiştir. 1789 Fransız İhtilalinden sadece 9 yıl sonra Kahire'yi, Napolyon işgal etmiştir (Işık,2021: 17). Fakat buradaki en önemli noktalardan biri fethettiği topraklardaki askeri ve idari tahakkümünü devam ettirebilmek için yanında götürdüğü bilim adamlarına Mısır toplumu çok iyi tanımlayan 24 ciltlik bir ansiklopedi "Description de l'Mısır" ı hazırlatmasıdır. Bu araştırmayla amaçladığı askeri ve siyasi iktidarın kültürel bir iktidarla sürdürülebilir olduğu öngörüsüdür. Ele geçirdiği topraklardaki toplumu iyi tanımak, kendi tahakkümünü devam ettirebilmesi için önemli husustur. Fransa

Mısır'daki idaresini fazla sürdüremedi fakat 1801' de Mısır, İngiltere idaresine geçti. Sonuçta Mısır, Osmanlı topraklarına bağlı fakat idaresi kendi kontrolünde olmayan bir devlet konumundadır. 1805' te Mısır Hidivliği kurulmuştur. Mısır, iç işlerinde özerk dış işlerinde Osmanlı'ya bağlı bir valiliktir. Nitekim modernleşme faaliyetlerinin ilk büyük hamleleri Mısır'da başlamıştır. Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, bilim ve tekniğin Mısır'a getirilmesine çalışılmış, modern eğitim kurumları açılmıştır (A.g.e.: 18).

Osmanlı İmparatorluğunun Batı ile münasebetleri ne şekilde olmuştur ve bu ilişkilerde on yedinci yüzyıla gelindiğinde bir değişme yaşanmış mıdır bu soruların cevabını arayarak yol almak daha doğru olacaktır. Osmanlı modernleşmesinde Tanzimat esas alınır. Fakat modernleşme faaliyetleri bu tarihten çok öncesine dayanır. Öncelikle Osmanlı çok uluslu, toprakları üç kıtaya yayılan büyük bir imparatorluktu. Birçok kültürü ve dini barındıran topraklarda, hâkim olan din İslam'dır. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesi deyince salt Osmanlı Türkiye'si modernleşmesi anlaşılabilir diğer Müslüman toplumları da kapsar (Ortaylı, 2018: 13).

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus ise, imparatorluk coğrafyasında yaşayan halkın din ile büyük bir sorunu olmadığıdır. Saray ile halk arasında bir ayrışma ve üst tabaka ile alt tabaka olduğu bilinmektedir. Fakat yaşam pratikleri söz konusu olduğunda İslam dininden dolayı hem halk hem de sarayda dini benzer uygulamalar yapıldığı için, var olan ayrışmayı azaltan bir konumdadır. Namaz, oruç, bayram, mevlit ve sünnet gibi yaşam pratikleri bu bağlamda verebileceğimiz örnekler arasındadır. Bilime de önem veren Osmanlı, sanıldığı gibi Avrupa'da oluşan gelişmelerden çok da uzak değildir. Matbaanın icadından kısa süre sonra, Osmanlı topraklarına getirildiğini biliyoruz (Tanpınar, 1988: 40). Askerlik ve gemicilik alanında her iki tarafında birbirini takip ettiği de tarih kitaplarındaki bilgiler arasında yer almaktadır.

Auguste Comte (1789-1857) toplumun bilimsel olarak incelenmesi gerektiğini savunan ve bu bilime sosyoloji adını kullanan ilk kişidir (Bulut, 2021: 25). Bu bağlamda pozitivistimin Doğu'da ve özellikle Osmanlı'da yayılmasına ayrı bir önem veriyordu. 1850 yılında Tanzimat sadrazamlarından Mustafa Reşit Paşa'ya yazdığı mektupta pozitivistimin tarih, siyaset ve toplum algısından bahsetmekle beraber Osmanlı İmparatorluğunun pozitivistime geçişlerinin daha kolay olacağını, çünkü İslam'ın bilime diğer dinlerden daha ileri seviyede önem verdiğini bu sebeple Müslüman toplumların pozitivistime geçişinin daha kolay olacağı şeklindedir

(A.g.e.: 49). Osmanlı'da, modern öncesi Avrupa'da olduğu gibi bir din-bilim çatışması söz konusu değildir.

Fakat modernleşme olgusu, Osmanlı'da, hâkim olan dinin kurallarının ve kurumlarının sarsılmasını ve değişmesini beraberinde getirdi (Ortaylı, 2018: 13). Bu değişme Müslümanlar kadar diğer din mensupları üzerinde de etkili olmuştur. Üstelik bu değişim ve din dışı bir hayat arayışı ve düşüncesi, Avrupa dillerinin mevcut dilin önüne geçmesi, bilimin çok etkin bir rol oynaması, kamu hayatında olduğu kadar aile hayatında da geleneksel kalıpların sarsılmasına neden olmuştur (A.g.e.).

2.2. Türk Modernleşmesinde Yaşanan Fikri Tartışmalar

Modernleşme süreçlerinde Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar yaşanan ve hatta günümüz Türkiye'sine tartışmaların ana konularından biri olan modernleşmenin nasıl uygulanması gerektiğidir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun hangi dönemde modernleşme faaliyetlerine başladığını ve ne şekilde uyguladığını takip edilecektir. Daha sonra modernleşmenin Osmanlı için neden bir tartışma alanı yarattığına bakılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun Batı ile ilişkileri siyasi ve iktisadi anlamda her zaman var olmuştur. Yani Avrupa ile ani bir karşılaşmadan söz edemeyiz. 18. Yüzyıla kadar Avrupa ile ilişkileri fetihler ve ticari anlamda gerçekleşmiştir. Avrupa'dan gelen yabancılar daha çok ticari olan bu münasebetleri Osmanlıdan aldıkları özel izinlerle gerçekleştirir ve hatta bazı yabancı tüccarlar, emin kişi olduklarını ispat ettiklerinde Osmanlı adına bazı ilişkilerde yer alarak, Avrupa'ya bile gönderilirlerdi (Tanpınar,1988: 38). Tabi ki bu tek taraflı ilişkiden dolayı Osmanlı, fikir ve kültür anlamında Avrupa'dan çok da etkilenmiyordu. Ayrıca Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı Batıya karşı kendi uygarlıklarını üstün gördüğü için bu alışveriş Osmanlıya zarar da vermemiştir (Mardin, 2018: 9).

Avrupa'yı tanıtmak için yazılmış olan ilk eser, Evliya Çelebi'nin Kara Mehmet Paşa ve sefaret heyetiyle Viyana' ya gittikten sonra kaleme aldığı seyahatnamedir (Tanpınar, 1988: 43). Evliya Çelebi, kentleşme, gelişen mimari, dükkânlar, hayat tarzı ve askeri nizam olarak bambaşka bir Avrupa gözlemler ve eserinde bunlara yer vermiştir. Eserde Rönesans sonrası gelişen Avrupa'ya hayranlık fark edilir, abartılı bir

dil kullanılır ama yine de yanında atalarının başarılarını da götüren Evliya Çelebi’de bir mukayese ve değişim talebi gözlenmemektedir (A.g.e.).

On sekizinci yüzyıla gelindiğinde III. Ahmet’in sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi 1721’de yazdığı Sefaretname’de, Evliya Çelebi gibi beğeni belirten bir tanımlamada bulunur fakat bununla birlikte batılılaşma isteğinin de başladığı görülür. Zira Yirmisekiz Mehmet Çelebi, aradan geçen zaman sonrasında Osmanlı da yaşanan savaş kayıpları ve karışıklıklardan dolayı, Evliya Çelebi gibi sadece tanımlamakla kalmaz Avrupa ve Osmanlı arasında ciddi bir mukayese de yapar (A.g.e.: 44).

Bu eserin, Osmanlı modernleşmesinde çok büyük tesirleri olmamıştır, fakat bizim yürüteceğimiz çalışma için Batılılaşmanın Osmanlı gelenek göreneklerine ve yaşam tarzına girmeye başladığı dönem olması açısından dikkat çekicidir. Modernleşme hareketlerinin çok da başarılı olamadığı bu dönemde Fransız ve Avrupa modalarının memlekete girmesi ve merkeze daha yakın çevrelerce uygulandığı görülmektedir. Fransız mimarisinin, bahçelerinin ve yaşam tarzının taklit edilmeye başlandığı (A.g.e.: 45) bu dönem çalışmamızın ana teması için önemli bir noktadır. Yine bu dönemde Batılılaşmaya karşı çok katı olanların bulunmasına karşın, artık bir yumuşamanın da olduğu görülmektedir. Gelişen bu yeni durum Osmanlı topraklarındaki yabancıların da daha esnek yaşamasına imkân sağlamış ve bu esneklik kültürel akışın da hızlanmasına neden olmuştur.

Osmanlı’nın devlet düzeyindeki ilk Modernleşme faaliyetleri ki bu dönem daha çok modernleşmenin miladı olarak kabul edilir, 3 Kasım 1839’da Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan kelime anlamı düzenlemeler olan Tanzimat Fermanı ile daha somut bir döneme girmiştir. Adından anlaşılacağı üzere, devlet idaresinde birtakım yeni düzenlemeler ve yeni kurumlar vasıtası ile artık yıpranmaya başlamış, eski gösterişli günleri geride kalmaya başlamış olan Osmanlı İmparatorluğu toparlanmaya çalışılır. Tanzimat, Batı medeniyetine bir devlet politikası olarak yönelmemiz gerektiğini ve bunun için aranan şartların oluşturulduğu varsayılan ve bunların maddeleştirilerek yabancı elçiler önünde ilan edilen önemli bir tarihtir (Okay, 2022: 15).

Fakat Tanzimat’ın ilanının ardından Batının askeri ve idari yapısının yanında kültürü ve yaşam biçiminin de Osmanlı’ya girdiğini görülmektedir. Çünkü Tanzimat öncesi zaten birçok değişiklik Osmanlı toplumuna girmeye başlamıştır ve Tanzimat bu sürecin hızlanmasına imkân sağlamıştır.

Devlet idaresindeki ıslahatlar Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yeni bir döneme girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu için çok önemli ve Ortaylı'ya göre en uzun yüzyıl olması hasebiyle on dokuzuncu yüzyıl birçok açıdan kırılmalar yaşamış ve yaşadığı bu karmaşa hali hem devlette hem halkta birçok ikiliklere sebep olmuştur. Devletin ekonomik ve askeri olarak zayıflaması, siyasi anlamda da güçsüzleşip Batıya daha bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu sebeple yeni Reformlar yapmak zorunda kalan Osmanlı, hukuki alanda şer'i mahkemelerin yanında laik nizamiye mahkemelerini kurdu. Ticaret kanunları Fransızlardan alınıp uygulandı. Eğitim alanında yapılan reformlar ise yeni bir aydın tipinin oluşmasına neden olmuştur. Geleneksel memurlar dışında yeni tip memurlar yetiştirebilmek ve gerekli askeri ve teknik bilgiye sahip olabilmeleri için medrese dışında okullara ihtiyaç vardı (Moran, 1983: 20).

Mekteb-i Harbiye (1837), Darulmaarif (1838), Mekteb-i Mülkiye (1859), Mekteb-i Tıbbiye (1838), Galatasaray sultanisi (1868), gibi laik esasa dayalı yeni eğitim kurumları yeni bir aydın tipi yetiştiriyor ve eski ile yeni, yani modern ve geleneksel tartışmaları bu kurumlarda görülüyordu (A.g.e.). Özellikle tıbbiyede yetişen öğrenciler daha materyalist mantıkla yetişmiştir (A.g.e.). Tanzimat ve Islahat fermanları, padişahın bazı yetkilerini de zayıflatmıştı, yeni açılan kurumlar modernleşme faaliyetleri için önemli adımlardı fakat istenilen hedefe ulaşmak noktasında yeterli olmamıştır. Tarihsel olarak Tanzimat'ın ilanının ardından I. Meşrutiyet 23 Aralık 1876' da ilan edilmiştir. Devlet yapısında parlamenter yapıya geçişin başladığı dönem olarak kabul edilen Meşrutiyetin ilanını 25 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı takip etmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı toplumundaki modernleşme fikirlerinin daha sistematik hale geldiği ve etkinleştiği bir dönemdir (Hanioglu, 1992: 148-152).

Bu geçen dönemlerde devlet yapısında yapılmaya çalışılan yenilikleri destekleyenler kadar karşı duranlar da olmuştur. Modernleşme taraftarı olanlar da karşıt olan taraflar da aslında imparatorluğun yıkılmasına engel olmak istiyorlardı. Yani her iki tarafta ilerlemeden yanaydı. Üzerinde uzlaşılamayan kısım modernleşmenin nasıl uygulanması gerektiği, Batı'dan getirilen değişimin hangi alanlarda olması noktasıdır.

Bu tartışmalarda karşımıza Modernleşme ve Batılılaşma kavramları çıkmaktadır. Bu iki kavram bize şu iki farkı göstermektedir. Batılılaşma, Batı Toplumlarının sömürgecilik, emperyalizm, Hristiyan misyonerliği ve Batı değerlerini kabul etmek

anlamına geliyordu. Oysa modernlik, Batı dışı toplumların ihtiyacı olan bilim, teknoloji ve evrensel değerler olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2012: 39). Yani Batıdan gelen değerleri almadan da modernleşmenin mümkün olduğunu savunan bir grup vardı.

Ziya Gökalp, bu bağlamda sosyoloji ve modernlik tanımlamalarında Türk ulusunun kendi kültüründen sanatından ve değerlerinden vazgeçmeden modernleşebileceğini savunanların başında sayılabilir. Türkçülüğün Esasları adlı kitabında Hars (Kültür) ve Medeniyet kavramlarını açıklamıştır. Hars ve Medeniyet kelime anlamı olarak, her ikisi de bütün sosyal hayatları içine almaktadır. Yani dini, ahlaki, hukuki, iktisadi, akli, estetik, lisani ve fenni hayatlardır (Gökalp, 2014: 46). Hars ve medeniyetin benzer tarafları olmakla beraber, bu iki kavramı ayıran önemli bir fark vardır. Hars milli olduğu halde Medeniyet milletlerarasıdır. Yani her milletin kendine has olan bir harsı vardır. İşte tam da bu noktada Gökalp milli olanın korunması ve değiştirilmemesi konusu üzerinde önemle durmuştur. Avrupa'dan fenni almak çok önemlidir ama Batılılaşmadan çağdaşlaşmak mümkündür. Yine modernleşmek kavramı yerine muasırlaşmak kavramını kullanır, yani asrileşmek çağdaşlaşmak. Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak üçlemesi ile çağdaşlaşmanın mümkün olabileceğini savunur. Gökalp'e göre, milli ve dini değerleri korumakla beraber Batının fennini almakta bir sakınca yoktur. Ancak Gökalp'in vurguladığı Türkleşmek kavramı Osmanlı imparatorluğu iki noktada bağdaşmıyordu. İlk olarak Osmanlı birçok dini ve ulusu barındıran çeşitli kültürlere ev sahipliği yapan zengin bir medeniyetti. Ayrıca Gökalp, Osmanlı harsı ile Türk harsını ayırarak, Türk ulusunun kendi kültürüne geri dönmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gökalp burada, modernliğin milliyetçilik ideolojisi ile karşımıza çıkmaktadır.

Milliyetçilik ideolojisine dayalı ulus devletler, egemen ulusun dilini, dinini ve kültürünü benimseterek azınlıkta kalan (güç ya da nüfus olarak) topluluklara baskı, aşağılanma ve dışlanmayı yaşatırlar (Yıldırım, 2012: 23). Oysa Osmanlı, İslam bilinci ile ümmetleşmek gerektiğini savunan bir devlettir. Geniş coğrafyasında kültürel geçişlere de imkân sağlamaktadır. Bu noktayı, aile üzerinden de değerlendirmek gerekirse Osmanlı ailesinin içine Tuna nehrinin kıyılarında ya da Rodoplar'da yaşayan Hristiyan ailede, Hicaz Arapları da Bosna'nın Müslümanları da girer. Veya Anadolu'da yaşayan Sünni veya Alevi ailelerde mevcuttur. Bu geniş coğrafyadaki

farklı dinden cemaatlerin kültürlerinde, farklı noktalardan çok, ortak yönler hâkimdir (Ortaylı, 2000: 16).

Türk modernleşmesinde, batılılaşmadan çağdaşlaşmak, Türkçülerin ve İslamcıların ortak noktasıdır. Bu açıdan yapılan araştırmalarda gerek Mehmet Akif Ersoy gerekse Ziya Gökalp Japon modernleşmesini örnek gösterirler (Yıldırım, 2012: 39). Onlara göre Japonya geleneklerinden vazgeçmeden modernleşmeyi başarmış bir toplumdur ve Türkiye'nin de bu örneklikten faydalanması gerekmektedir.

Fakat yeni aydın tipi, Fransa'dan getirilen pozitivizm kaynaklı kitaplarla eğitiliyordu. Bu sebeple Osmanlı kültürünün dinle alakalı tüm birikimini reddediyordu. Toplumdaki değerler sistemiyle çatışan bir aydın tipinin oluştuğu görülmektedir (Moran, 1983: 20). Bu durum aydınların kendi kültürlerine ve toplumlarına yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Said Halim Paşa'ya göre geleneksel aydın tipi ile modern aydın tipi çok zıt konumdadırlar. Geleneksel aydın, Batıdan gelene tamamen karşı iken modern aydın tipi ise batıyı her yönüyle taklit edilmesi gerektiğini savunan hayran bir kitledir (Işık, 2021: 70). Toplumdaki aydınların yabancılaşmasını eleştiren ve modernleşme faaliyetlerine yöntem üretmeye çalışan fikir ve siyaset adamları da devlet yapısı içerisinde mevcuttur. Said Halim Paşa bu anlamda verilecek örneklerden biridir.

Said Halim 1864 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa dedesidir. Osmanlı'nın topraklarını kaybetmeye başladığı ve Kahire'nin İngiltere'nin kontrolünde olduğu bir ortamda doğmuştur. Bu durum önemlidir çünkü gibi Said Halim'in doğduğu dönemde Kahire Batıya çok açık fakat bütünüyle Osmanlıdan da kopmamıştır (A.g.e.: 18). 1870'te ailesi ile beraber İstanbul'a yerleşirler ve küçük yaşlarda birçok dili öğrenir. Bu diller arasında Arapça ve Farsça olduğu gibi Batı dilleri olan Fransızca ve İngilizce de bulunmaktadır. Daha sonra on beş yaşında iken yüksek tahsil yapmak için İsviçre'ye gider. İsviçre'de beş yıl siyaset bilimi tahsil eder. Bu süre zarfında Avrupa'yı yakından tanıma fırsatı bulan Said Halim memlekete geri döner ve daha sonra birçok idari kadroda ve hatta Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşına girmek zorunda kaldığı dönemde sadrazam olarak devletin idaresinde yer alır (A.g.e.). Yaşadığı eğitim hayatı önemli deneyimler kazandırır. Aynı zamanda hem Batıyı hem Doğuyu iyi tanıyan Said Halim Paşa, Batı'nın tecrübesini ve Doğu'nun değerlerini birleştirme fikrini geliştirmeye çalışan iyi bir mütefekkidir. II. Meşrutiyet dönemi

Osmanlı'nın karşılaştığı sorunları kendi tarihsel mirasımızı kullanarak mı yoksa Batılılaşarak mı çözmek gerekir sorularının yoğun olarak tartışıldığı bir dönemdir (A.g.e.).

Said Halim Paşa, “Buhranlarımız” adlı kitabında Osmanlı'nın gerileme dönemini siyasi, düşünsel ve toplumsal açıdan detaylı bir biçimde ele almıştır. Siyasi açıdan yapılan yanlışlar kadar düşünce alanında yapılan yanlışlar Osmanlı'nın değerler anlamında da gerilemesine neden oluyordu. Kitabında Osmanlı'nın giderek güçsüzleşmesi sonucu yönünü Batıya çevirmesinden ve daha çok Fransa ve İngiltere'den etkilendiğini belirtmiştir. Siyasi ve ekonomik olarak Batıdan etkilenen Osmanlı daha çok Fransa'dan etkilenmesi sonucu Batının refah düzeyini elde edebilmek için ahlak ve değerlerini almakta sakınca görmemiştir. Bu süreçte Osmanlı'nın Frenkleşmeye (Fransızlaşma) başladığını ifade eder. O günün şartlarında Fransızca konuşmak, giyim, moda, aksesuarlar, mobilyalar, dinsiz ve sefih geçinmek, kumar oynamak hatta Fransız bir metres edinmek uygarlaşmanın ölçütleri olarak görülmüştür. Batıya öğrenci veya dış temsilciliklerde görevli olarak gidenlerin büyük bir özentisi ile geri geldiklerini, Osmanlı'da esas ana sorunun bilgi ve ahlak ile görgü ve öğrenimin birbirinden ayırt edilememesi olduğunu söyler (Said Halim Paşa, 1985: 7073). Ona göre fazilet ve terbiyenin ilim ve bilginin önüne geçirilmesi gerekmektedir ve yaşanan çözümsüzlükte en büyük etken aydın ile halk arasındaki amaç farkının git gide açılmasıdır (Işık, 2021: 65).

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı modernleşmesi tüm bu tartışmalar eşliğinde sürerken, bu yöntem arayışlarının olması da tabii bir durumdur. Bu dönemde toplumun tamamen Batılılaşmasını savunanlar Garpcılık adı altında fikirlerini savunmuşlardır. Materyalizm, Pozitivizm, Darwinizm, Freudizm gibi Batıdaki akımlardan etkilenen ve Osmanlı toplumunun yapısal ve siyasi sorunlarının tamamen Batılılaşmadan çözülmeyeceğini savunan yazarların başında Abdullah Cevdet, Celal Nuri Bey ve Kılıçzade Hakkı bulunmaktadır (Hanioglu, 1992: 148-152).

Yine Tefik Fikret, Haluk'un Amentüsü şiirinde Batıcı, Pozitivist ve Seküler bir kuşak peşindedir (Yıldırım 2019: 3).

Elmalılı Hamdi Yazır, Mehmet Akif Ersoy ve Said Halim Paşa gibi toplumun değerlerinden vazgeçmemesini savunan mütefekkir ve şairler de vardır. Mehmet Akif

Ersoy, Safahat külliyyatının “Asım” adlı bölümünde, Asımın Nesli ile Batı fennini öğrenecek ve İslam ahlakı ile yetişecek eğitimle, toplumu düzeltecek bir nesil ister (A.g.e.). Said Halim Paşa yaşadığı toplumun tarihi ve sosyolojik bağlamı arasında sıkı bir bağ kurarak bu tartışmalı süreci yönetmeye çalışmıştır (Işık, 2021: 24).

Fakat yaşanan tüm bu tartışmaların yanında sosyal yapıda ve yaşam alanlarında toplumun sosyal yapısı ile beraber sarayın da değiştiğini görmekteyiz. Saray Avrupa modası ve mobilyaları ile yeniden düzenlenir. Geleneksel olarak düzenlenen Topkapı sarayından Batı tarzı döşenmiş Dolmabahçe sarayına geçilir. Osmanlı imparatorluğunun Reform hareketlerine katkılarıyla bilinen Macar asıllı Fransız subayı Baron de Tott, 1775 yılında III. Ahmet’in kızının Sultan sarayını ziyaret ettiğinde tamamen bir Fransız dekoru ile karşılaştığını aktarır (Tanpınar,1988: 45).

Bu dönemde Beyoğlu sokaklarında Batı tarzı lokantalar, kahveler, tuvalet eşyası ve mobilyası satan dükkânlar ve odalar vardır (A.g.e.: 69). Caddelerde Türk musikisi hoş karşılanmazken, yabancı müziklerin dinlenmeye başladığı görülmektedir. Osmanlı, askeri ve idari düzenlemelerin yanı sıra artık sosyal yapı olarak da Avrupa’yı taklit etmeye başlamış, geleneksel yaşam tarzı önce merkez ve merkeze yakın çevrede, sonraları halk tabakasında yavaş yavaş fakat devamlı olarak yönünü Batı’ya çevirmiştir.

Özenle işlenmiş geleneksel Osmanlı odaları bırakılıp Avrupa modası ile döşenen evler, giyim tarzı, fikir ve sanat anlayışı, Osmanlı’nın sıkı sıkıya bağlı olduğu gelenek, görenek, örf ve adetlerinde ciddi çözümleri de beraberinde getirmiştir. Konaklarda yabancı dil eğitimi için mürebbiyelere rastlamak veya piyano eğitimi almak da olağan şeyler arasına girmişti.

Yaşanan bu modernleşme hareketleri edebiyatta da kendine yer bulmuş ve bir dönemin edebiyatı bu değişimin etkisiyle şekillenmiştir. Yeni dönem edebiyata yeni türler dâhil olmuş ve bu yeni türlerde yayınlanan eserlerde, yeni yaşam tarzı, kimi zaman övülmüş, bazen de yerilmiştir. İki yeni olgu, alaturka ve alafranga, eski ve yeni, Osmanlıya girmiştir. Yazılan eserlerde yüzeysel bir Batılılaşmadan bahsedilmek istendiğine sıkça şahit olunur. Bununla beraber değinmek gereken önemli bir husus da, bahsedilen yüzeyselliğin nedeninin sadece taklit olduğu mudur? Evet, Batı kültürü; Türk toplumuna yüzeysel bir biçimde yerleşmiştir fakat bunun tek nedeni taklit midir yoksa Müslüman- Osmanlı ile Batı kültürünün uyuşmazlığı mıdır? (Mardin, 2018: 19).

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Geleneksel Osmanlı kültüründe hâkim din İslam'dır. Fakat yeni modernleşme çabaları Batı'yı hiç değiştirmeden uyguladığı için Osmanlı kültürüne tam olarak nüfuz edemiyor ve uygulamalar daha çok taklit düzeyinde kalıyordu. Ve bu değişimler daha çok merkez ve yakın çevresinde uygulandığı için merkez ile çevre arasındaki kopukluğu daha da artırmıştır. Yüzyıllar boyu İslam'ın egemen olduğu topraklardan, İslam'ı uzaklaştırmak, toplumun hayatındaki değerlerden, geleneklerden yaşayış biçimlerinden uzaklaşmak anlamına geliyordu (Moran 1983: 21). Saray ile halk arasındaki kopukluğu, yaşam pratiklerindeki ortak payda olan İslam kapatabiliyor iken Batılılaşma bu kopukluğun giderek artmasına sebep olmuştur (A.g.e.).

Ayrıca Osmanlı modernleşmesini taklit ve yüzeysel kalmasında Avrupa modernleşmesi ile aynı süreçten geçmemiş olması da bir etkidir. Modernleşme Avrupa'da sanayileşme sonrası, ardından gelen bilimsel devrimler ve aydınlanmayı içeren kendi iç dinamikleri ile gerçekleşti oysa Avrupa dışında ve Osmanlı'da ne Endüstri devriminden ne de aydınlanma döneminin geçtiği süreçlere bağlı gelişen değişimlerden bahsedemeyiz (Yıldırım, 2012: 41). Yani Osmanlı'da modern toplum olmadan modernlikten bahsedilmektedir bu da bir Hayali Modernliği doğurmaktadır (A.g.e.). Bu durum da Osmanlı'da uygulanan modernlik faaliyetlerini istenilen bir düzeye çekmemekle beraber yüzeysel ve taklitçi bir biçimde kalmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak Osmanlı Modernleşmesi üzerinde çok şey yazılan, araştırmalar yapılan ve değerlendirmeler içeren çok derin bir konudur. Bu bağlamda yapılan çalışmada, Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar olan dönemi değerlendirebilmek için edebî bir tarz olarak roman üzerinde durulacaktır. Çünkü Osmanlı romanı Türk modernleşmesini anlamak için az başvurulan kaynaklardandır (Mardin, 2018: 30). Bu romanlar, toplumun ve dönemin seçkinlerinin değişimi nasıl yaşadıklarına ışık tutan tezli romanlardır. Ayrıca bu kaynaklar Osmanlı aydınınının toplumsal ve siyasal değişim sorununa nasıl yaklaştıklarını açıklığa kavuşturur (A.g.e.). Bu noktada öncelikle edebiyat ve toplum ilişkisini incelenecektir. Daha sonra modernleşme ile beraber edebiyat nasıl bir değişime uğramıştır. Bu değişimle beraber edebiyata dâhil olan yeni türlerden romana ve romanın toplum yapısını nasıl ele aldığına bakılacaktır. Edebiyata

sosyolojik anlamda yaklaşılarak bu romanları incelemek toplumu ve ailenin değişiminin izini sürmek için yardımcı olacaktır.

2.3. Edebiyat ve Toplum

Sosyoloji birçok disiplin ile beraber çalışır. Bu disiplinlerden birisi de edebiyattır. Edebiyat, söz ve kavram olarak, Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlamıştır (Okay,2022: 205). Tanzimat öncesi edeb kelimesi kullanılmaktadır, fakat bu kelime Divan Edebiyatında daha çok nazım kullanıldığı için şiire karşılık gelmektedir.

1860'lardan sonra yaygınlaşan edebiyat kavramının, Fransızcada edebiyatın karşılığı olan "litterature" veya "belles lettres" kavramlarına karşılık kullanıldığı düşünülmektedir (A.g.e.).

Edebiyat, bir coğrafyanın, bir milletin, bir dönemin veya bir grubun çıkardığı tüm ürünlere verilen addır. Yazılı olabileceği gibi yazının bilinmediği dönemlerde sözlü edebiyatın varlığı da bilinmektedir. Edebiyatın ele aldığı bütün temalar toplumda gerçekleşir (Yıldırım, 2019: 4). Toplumdaki büyük kırılmalardan örneğin modernleşme (Savaş ve Barış), veya toplumdaki köklü değişimlerden örneğin İslamiyet'in doğuşu (Gazavetnameler, kıssalar) edebiyat doğar. Edebiyat kendisini toplumla anlatabileceği gibi toplumda kendisini edebiyat ile anlatabilir. Edebiyatın diğer sanatlara göre gücünü aldığı yer "söz" dür. Günlük hayatta anlaşma aracı olan dil, gücü ve zenginliği sayesinde, insanlık tarihi boyunca, diğer sanatlarda kullanılan malzemelere göre çok daha fazla ilerleme kaydetmiştir (Okay, 2022: 206).

Edebiyat ve sosyolojinin temel konusu toplum olduğu için ikisini birbirinden ayırmak pek de mümkün değildir. Carl Rogers, edebiyatçı ve sosyolog birbirinden ayıramaz der, nihayetinde ikisi de toplumun sorunları ile uğraşır. Edebiyat, toplumsal yaşamı kesitler halinde farklı açılardan resmeder ve bununla ilgilenir (Sapiro,2019: 19).

Matbaanın icadı ile yazılan eserlerin yayılması ve okumalarda yayılma hızı artmıştır. Katolik kilise bu okumaların zararlı olduğunu ve bilginin kilisenin elinde olması gerektiğini savunur. Kitapları, bazen zehir bazen de kötülüğe benzetmiştir (A.g.e.:21).

Fransız devriminde felsefenin etkisinin önemli boyutta olması, kelimenin gücüne olan inancı pekiştirmiştir. Bu yaşanan gelişmeler iki tür kamunun oluşmasını sağladı. İlki

yazılanlara mesafe ile yaklaşan eğitimli kamu ve okuryazarlık ve matbaanın eserlerin yayılmasını kolaylaştırmasıyla oluşan yeni okuryazarların oluşturduğu yeni kamudur (A.g.e.: 22). Bu yazılan eserlerden en çok etkilenen toplumsal kesimin savunmasız durumda olan kadınlar, gençler ve halk sınıfı olduğu düşünülmektedir (A.g.e.). Bu dönemde edebiyat ve toplumun birbiri üzerindeki etkisinin arttığı görülmektedir. Edebiyat sadece toplumu anlatmakla, toplumla ilişki kurmaz, toplumda kendini edebiyat ile ifade etme ile edebiyat ile ilişki kurar. Yabancı yazarlardan Tolstoy, Balzac veya Türk Edebiyatından Fuzuli, Attar halen okunmaktadır. Çünkü onlar kendi ülke insanlarının kalıcı taraflarını, kültürlerinin kalıcı taraflarını dünyaya mal etmeyi başarmışlardır (Yıldırım, 2019: 4).

Edebî eser toplumsal bellek gibidir. Leo Nikolayeviç Tolstoy'un yazdığı *Diriliş* (1899) imkânsız bir aşk öyküsünü resmederken, Hristiyanlığın kalıplaşmış uygulamalarını eleştirir. Ayrıca tüm bu açılımlar ile beraber hem toplumu hem de bireyi eleştirir. Bu noktada gerçek ile kurmaca olanın birbirinden ayrılmadığı, tam tersi iç içe girdiği görülmektedir (Sayın, 1998: 141).

Edebiyat sosyolojisi 20. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır (Sapiro, 2019: 20). Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile toplumun arasındaki ilişkiyi ve edebî eserlerin toplumu yansıtmasını konu edinir (Alver, 2006: 106). Bu yönüyle edebiyat sosyolojisi eserin yapıldığı tarihte, toplumun yapısını, sosyal ilişkilerini, ortamı, ortamın değişen yönlerini ve tüm bu olguların birbirlerine etkilerini inceler ve bilimsel yolla elde ettiği bilgilerle toplum kuramının oluşumuna katkı sağlar (A.g.e.:106).

Eser sahibi yeni bir yapıt oluştururken içinde yaşadığı ortamdan örnekler alabileceği gibi seçtiği karakterlerle topluma örnek olmak da isteyebilir. Nitekim Tanzimat edebiyatında kimi yazarın toplumu yorumladığını, kimi yazarın ayna tuttuğunu, kimi yazarın ise yapılandırmaya çalıştığını görüyoruz. Örneğin Ahmet Mithat tasarladığı modernleşme sentezini topluma dikte etmeye çalışırken, Yakup Kadri, daha çok toplumsal yapıya ayna tutmayı tercih eder.

Edebiyat sosyolojisinin konusu edebî eserler olmasına karşın tek odak nokta değildir. Bununla beraber bu disiplinin amacı eser toplum ilişkisini tüm değişkenlerle beraber incelemek ve bu incelemelerle beraber bir analize ulaşmaktır. Bu anlamda edebiyat eserleri topluma doğrudan aracısız ulaştığı için sanatçı ve toplum arasında bir köprü

oluşturur. Yazılan eserlerde okuyucu, çoğu zaman okurken tasvir edilenleri yaşar ve ortam analizi yapabilir.

2.4. Dönemin Edebiyatı ve Roman

Osmanlı'da modernleşme faaliyetleri ile beraber edebiyatda yeni bir döneme girmiştir. Daha çok Arap ve Fars edebiyatından etkilenen ve vezin ölçüleri kullanılan Osmanlı divan edebiyatı ve ayrıca halk edebiyatı çeşitleri bulunan Osmanlı edebiyatı, Tanzimat ile yönünü Batıya çevirmiştir. Tanzimat sonrası edebiyatta da Osmanlı Batılılaşmasının etkileri görülmüştür. Bu dönem Osmanlı aydınlarının Batı'ya açıldığı ve Batı'dan bazen amaçlı bazı zamanlarda tesadüfen getirdikleri yenikleri kapsadığı için Tanzimat Edebiyatı, Edebiyat-ı Cedide veya Batı tesirinde Türk Edebiyatı, gibi isimlerle adlandırılmıştır (Hanioğlu, 1992: 161-171). Biz çalışmamızda daha yaygın kullanımı olan Tanzimat Edebiyatını kullanacağız.

Tanzimat edebiyatının ilk öncü isimleri Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa ve İbrahim Şinasi Efendidir. Tanzimat sadrazamı Mustafa Reşit Paşa tarafından Paris'e gönderilen İbrahim Şinasi Efendi aslında iyi bir şair değildi iyi bir yazar da değildi (Aydın, 2000: 106). Uzun süre Paris'te bulunduktan sonra geri geldiğinde onu öne çıkaran verdiği yeni mesajlar ve düşünceleridir (A.g.e.). Batılılaşma taraftarı aydınlar halka değişen dünyayı ve değerleri tanıtmak için öncelikle gazete ve hikâyeyi kullanmışlardır (Moran, 1985: 16). Her ne kadar gazete bir edebî tür olmasa da edebî metinlerin yayımlanarak yaygınlaştırılması ve fikirlerin okuyucuya kolayca ulaştırılması açısından edebiyatın batılılaşması üzerindeki rolü büyüktür (Okay, 2020: 53). 1862'de Şinasi Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkararak, gazeteyi bir okul olarak kullanmak istemiştir. Bu çalışmasıyla Şinasi hem halkı eğitmeyi hem de yeni edebiyat anlayışını halka tanıtmayı amaçlıyordu (Moran, 1985: 17). Paris'e ikinci gidişinde Pozitivist filozof Ernest Renan ile tanışmış ve çok defa görüşmüştür. Bu görüşmeler sonrasında Renan'ın görüşleri ile beraber Voltaire, Montesquieu ve Concorcet'in görüşlerini çıkardığı gazetede popüler seviyede yaygınlaştırmaya çalışmıştır (Hanioğlu, 1992: 152-158).

Tanzimat edebiyatı iki ayrı dönemde incelenir. Birinci dönem 1860-1876 arası, toplum için sanat, ikinci dönem 1876-1895 arası, sanat için sanat dönemidir. İlk dönem için Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal öne çıkan şahsiyetlerdir. Bu iki dönem benzerlik içermelerine rağmen temelde ilk dönemdeki yazarlar toplumu bilinçlendirmek için

edebiyatı araç olarak görmüşlerdir ve toplum için sanat yaklaşımını benimsemişlerdir. Vezin ölçüleri divan edebiyatı ile benzerlik göstermesine karşın en önemli fark içeriktedir. Yurt, millet, vatan, özgürlük, eşitlik ifadelerine çok sık rastlanır. Ayrıca dil sadeleştirilmiştir. Bu dönem siyasi- sosyal bir karaktere sahiptir (Okay, 2022: 55).

Ahmet Hamdi Tanpınar edebiyatın hiçbir dönemde, bu dönemde olduğu kadar toplumsal meselelerle ilgili olmadığını ifade etmiştir (A.g.e.: 57). İkinci dönemde ise sanat için sanat anlayışı benimsenmiş, bireysel konular işlenmiş ve dil ağırlaştırılmıştır. Bu dönemde öne çıkan, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid, Samipaşazade Sezai isimleridir. Dönemin siyasi şartları ve kendi şahsi özelliklerinden dolayı sanatçılar, siyasetten ve toplumsal meselelerden uzak durmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple toplumun orta tabakasına hitap etmek gibi kaygıları olmadığı için ağır bir dil kullanmışlardır (A.g.e.: 56).

1896-1901 arasındaki yıllar Servet-i Fünun (Edebiyat-ı Cedide) dönemi olarak adlandırılır. Recaizade Mahmut Ekrem'in gayretleri ile açılan dönemde aynı isimle bir dergide çıkartılmıştır. Genel olarak topluma küskün olan Servet-i Fünuncular bu sebeple zengin bir sanat anlayışını benimsemişlerdir (A.g.e: 57). Servet-i Fünun dergisinin kapatılması sonrasında 7-8 yıl bir edebiyatta düşüş görülmektedir. Bunun sebebi siyasi sansürlerin uygulanması ve yazarlar üzerinde bir baskı ve korkunun oluşmasıdır. II. Meşrutiyet sonrası getirilen hürriyetler ile toparlanan edebiyatçılar Fecr-i Ati grubunu kurarlar. Anlayış olarak Servet-i Fünunculara yakın olan grubun en önemli prensibi "sanatın şahsi ve muhterem" olmasıdır. Böyle düşünmelerine sebep olarak, özgürleşen basının seviyesiz politik- sosyal yayınlara maruz kaldığını ve bu sebeple yaşanan yozlaşmanın değişmesi gerektiğini düşünmeleridir. Servet-i Fünun dergisini tekrar çıkarmaya başlarlar ve dergi daha sonra 25 Mayıs 1944'e kadar Milli Edebiyat ve Yedi Meşaleciler gruplarıyla yayın hayatına devam eder (Parlatır, 2009: 573-575). Milli edebiyat akımı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu anlatırken daha detaylı ele alınacaktır. Görüldüğü gibi edebiyat dönemlere ayrılırken siyasi olayların bu dönemleştirme de etkili olduğudur. Nitekim bu tarihler zaman zaman farklı kabul edilmekle beraber bazı durumlarda sanatçılar bu gruplarda farklı gruplara dâhil edilebilmektedir. Bunda en büyük etken öncelikle bu edebiyatta dönemleştirme çoğu zaman edebiyatçıların bizzat kendi taraflarından yapılmamıştır ve değişen fikirleri

onları kimi zaman farklı birlikteliklere de yönelmiştir. Bu süreçte olgunlaşan edebî bir tür olarak romanın üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Avrupa’da romanın gelişmesi sanayileşme, yani pazar ekonomisinin gelişmesi ile şekillenmiştir. Roman orta sınıfların yarattığı ve onların yaşadıkları sorunları, değerleri, dünya felsefesini kaleme alan bir yazı türüdür. Büyük roman toplumsal farklılaşma yaşayan ve yeni değer yargıları oluşturmak için çaba gösteren topluluklarda yaratılır. Son yüz elli yıl içinde ün salmış büyük romancılar, Balzac ve Turgenyev’den Faulkner’a kadar toplumların hem yapı hem değer yargıları bakımından değişikliklerini sanat yolu ile anlatmışlar ve bunların içinde insanın değerini belirtmişlerdir (Yıldırım, 2019: 4).

Osmanlı’da roman, Tanzimat sonrası Batılılaşma çabalarıyla edebiyata girmiş bir türdür. Türk geleneklerinde bulunan hikâye türüne sonradan dâhil olan roman ilk yıllarda Namık Kemal veya Halid Ziya gibi sanatçılar tarafından hikâye olarak adlandırılmıştır. Türkiye’de roman Avrupa’da olduğu gibi tarihsel bir süreç sonucunda doğmuş bir anlatı türü değildir. Daha çok çeviri ve taklit şeklinde Türk edebiyatına katılmıştır (Moran, 1983: 17).

Çeviri olarak başlayan roman tarihi, ilk eserini 6 yıl sonra verdi. Bir geçiş dönemi eserleri olarak tanımlanabilecek bu eserlerden ilkleri arasında, Emin Nihat Bey’in “Müsâmeratnâme”si, Ahmet Mithat’ın, “Letaif-i Rivayat”ı, Namık Kemal’in “İntibah” romanını örnek gösterebiliriz (Şeker, Özcan, 2021: 33). Namık Kemal’in romanı ilk olmakla beraber en çok eseri Ahmet Mithat Efendi vermiştir. Bu sıralarda Samipaşazade Sezai, “Küçük Şeyler” kitabıyla küçük hikâye türünde eser verir. Sergüzeşt, ilk realist roman yine Nabizade Nazım’ın Zehra romanı realist, Karabibik romanı ise natüralist romanlar arasında yer alır (Okay, 2022: 73). Serveti Fünun edebiyatını Halid Ziya ve Mehmet Rauf temsil etmektedir. Burada önemli noktalardan biri Servet-i Fünun edebiyatı, şiirde olduğu gibi romanda da toplumsal meselelerden uzak kalmıştır.

Edebiyatta roman türünü, edebiyata katıldığı dönemdeki Osmanlı aydınları ve dönemin şartları ile beraber değerlendirmek romanın yeni modern toplum şartlarında nasıl var olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Yeni eğitim sistemi ile yetişen aydın sınıfı geleneksel Osmanlı aydını ile çoğu noktada ayrı düşmüştür. Tanzimat sonrası, devlet idaresinde bulunan ve yabancı dil bilen aydınlar toplumda daha öne çıkmıştır. Ve bu aydınlar, Batılılaşmanın bir yolunun da romanlardan geçtiğini düşünüyorlardı. Çünkü gazeteler, romanlar ve şiirler ile halka ulaşmak daha kolaydı. Bu sebeple yazılan romanlarda hep bir Batılılaşma vurgusu ve eski ile yeninin mukayese edildiği gözlenir. Bu kaygıyla yazılan romanlarda teknik açıdan hatalar bulunmakla beraber toplumun uygarlaşması için gereken yeni birtakım anlayışlar işlenmiştir. Batıdan alınan kavramlar ve değerler öne çıkarılıp özellikle bazı eleştirilecek konuların daha sık işlenmesi de bu sebeptir. Bunların arasında evlilik tarzı, kadının toplumdaki yeri, cariyelik, ticaret konusuna yaklaşım gibi konular gelmektedir (Moran, 1983: 18).

Modern toplum tahayyülünü benimsemeye başlayan aydınlarımız, bu toplum bilincine uygun temalar ve konular işlemeye başlamaktadırlar. Geleneksel toplum pratikleri modern toplum değerleri karşısında eleştirilmeye başlanır. Mukayeseler çoğunlukla modern toplum tahayyülünü kabul etmek, açmak ve hatta yer yer gelenekle uzlaştırmak için yapılır.

Bu dönemlerde yazılan romanlarda teknik açıdan yine eskiden tam olarak vazgeçilemediği tıpkı meddahlıkta olduğu gibi okuyucu ile karşılıklı diyaloglarında bulunduğu görülmektedir. İncelenen romanlarda, okuyucuya sorular sorarak okuyucunun da romana dâhil edilmesi de bu sebeptir. Yine bir diğer hususta sıkça Fransızca kelimelerin kullanılmasıdır. Araba Sevdası, Felatun Bey ve Rakım Efendi romanları, Fransızca kullanımına çok iyi birer örnektir. Bu da Fransız kültürünün modernleşmemizde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Romanlarda işlenen konularda, toplumda yaşanan ikilik de dikkat çekmektedir. Batılılaşmanın yaygınlaşmasına rağmen, toplumun üst kesimi ne tam Batılı ne de tam Osmanlı'dır (A.g.e.: 21): Alafranga züppe kavramı bu romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Züppe kavramı, giyim tarzında, konuşmada, fikir alanında yaşadığı topluma aykırı olan ve bu uygulamayla aşırıya kaçanları tanımlamak için kullanılır.

Tanzimat sonrası romanlarda, bu karakterlerle sıkça karşılaşırız. Dikkat çeken bir diğer husus 1950'lere kadar yazılan Türk romanının büyük kısmının konusunun yaşanan Batılılaşma hareketi ve bunun doğurduğu dualite olduğudur.

Tanzimat, çoğu araştırmacının vurguladığı gibi modern ve gelenek ikiliğini yansıtır. Aslında ikisinden de yararlanma ve onları uzlaştırma çabasını da kapsamaktadır. Bundan dolayı Osmanlı modernleşmesi bir ikilik ötesi bir çoğulculuktur, uzlaşma ve sentezdir.

Fransızcanın etkisiyle yazılan romanlarda sosyolojik bir yaklaşım da mevcuttur. Bu dönem sanatçıların modern toplum muhayyilesi kaygısı ile yazdıkları eserlerde, bazen toplumu anlatma, bazen yorumlama, bazen yapılandırma gibi farklı biçimleri kullandıkları görülmektedir. Toplum bilinçlendirmeye çabalarının yanında yüzeysel ve taklitçi yaklaşımların eleştirilerinin de yer aldığını görüyoruz. Araba Sevdası romanı bunun en önemli örneklerinden birisidir.

Bu bağlamda araştırma konumuz olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Kiralık Konak romanı bu değişim sürecinin daha net çizgilerle ayrılmaya başladığı bir dönemdir. Zira eskiyi ve geleneği temsil eden Naim Efendi, torunlarını ve ailesini kaybetmemek için birçok değerinden vazgeçmeye mecbur kalmıştır. Fakat bu değerlerden vazgeçmekle bile aile bağlarının ve değerlerinin çözülmesine engel olmamıştır.

2.5. Dönem Romanlarından Örnekler

Osmanlı-Türk modernleşmesinde roman türünün, modernleşmenin edebiyattaki yansımalarını anlamak ve toplumu daha iyi tanımak, için önemli örnekleri vardır. Bu eserler, Osmanlı aydınının toplum tahlilleri ve yeni toplum beklentilerini anlamak içinde başvurabilecek tezli romanlardır. Bu konuya birçok örnek vermek mümkündür. Mesela: Ahmet Mithat efendinin Müşahedat ve Felatun Bey ile Rakım Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şık ve Şıpsı, Halit Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu, yine Hüseyin Rahmi'nin Yüksek Felsefesi ve Namık Kemal'in İntibah romanlarını gösterilebilir.

Çalışmanın alanını daha dar bir alanda tutmak ve bu eserlerin hem modernleşmenin tezahürleri hem de aile üzerindeki değişimlerini izleyebilmek için örnek olarak üç romanı incelenmiştir. Bu eserler Ahmet Mithat'ın Felatun Bey ile Rakım Efendi romanı, Recaiade Mahmut Ekrem, Araba Sevdası ve Namık Kemal'in İntibah

romanlarıdır. Çalışmada önce kısaca tanıtılan yazar üzerinden romanları değerlendirilecektir.

Ahmet Mithat orta halli, imkânları zor bir ailenin çocuğudur. Babasının vefatı üzerine Bulgaristan Vidin'e ağabeyinin yanına gider ve sıbyan mektebini burada bitirir. Daha sonra Mithat Paşanın Niş valiliği sırasında abisi ile Niş'e gidip rüştiyeyi orada tamamlar. Mithat Paşa'nın Tuna'ya atanması ile Rusçuk'a giden Ahmet Mithat, Mithat Paşanın bu zeki ve akıllı çocuğa kendi ismini vermesiyle onun himayesine geçer ve iyi bir Fransızca eğitim almaya başlar. Bu vesile ile Batı ile ilk teması başlayan Ahmet Mithat, bu senelerde gazete yazarlığı yapmaya başlar. Hatta bir sene sonra gazete de başmuharrir (yazar) olur. Bağdat valiliğine geçen Mithat Paşa, Ahmet Mithat ile ağabeyini de yanında götürür. Ağabeyinin vefatı üzerine memuriyetten ayrılan Ahmet Mithat, İstanbul'a döner. Burada kendi evinde küçük matbaasını kurup kendi kitaplarını çıkarmaya başlamıştır (Ahmet Mithat, 2018:5). Yayınladığı dergilerde makaleler kaleme alan yazar, Dağarcık dergisinde yazdığı "Duvardan bir Sada" yazısından dolayı İslam aleyhtarlığı suçlanmış olup muhtemelen bu sebeple yeni Osmanlıcılarla beraber üç yıl sürgün edilmiştir. Rodos'ta sürgünde bulunduğu sürede de yazmaya devam eder, Kırkambar dergisine de yazı göndermiştir. Ayrıca incelenen romanı Felatun Bey ve Rakım Efendi'yi de burada kaleme almıştır. V. Murat'ın affetmesi ile İstanbul'a dönüşüyle beraber Tercüman-ı Hakikat gazetesini çıkarmaya başlar. Uzun yıllar gazetede yazılar yazan, roman ve hikâyeleri bulunan Ahmet Mithat 28 Aralık 1912'de vefat etmiştir.

Ahmet Mithat, Felatun Bey ve Rakım Efendi romanını 1875'te kaleme almıştır. İki ana karakter üzerine kurgulanan roman, Tanzimat sonrası Osmanlı modernleşmesini iki ayrı kutupta incelemiştir.

Eserde ilk olarak Felatun Bey'in babası Mustafa Meraki Efendi tanımlanmıştır. Tanımlama yapılırken Osmanlı evlilik yaşı eleştirilmiştir. Osmanlı da evlilikler erken yaşta yapılıyordu, bu sebeple Mustafa Meraki Efendi'de küçük yaşta evlenmiştir. (A.g.e.: 21).

Erken yaşta evlendiği için daha kırk beşindeyken, yirmi yedi ve on beş yaşında iki çocuğu bulunmaktadır. Bu yaşta çocuklarının olmasının çok saadet verici bir olay olduğunu belirten yazar bu durumun sadece erkekler için geçerli olduğunu, kadınlar

içinse musibet olduğunu ifade eder. Zira Meraki Efendi'nin hanımı yaşça çok küçük olduğu için yaptığı doğumları kaldırmayarak vefat etmiştir (A.g.e.: 22).

Önemli hususlardan biri de Meraki Efendi'nin eşinin vefatından sonra tekrar evlenmeyiştir. Osmanlı geleneklerinde genç yaşta dul kalan erkekler evlendirilmektedir. Fakat değişen hayat tarzı tek başına bir erkeğin çocuklarını büyütebileceği bir ortamı da beraberinde getirmiştir. "... Son asrın medeni gelişmeleri İstanbul'da bir adamın bekâr olarak yaşamasına müsait olduğundan..." (A.g.e.: 22).

Alaturkalıktan alafrangalığa hızlı bir geçiş yapan Mustafa Meraki Efendi, çocuklarını da bu şekilde eğitmek niyetiyle oğlu Felatun Bey'i rüştiyeye gönderir ve ayrıca iyi bir Fransızca öğretmen tutar. Fakat kendi eğitimi oğlunun eğitimini sınamaya vakıf olmadığından, oğlu her ne kadar okuldan mezun olsa da iyi bir öğrenci olamamıştır ve babası bu durumu fark edemez. Felatun Bey'i alafranga züppe olarak tanımlayan Ahmet Mithat, aldığı eğitimin hakkını vermeyen Felatun Bey'in, söz giyim kuşam davranışlara geldiğinde değme Avrupalılar ile yarışacağına emindir. Sabah kahvesini Fransızca isteyen, giyim olarak her yeni çıkan modadan hemen haberdar olup alan, bir gün giydiğini başka bir gün giymeyen Felatun Bey, yeni çıkan kitaplardan da hemen haberdar olur. Kitapçıya sipariş verdiği kitabın ön kapağına da isminin baş harflerini yazdırır. Kapağa A ve P harfleri, Ahmet Felatun Bey, Ahmet'in A harfi ve Felatun isminin Fransızca karşılığı olan Platon'un P harfi yazılır. Ne var ki az önce de belirtildiği gibi, sadece kitabı kütüphaneye özenle yerleştirir, kitabı okuma zahmetinde bulunmaz (A.g.e.: 27).

Osmanlı modernleşmesinin ürettiği yeni tip anlatılır. Ancak bu tip eleştirilen biridir. Çünkü batıyla yüzeysel ilişki kurmaktadır. "Alafranga Züppe" dir bu tipin adı. Yani modern züppe çünkü alafranga, Fransız kültürü ile yaşanan değişimi anlatır ve burada Fransızlaşma aslında modernleşme ile eş anlama gelir.

Mustafa Meraki Efendinin kızı Mihriban Hanım da alafranga kızlar gibi yetiştirilmişti, fakat öksüz olduğu için tahsil yapamamıştır. Babası ona müzik eğitimi için iyi bir piyanocu madam getirmişti fakat piyano çalmayı da öğrenememiştir. Dikiş nakış ev işleri veya yemek yapmayı da bilmiyordu, öğrenmesine gerekte yoktu çünkü konakta bunları yapan hizmetliler vardır.

Mihriban Hanım ona gelen evlilik tekliflerine de sıcak bakmamakta, gelen görücüleri ya asker oldukları ya da devlet memuru ya da hoca olduklarını için küçümsemektedir.

Cevabı da annesi olmadığı için bizzat kendisi verirdi. Bu durumda Osmanlı aile geleneğine ters düşen bir tutumdur.

Ahmet Mithat, iki kardeşin alafranga usullerle büyütüldüğüne ve yüzeysel bir modernleşmenin var olduğuna işaret etmektedir. Gününü gün eden bu gençler eğitim ve aile yapısı olarak, ne Osmanlı ya ne de Batı'ya uymamaktadır. Felatun Bey yirmi yedi yaşında olmasına rağmen evlenmeyi ve bir aile kurmayı düşünmemekle beraber bu sorumluluğu alacak bir karakter de değildir. Kitap boyunca trajikomik vakialarda yaşayan Felatun Bey, Ahmet Mithat'a göre mutsuz olmaya mahkûmdur. Yeni alafranga züppe tipi aile ve evlilik konusunda da ideal tipler değildir. Tam tersine aile ve evlilik değerlerine yabancılaşan bilinçleri temsil ederler.

Eserin ikinci ana karakteri Rakım Efendi ise, Ahmet Mithat'a göre doğru modernleşme ve ideal tip örneğidir. Babası ölünce annesi ve babasının cariyesi onun eğitimi için çok ehemmiyet gösterirler. Okuduğu okulları başarıyla bitiren Rakım Efendi, annesinin vefatının ardından Arap cariyeye, Fedai ile kalır. Fedai'de de onun eğitimine çok önem verir. İyi derecede Arapça, Farsça, Osmanlı Türkçesi ve Fransızca bilen Rakım, özel dersler vererek ve kitap çevirileri yaparak geçimlerini sağlar. Geçimleri biraz rahatlayınca evi Batı tarzı odalara ayırıp, kanepeler, aynalar ve iki de resim asarak döşer. Cariyenin, ev işlerine yetemiyor olduğunu söylemesi üzerine, eve Çerkez bir cariyeye, Canan'ı alır.

Rakım Efendi'nin de daha mazbut bir hayat yaşamasına karşılık, gelenek görenek ve yaşam tarzında Batılılaşma ön plandadır. Aldığı cariyeyi, önce dil öğreterek ve yaşam tarzı, giyim kuşam olarak ta Batı usulüyle yetiştirir. İyi bir piyano ve piyano hocası, Yozefino'yu ayarlar. Yozefino, aynı zamanda Rakım Efendi'nin metresidir. Romanda iki ana karakterinde, Fransız metresi vardır. Metres edinmeyi toplumun değerleri ile çatışma yaşamayan bir olgu olarak gösteren Ahmet Mithat, buradaki ayrımı da yine Felatun Bey ile parasını yiyerek yanında bulunan olumsuz metres ve sadece Rakım Efendinin sevgisini isteyen Madam Yozefino'yu olumlu metres olarak tanımlar. Madam Yozefino Canan'ı her anlamda Batı tarzı yetiştirmeye yardımcı olur ve O'na Fransızca öğretir.

Böylelikle Batı tarzı eğitilen cariyeye Canan, Yozefino ve Rakım Efendinin eğlenceli pikniklere gittiklerini ve beraber bir şeyler yedikten sonra içki içtiklerini, piyano çalır

eğlence yaptıklarına Ahmet Mithat değinmiştir. Sonuçta Rakım Efendi cariyesiyle evlenip mutlu sona ermiştir.

Kitaplarında doğru ve yanlış sıklıkla karşıt iki taraf üzerinde göstermeyi amaçlayan Ahmet Mithat, kolay sonuca ulaşmaya çalışmasıyla daha sonraki dönemlerde eleştirilmiştir. Zira ona göre belirlediği doğru hayatı seçenler mutlu; aksine davrananlar mutsuz olarak hayatlarını sona erdirirler. Burada aslında ideal modern tip Rakım Efendi ile gösterilir. Hem modern dilleri hem de geleneğin dillerini bilen birisidir. Batı kültürüne de hâkimdir fakat toplumuna da yabancılaşmamıştır. Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı modernleşme düşüncesinin yazarıdır. Bütün çalışmalarında bu sentezci, uzlaşıcı ve yorumcu tutumunu ortaya koyar.

Örnek olarak incelenen ikinci roman Rezaizade Mahmut Ekrem tarafından kaleme alınan Araba Sevdası (1896) romanıdır. Rezaizade Mahmut Ekrem'in hayatına kısaca bakacak olursak, yazar 1847'de İstanbul'da doğmuştur. Arapça ve Farsça dil eğitimini babasından almıştır. Harbiye'de eğitimine devam ederken, sağlığının bozulmasının ardından Harbiye'den ayrılmıştır. Rezaizade Mahmut Ekrem, daha sonra memurluk yapmaya başlayıp ve kısa sürede yükselmiştir. Danıştay yardımcılığı ve Bayındırlık dairelerinde çalışır. Aynı zamanda edebiyat dersleri vermiştir.

İlk yazı deneyimi Namık Kemal'in yanında Tasvir-i Efkâr gazetesindedir. Daha sonra tercüme romanlar yayınlar, piyesler ve şiir denemeleri olur. Şairliğinden çok hocalığı ile öne çıkan sanatçı, Serveti Fünun döneminin açılmasında çok emek harcamıştır (Okay, 2022: 57). İlk romanı Araba Sevdası önce Servet-i Fünun dergisinde yayınlanır. Sanat için sanat anlayışını benimseyen yazarın romanı ilk realist romanlar arasında değerlendirilir. 1914 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Romanın ana karakteri Bihruz Bey, paşa bir babanın evladıdır. İyi bir eğitimden geçmiş olmasına rağmen Rüştüeyi bitiren Bihruz Bey, eğitimini zoraki tamamlamış olduğundan öğrendiklerine pek de vakıf olamamıştır. Felatun Bey ile Rakım Efendi romanında yazılan, Felatun Bey gibi alafrağa züppe karakteriyle karşılaşılmaktadır.

Bihruz Bey, hayatında üç şeye önem vermektedir. Araba sürmek, en ala şekilde alafrağa giyinmek ve hizmetçisi, garsonlar ve Fransızca bilmeyen dadısı da dâhil herkesle Fransızca konuşmak. Babadan kalma tüm varlıkları birer birer satan Bihruz Bey için halen alafrağa giyinip yaşadığı ve Fransızca öğrendiği hocası Mösyö

Piyer'den ders almaya devam ettiği için bir sorun yoktur. Annesi ile beraber konakta yaşayan Bihruz Bey, alafranga tarzda yapılan bahçe olan Çamlıca korusuna her gün gitmektedir. Bu sebeple kışlık konaklarına taşınmayı da reddeder. Alafranga yaşamaktan tek anladığı iyi ve alafranga tuvaletler giyinmek, Fransızca konuşmak ve kafelerde para harcamak olan Bihruz Bey, babasının ona bıraktığı çok değerli eserlerle dolu kütüphaneye de vakıf değildir. Hatta bu kütüphane ileride başına bela olacaktır. Zira yine bir Üsküdar gezisi sırasında iyi lando arabada da gezen sarışın güzel bir hanıma hiç konuşmadan âşık olur. Ve günlerini bu aşkın verdiği romantizm ile geçiren Bihruz Bey, kadını bir kez daha görebilmek adına her gün Çamlıca'ya gider. Bu gidişleri sırasında romantik bir mektupta yazmaya ve niyetinin ciddi olduğunu söylemeye karar verir ve biraz Fransızca biraz Osmanlı Türkçesi ve Farsça yazdığı mektupta kullandığı bu ifadeleri kütüphaneden bulduğu şiir kitaplarından seçer (Recaizade Mahmut Ekrem, 2016: 136). Bilmediği kelimelerin anlamını Redhaouse sözlüğüne bakarak bulan Bihruz Bey, yanlış arama yaptığı için, siyehçerde kelimesini sarışın anlamında yorumlar ve Çamlıca'da gördüğü hanıma bu şiiri uygun görür. Ve ikinci görüşünde bu mektubu hanıma hiç konuşmadan vermiştir. Kalemde çalışan arkadaşlarına şiirin anlamını sorduğunda, kelimenin anlamından çıkan sonucun karayağız, esmer yüzlü olduğunu fark eder. Hem kalemdeki arkadaşlarının alay konusu olur hem de sevdiği hanıma karşı çok mahcup olduğunu düşünür.

Bihruz Bey, yaşadığı bu kötü durumu yine geleneklerinden ve Osmanlı edebiyatının eksikliğinden kaynaklandığına karar verir. Zira O'na göre Osmanlı edebiyatı sevgi ve aşktan anlamaz. Oysa Avrupalı şairler çok naif ve çok duyguludurlar (A.g.e.: 77).

Bu tarz cahil durumlara düşmeyi Felatun Bey karakterinde de görüyoruz. O da Osmanlıca öğrenen Mr. Ziklas'ın kızlarına Osmanlıca'yı, Onlara öğreten Rakım Efendi'den daha iyi bildiğini göstermeye çalışırken, aslında Osmanlıca harflere vakıf olmadığı fark edilince çok mahcup duruma düşer. Romanın sonunda anlıyoruz ki aslında Bihruz Beyin sevdiği hanım zaten mektubu okumamıştır. Ve düşündüğü gibi eğitilmiş birisi de değildir.

Romanda geleneksel kıyafetler, davranışlar ve değerler, eğlence yerleri Bihruz Bey tarafından eleştiri konusu olmuştur. Ramazan ayında Sultanahmet civarında şalvarlı, yelekli ve peçeli halkı görünce hayrete düşer. Çünkü kendisi daha çok alafranga eğlence mekânlarında ve Çamlıca'da gezmektedir. Halk içinde yaşamaz. Ayrıca aristokrat davranışlar da bulunur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Bihruz Bey

konuşmalarını Fransızca ile süsler. Fakat görüyoruz ki Bihruz karakteri kültür açısından ne doğulu ne de batılı olamamıştır (Mardin, 2018: 36). Yaşanan bu yozlaşma bir kök ve kimlik sorununu beraberinde getirmektedir (A.g.e: 37).

Avrupalılaşmayı sadece sosyal davranışlar olarak algılayan bu tipler on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl edebiyatında ele alınan somut karakterlerdir. Osmanlı modernleşmesi ile ortaya çıkan alafranga züppe tipi bu romanda da eleştirilir. Yanlış uygulanan modernleşmeye karşı belli bir eleştirel tutum ortaya konur.

Üzerinde değerlendirme yapılacak olan üçüncü roman Namık Kemal'in İntibah romanıdır. Roman Sergüzeşt-i Ali Bey veya sansürden önce Son Pişmanlık adıyla da anılır.

Namık Kemal 1840 yılında Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. Gerçek adı Mehmet Kemal olan sanatçıya yazılarındaki hicivlerden dolayı Eşref Paşa, Namık mahlasını vermiştir. Namık Kemal'in babası sarayda müneccimbaşılık görevi yapmıştır, annesi öldükten sonra dedesi Abdüllatif Paşa'nın yanında çocukluk çağlarını geçirmiştir. Arapça ve Farsça öğrenen sanatçı özel öğrenim görmüştür. 1863'te Babıali Tercüme Odası'nda işe girmiştir. Bu sebeple dönemin ünlü düşünür ve sanatçılarıyla tanışma imkânı olmuştur. Şinasi ile beraber Tasvir-i Efkâr gazetesinde çalışırken, hükümete karşı eleştirel yazılar yazmıştır. Çalkantılı bir hayatı olan, Namık Kemal döneminde özne bir aydındır. Kanun-i esasiyi hazırlayan kurulda görev almıştır. Çeşitli gazeteler de yazılar yazarken İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve Gelibolu'ya gönderilmiştir. Gelibolu'da yazdığı "Vatan yahut Silistre" tiyatro oyunu (1873) çok ses getirmiştir. Bu tiyatro oyunu tutuklanmasına ve sürgüne gönderilmesine neden olmuştur. Belli bir toplumsal varlığı ve gerçekliği olan edebiyatçı, eserlerinde her zaman mesaj veren sosyal bir aktördür. İntibah (1876) romanı hikâye ile roman arasında, Türk edebiyat tarihine ilk roman olarak geçen önemli bir eserdir. Yine önemli ayrıcalıklarından birisi de Türk şiirini, Divan şiirinin etkisinden çıkarmaya çalışmasıdır. Vatan şairi olarak anılan edebiyatçı 1888'de vefat etmiştir.

İntibah, iyi eğitim ve ahlaki terbiye görmüş bir Osmanlı beyefendisinin Ali Bey'in başından geçen birtakım trajik olayları konu edinen romandır. Ali Bey babası ve annesinin gözünün nuru ahlaklı yetiştirilmiş bir çocuktur. Babasının ince ve naif kişiliğine rağmen Ali Bey de inatçı ve istediğine ulaşmak için her yolu deneyen sınırlı ve zor bir karakter vardır. Babası bunu çok iyi bildiğinden ve bunu değiştirmek kabil

olmadığı için oğlunu sürekli bir eğitim ve terbiye dairesinde tutmuştur. Ne var ki Ali Bey yirmi yaşında bir genç olduğunda babası vefat etmiştir. Mutsuz ve karamsar bir hayata yönelen Ali Bey'in hayatı ise bundan sonra türlü türlü belalara bulaşmıştır.

Roman Çamlıca tasvirleri ile başlar. Daha önce işlediğimiz Araba Sevdası romanında da geniş yer alan Çamlıca parkı, alafranga eğlence alanlarındandır. Tanzimat romanlarında sıkça karşımıza çıkar. Geleneksel eğlence kültürüne alternatif eğlence alanlarının bu romanlarda işlenmesi bilinçli bir tercihtir. Annesi, babasının vefatı ile kederlenen Ali Bey'e Çamlıca'da gezmesini teklif eder. Başlarda kabul etmemesine rağmen birkaç kez gidince Ali Bey Çamlıca'ya sık gider hale gelmiştir. Ve bir gün kalemden arkadaşlarının gidip orada eğlenmeyi teklif etmesi üzerine hayatı çıkmaz bir yola girer. Eğlence esnasında yoldan geçen arabalardan bir kadın bir el hareketi yapar.

Ali Bey bu kadının peşine düşer ve nihayetinde arabadaki kadın yani Mahpeyker ile tanışır. Ali Bey aslında Çamlıca'ya tekrar gitmek istememiştir, ama yazar onun düştüğü ikilemi şu şekilde anlatır. “İnsan her adımını mezardan uzaklaşmak için atar. Yine her adımda mezara bir adım daha yaklaşır” (Namık Kemal, 2018: 23).

Ali Bey içinde durum böyle olmuştur. Romanda kendisini çok namuslu biri olarak tanıtan Mahpeyker, oysa gerçek hayatta böyle değildir ve tüm halk gerçeği bilmektedir, bir daha da Ali Bey'i bırakmamış ve sonunda onun yanlış işlere bulaşmasına neden olmuştur. Romanda kişisel yozlaşmadan önemle bahseden yazar, bu yozlaşmaya başlangıç olarak Ali Bey'in annesine söylediği ilk ve küçük bir yalanı gösterir (A.g.e.: 27).

Ali Bey bu yalanın ardından nice yalanlar söyler ve Mahpeyker' in olumsuz bir kadın olduğunu öğrenmesine rağmen bu durumu da kabullenir ve türlü belalardan kendisini kurtaramaz. Durumu öğrenen annesi oğlunu kurtarabilmek için eve güzel bir cariye (Dilaşub) alır. Diğer romanlarda gördüğümüz cariye sorunu İntibah romanında işlenmektedir. Tabi ki burada görücü usulü evliliğe de eleştirel bir yaklaşım da vardır. Çünkü annesi eve cariye almasına gerekçe olarak, bir kez görüp te beğendiği kız ile evlenirse daha sonra anlayamazsa ömür boyu mutsuz olacağını gösterir.

Fakat eve alınan cariye de Ali Bey'i bu olumsuz durumdan kurtaramaz. Türlü Ali Cengiz oyunlarla Ali Bey'i kandıran Mahpeyker, sonunda amacına ulaşır, Ali Bey'in

cariyeyi satmasına sebep olur ancak yine de kendisine geri döndüremez. Ve nihayetinde onu öldürerek intikam almak ister. Yapılan oyunu fark eden Dilaşub, Ali Bey'in yerine kendi canını feda eder ve Ali Bey yaptığı hatayı anlar ama son pişmanlık fayda etmez.

Namık Kemal Tanzimat'ın ilk dönem yazarları gibi edebiyatı bir eğitim mektebi olarak görmektedir (Okay, 2022: 130). Bu sebeple de roman da sık sık yanlış davranışlar ve neden yanlış yapıldığı ilgili önermeler de bulunmaktadır. Romanda, yazar ile Mahpeyker karakteri arasında bir tartışma da fark ediliyor. Mahpeyker samimiyetine ve saflığına inanmasını istediği Ali Bey'i tanıdıktan sonra kötü yaşantısına ara vermektedir. Fakat yine de olumsuz hayatı onu yanlış davranışlara götürmüştür. Dilaşub karakteri ile iki tip karşı karşıya gelir, temizlik, saflık ve fuhuş. Çünkü ne yaparsa yapsın Mahpeyker, Dilaşub'u istediği kötü emellere alet edememiştir. Kültürel yozlaşmanın işlendiği romanda Ali Bey hazin bir son ile mutsuz olmaktadır.

Değerlendirilen üç romanda Batılılaşma ana konusu üzerinde yoğunlaşan, dönemlerinde ses getirmiş ve halen üzerinde çalışılması gereken önemli romanlardır. Gerek yazarlarının siyasi ve sosyal kimlikleri gerek edebiyatçı kişilikleri bu romanları öne çıkaran etkenler arasında yer alır. Edebiyat bahsinde işlediğimiz gibi, edebiyat, toplum ile ilişkilidir. Edebiyatçı aynı zamanda sosyolojik bir analiz de yapmaktadır. Kimi zaman içinde var olduğu toplumu bize yansıttığı gibi kimi zamanda yol gösterici olmak eğilimindedir. Bu romanlar Türk toplumunu ve modernleşme sürecini anlayabilmek yolumuza ışık tutan önemli durak noktalardan sadece birkaçıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU

3.1. Hayatı ve Yaşadığı Dönem

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, edebî ve siyasi kişiliği ile yaşadığı dönemde önemli bir sosyal aktördür. Bu kimliğinde yaşadığı dönemin ve hayat serüveninin şüphesiz büyük katkısı olmuştur. Yaklaşık seksen beş yıllık hayatında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin en hareketli yılları arasında gerek edebiyatçı gerek bürokrat kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. II. Abdülhamit döneminde başlayan hayatı, II. Meşrutiyete, I. dünya savaşına, mütareke yıllarına ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına da tanık olmuştur. Bu kadar hareketli yıllarda edebî eserler veren yazar, süreç içerisinde benimsediği edebî anlayışını da değiştirip yaşadığı toplumun değişimine tanıklık etmekle kalmayarak gözlemlerini eserlerine yansıtmıştır. Osmanlının kültürel alanda yaşadığı değişime, kişisel yozlaşmalara ailelerin yaşadığı çözülmeye ayna tutan yazar, özellikle yazdığı romanlarla bir dönemi aydınlatmış ve bugün bile faydalandığımız, tarihe iz bırakacak ve halen üzerinde titizlikle çalışılan, ayrıca çalışılması gereken eserler bırakmıştır.

Çalışma, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun en çok dikkat çeken romanı olan Kiralık Konak romanı üzerine bir çalışma olacağı için bu noktada yazarın yaşadığı hayatı içinde bulunduğu dönemi ve edebiyat hayatında geçirdiği değişimleri detaylı bir şekilde incelenecektir. Son olarak eserlerine göz atılan bölüm, araştırılan romandan önce yazar hakkında detaylı bilgi vererek, neden bu romanı ve yazarı seçildiği ile ilgili sorulara da cevaplar bulunacak aydınlatıcı bir bölüm olacaktır. Öncelikle hayatı ve yaşadığı dönemi ile giriş yapılacaktır.

1889 yılında Kahire'de doğmuştur. Bilinen ilk atası Hasan Ağa oğlu Kara Mehmet çavuştur. Kara Osman Ağa bu zatın dört oğlundan biridir. 18. Yüzyılda yaşayan aile için Osmanlı'nın yanında halka yardım etmiştir diyenler olduğu kadar zulmederek topraklarını artırmıştır diyenler de vardır. Fakat bilinen, yaşadığı dönemde nüfuzunu artırmış ve geniş bir alana yayılmış mütegalibe bir ailedir. Yakup Kadri böyle bir ailenin torunudur. Doğduğu dönem Osmanlı imparatorluğunun uzun ve çalkantılı bir

dönemden geçtiği ve giderek zayıflayıp çökmeye doğru yol aldığı ve II. Abdülhamit'in padişahlık yaptığı bir dönemdir (Akı, 2017: 15).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun babası Abdülkadir Bey'in, Manisa'yı işgali sırasında Kavalalı İbrahim Paşa ile arasında yakınlık oluşmuştur ve bu yakınlığın ve hizmetinin karşılığında Kahire'de onun konağına yerleşmiştir. Konak mensubu olan İkbal Hanım ile evlenmiş ve Yakup Kadri Kahire'de doğmuştur (Polat, 2001: 465-468).

Altı yaşında ailesi ile beraber Manisa'ya gelirler ve 13 yaşına kadar bu civarlarda yaşar. İlk çocukluğunu Manisa ve Aydın çevrelerinde geçirir. Gediz çayının kenarında geçirdiği vakitlerin ve yer sofralarında yenen yemeklerin onun mahalli hayatı tanımasına ve tabiat duygusunun oluşmasında büyük rol oynadığını düşünen yazar kendini bir Anadolu çocuğu olarak tanımlar (Akı, 2017: 16). Fakat Yakup Kadri, edebî olarak ilk muhayyilesini henüz okuma yazma bilmediği yaşlarda annesinin ona okuduğu Monte Cristo kitabını dinlemesine ve okumayı öğrendikten sonra kitabı tekrar okuyup kurduğu hayallere borçlu olduğunu düşünmektedir (A.g.e.).

Yakup Kadri kendini her ne kadar Anadolu çocuğu olarak tanımlasa da evine kitap giren ve dönemin edebî kültüründen haberdar aristokrat bir aileden geldiğini söylemek gerekir. Fakat yaşanan bu zengin ve doğal ortam, onun doğayı duyumsaması, dinlemesi, ortam tahlili yapması hem güzel çocukluk anlarına, hem de zengin bir hayal dünyası oluşturmaya katkı sağlamıştır. Nitekim ilerleyen yaşlarında çok okuyan ve düşünen bir genç olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk tahsilini Manisa'da yapar ve Rüştüye'nin ilk iki sınıfını da burada okur. Daha sonra İzmir idadisine (1903- 1905) geçer. Bu dönemde babası vefat eder. İzmir İdadisinde okurken başına gelen bir olay onun üzerinde büyük tesir bırakır. Okulda Namık Kemal'in Cezmi adlı romanını okurken görülen yazar idare tarafından okuldan atılır. Cezmi ideolojik içerikli bir romandır ve Yakup Kadri, üzerinde baskı hissettiği düşüncesiyle, henüz on altı yaşındayken daha rahat ve özgür olacağını düşünerek Kahire'ye kaçar (A.g.e.: 19).

Kahire'nin Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki durumu ve modernleşme faaliyetlerinin üzerinde durulmuştur. Yakup Kadri'nin ardından annesi de Kahire'ye gitmiştir. Annesinin Yakup Kadri'nin eğitimi üzerinde etkili olduğunu görüyoruz. Zira edebiyat konusunu işlediğimiz zamanda göreceğiz, Fransızca ve edebiyata annesi

aracılığı ile yoğunlaşmıştır. Kahire’de iki yıl kalır, Fransız ve İsviçre mekteplerinde okur. II. Meşrutiyet’in ilanının hemen öncesi İzmir’e uğradıktan sonra İstanbul’a gelir (1908). Ve İstanbul’da hukuk okumak için Mekteb-i hukuka kaydolmuştur.

Geçirdiği tüberküloz hastalığı neticesinde, tedavi ve istirahat amacıyla iki yıl İsviçre’de kalmıştır (1916-1919).

Gazete ve dergilerde makaleler yazan sanatçı, özellikle İstanbul’a dönüşünde İkdam gazetesinde milli mücadeleyi destekleyen yazılar yazmıştır (Polat, 2001: 465-468). Bu yazıları O’nun siyasi hayatı içinde önemli olmuştur, çünkü Ergenekon isimli kitabında topladığı yazıları Ankara’ya çağırılmasına sebep olmuş ve Ankara Hükümeti adına Tedkik-i Mezalim Heyeti ile çalışması teklif edilmiştir. Bu heyet 1921- 1922 yılları arasında oluşturulan, Yunanistan’ın Batı Anadolu’yu işgali sırasındaki yıkımlarını incelemek üzere çalışmış bir heyettir. Bu amaçla Kütahya, Simav, Gediz, Eskişehir ve Sakarya etrafını dolaşmıştır. Gördüğü yerlerde, köylerde gözlemler yapan Yakup Kadri bu gözlemlerini de zamanı gelince eserlerine yansıtmıştır. Özellikle Yaban romanının bu gözlemler neticesinde kaleme almıştır.

Siyasi geçmişinde iki vekilliği bulunan yazar, Mardin ‘de (1923-1931) ve Manisa’da (1931- 1934) görev yapmıştır. Görevde bulunduğu süre içinde de gazetelerde edebî ve siyasi yazılar yazmaya devam etmiştir (Polat, 2001: 465-468). Bu zaman zarfında imtiyaz sahibi olduğu Kadro dergisinde yazılar yazmaya başlar (1932-1935). Sansür ve baskının yoğun olduğu yıllarda dergi, ideolojik nedenlerle kapatılır. Aslında bu kapatma Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun zoraki diplomatlık yaptığı yurt dışı göreve gönderilmesi ile gerçekleşir. İmtiyaz sahibi olarak Yakup Kadri, yurt dışına gönderilince dergi kapanmak zorunda kalır. Ve Yakup Kadri dışında, derginin bazı yazarları hapse atılır (Sunar, 2004: 511-526).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Tiran, Prag (1935-1939), Lahey (1939-1940), Bern (1942-1949) Tahran (1949-1951), Bern (1951- 1954) ‘de sırasıyla diplomat olarak görev yapmıştır. İlk diplomatlık görevi olan Tiran için duygularını aktarırken yolda giderken arabada üzüntüden eski Fizan sürgününün torunu olan eşine, “eskiden Fizan vardı şimdi de Tiran...” demiştir. Yakup Kadri için Tiran ile Fizan arasındaki benzerlik ses uyumundan başka şeylerde ifade ediyordu.

“Çocukluk çağımın Osmanlı ülkesinin o uzak Afrika beldesi ile bu Avrupa kasabası bize aynı ürküntüyü veriyordu” diye bahsetmiştir (Karaosmanoğlu, 2010: 66).

Netice itibariyle kendisine zor ve ağır bir görev olarak gelen diplomatlık görevlerini yerine getirerek 1955 yılında emekli olan Yakup Kadri, Türkiye'ye geri dönmüştür. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra Cumhuriyet Halk Partisinden bir yıl milletvekilliği yapan yazar, 1962 yılında partinin Atatürk İlke ve İnkılaplarından uzaklaştığını ifade ederek partiden ayrılmıştır (Polat, 2001: 465-468). Vefatından önce son olarak Anadolu ajansında görev yapmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara'da 13 Aralık 1974'te vefat etmiştir. Mezarı İstanbul'da Beşiktaş Yahya Efendi mezarlığında bulunmaktadır.

3.2. İçinde Bulunduğu Edebî Akımlar

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, hayatında da bahsettiğimiz üzere, okumaya küçük yaşlarda başlamış, hayal dünyası geniş bir çocukluk çağı geçirmiştir. Edebiyat ile tanışması İzmir İdadisindeyken Ömer Seyfettin, Şehabettin Süleyman ve Baba Tevfik'le tanışıp, zaman zaman onların sohbetlerine, toplantılarına katılmasıyla başlar. Ama edebiyat alanında O'nun üzerinde en büyük etkiyi bırakan Akhisarlı Abdullah Rahmi Bey adında kendisinden birkaç yaş büyük arkadaşısıdır (Akı, 2017: 17). Kendisine Edebiyat-ı Cedide külliyyatından eserler okutmuştur. Ve bu eserler orijinalde Fransızca olması nedeniyle Fransızca öğrenmesini teşvik eden de Abdullah Rahmi Beydir. Tabi ki burada annesinden bahsetmek de yerinde olacaktır. Annesi oğlunun eğitimine önem vermiş ve tüm bu tavsiyeleri dikkatle dinleyip, Yakup Kadri için hususi öğretmenden Fransızca dersler aldırmasıdır (A.g.e.).

Aldığı Fransızca eğitim sayesinde birçok yazarı orijinalinden okuma fırsatı bulan yazar, ilk edebî eserlerini Fransızcadan okumuştur. Hayatının bu dönemini; "Edebiyatı Cedide 'nin açtığı realizm rüzgârı beni Fransızca ve Avrupa yazarlarının, Daudet'lerin, Zola'ların, Goncourt'ların kucağına attı diye ifade ettiği dönemdir" (A.g.e.) diye aktarır.

Ayrıca Maupesent ve İbsen'i de bu yazarlara eklemek gerekir. On altı yaşındayken Kahire'ye gittiği dönemde de Fransız ve İsveç okulunda eğitim almış olan yazar, Henry Lamont adında İsviçreli bir hocadan Fransız Edebiyatı dersi almıştır. Bu bilgiler bize Yakup Kadri'nin ilk edebî bakışında Fransızcanın ne kadar çok etkisinde kaldığı ile ilgili detaylı bir bakış sunmaktadır. Fakat aynı zamanda Kahire' de bulunduğu yıllarda gördüğü tarihi anıtlar ve dinlediği Cleopatra ile Antuvan veya Yusuf ile Zeliha

arasındaki hikâyelerde O'nun hayal dünyasında derin izler bırakmıştır (Oğuzkan, 1968: 4).

Yakup Kadri'nin ilk yazmaya başladığı dönem Servet-i Fünun etkilerinin yavaşlamaya başladığı artık yeni arayışların olduğu bir dönemdir. Servet-i Fünun edebiyatının politize olduğu ve basında yaşanan özgürlüğün birtakım seviyesizliklerde sebep olduğunu düşünen bazı yazarlar, yeni bir oluşum, yeni bir akım yaratmak gayesiyle bir araya gelme çabası içindeydiler. İşte bu vakitler de bu arayış içinde olan yazarlar arasında Refik Halit, Faik Ali, Müfit Ratib, Şehabettin Süleyman'ı sayabiliriz. Bu yazarlar ve Yakup Kadri, Fecr-i Ati'yi (yarımın şafağı) topluluğunu (1909) kurarlar. Ve başlarına da grubun en yaşlısı, o zaman otuz dört yaşındadır, Faik Ali'yi seçerler.

Bu yeni edebî yaklaşıma katılmasını hatıralarında anlatan yazar şöyle bahsetmektedir;

Yirmi yaşlarında bir gençtim, koltuğumun altında Fransızca kitaplar, Babıali caddesinde sersem sepet dolaşırken, karşı kaldırımdan bir arkadaşım bulunduğu gruptan ayrılıp yanıma geldi ve bir dernek kuralım bizimle gel dediler (A.g.e.: 6).

Yakup Kadri bu teklife çok sevinmiştir ve hemen gruba katılır. Ve ardından “sanatın şahsi ve muhterem” olduğu gayesi ile kurulan Fecr-i Ati'de edebî yazılar yazmaya başlar. Bir dergi çıkarmak gayesinde olan dernek maalesef bu ideallerini gerçekleştirememiş olmasına rağmen, yazarlar yazılarını Servet-i Fünun dergisinde yayınlamaya devam ederler.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, ilk gençlik yıllarında Fecr-i Ati edebiyat topluluğuna katılmış olmakla beraber, sanatın şahsi ve muhterem olduğu anlayışını benimsemiştir. Fakat imparatorluğun, Balkan savaşları ve Birinci Dünya savaşlarında verdiği kayıplardan dolayı anlayışını değiştirerek, sanatın toplum için olması gerektiğine, o dönemde ki birçok yazar gibi kanaat getirip, Türk ulusunun içine düştüğü durumlar ile ilgili eserler vermeye başlamıştır (Moran, 1983:151).

Yazar, edebî anlayışındaki bu değişimi şu ifadelerle anlatmaktadır. Ne zamanki top sesleri Çatalca'daki evimden duyulmaya başlandı benim mücadelemden daha önemlileri var diye düşündüm diye ifade etmektedir (Oğuzkan, 1968: 8). İşte bu düşünceler, yazarın 1920'li yıllara kadar Fransız edebiyatından esinlenerek yazdığı yazılarından, daha toplumsal ve milli konulara yöneldiği dönemin başlangıcı olmuştur.

Bu dönemde Yakup Kadri gibi düşünen birçok yazarın olduğunu bilmekteyiz. Edebiyatta yaşanan bu değişim milli edebiyat dönemi olarak adlandırılır. Fakat bu dönemin kendi içinde Fecr-i Ati veya diğer akımlarda olduğu bir beyannamesi olmadığı ve hatta mensuplarının bir grup altında toplamak mümkün olmadığından genel bir çerçeve çizmek, yaşandığı dönemde mümkün olmadığı gibi şu anda mümkün değildir. Fakat şöyle bir tanımlama yapabiliriz, milli edebiyat akımı 1910- 1923 yılları arasında edebî faaliyetlerin ana noktasını oluşturmuş ve bu tarihlerden sonra da uzun süre eserler vermeye devam etmiştir (Okay, 2022: 158).

Milli Edebiyat ilk olarak edebî dilin Türkçeleştirilmesini savunmuştur. Eserlerde İstanbul Türkçesi kullanılması istenmekle beraber Arapça ve Farsça kelimelerin tamamen dilden çıkarılması kastedilmiyor. Daha çok aruz veznini kullanmaktan vazgeçilip hece ölçüsü tercih edilmeli diye savunulmaktadır. Edebiyat tarihinde, Milli Edebiyat akımı çoğunlukla Türkçülük hareketiyle de benzerlik göstermektedir (Okay, 2022: 159). Akımın ilk temsilcileri arasında Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'i sayabiliriz. İlk olarak Mehmet Emin Yurdakul'un 1897 Yunan savaşı esnasında yazdığı "Cenge Giderken" manzumesinde, "Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur" mısraı, siyasi ve ideolojik Türkçülüğünde sloganı olur ve bu vesileyle kurulan dernekler, ocaklar olduğu gibi edebiyatta da Milli Edebiyat akımı düşüncesinin oluşmasına yol açtığı kayıtlarda yer almaktadır. Fakat akımın esas teorisinin kurulduğu ve şiirlere, hikâyelere uygulandığı yer, yine Selanik'te II. Meşrutiyet'in ardından Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ömer Seyfettin'in Genç Kalemler dergisindeki yazılarıdır (A.g.e.: 72-74).

Milli Edebiyat için "yeni lisan" kullanmak gerektiğini savunan Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'e karşılık Ahmet Haşim ve Yakup Kadri gibi yazarlar, yeni ve sade dil sadece ilmi yazılarda kullanılabilir demişlerdir. Edebiyatta kullanılacak olan dilin sanatlı olması gerektiğini savunmuş olmalarına rağmen zamanla tüm yazarlar eserlerini konuşulan Türkçe ile yazmaya yönelmişlerdir.

Kullanılan üslup kadar, hatta daha önemli olan nokta eserlerin içeriği noktasındaki yaşanan değişimdir. Bu dönemde verilen eserlerde çoğunlukla Türkçülük üzerine yazılan yazılar dikkat çekmektedir. Hatta bu nokta da tamamen Batılılaşma taraftarı olan yazarlar da veya o zaman zarfında İslamcılık diye adlandırılmayan fakat bugünkü değerlendirmemizde ifade etmeye çalıştığı düşünceleri bu şekilde tanımlamak daha

kolay olacağı için İslamcılık taraftarlarının da milliliği öne çıkaran bağlamda eserler verdiklerini görmekteyiz. Bu konuda ortak konularda eserler verilmesinin nedeni, modernleşme ile beraber, memleketin giderek zayıflamasında ve yaşanan bu zor durumdan çıkmanın, oluşan milli şuur ile aşmanın daha kolay olacağı kanaatinde yatmasıdır. Örneğin İslamcı yaklaşıma sahip olan Mehmet Akif, çıkardığı “Sebillürreşat” ve “Sırat-ı Müstakim” dergilerinde, dış Türklerle ve özellikle Rusya’da bulunup sıkıntı yaşayan Türklerle ilgili de yazılar bulunmaktadır. Akif’in yazılarında daha çok kavmiyetçilik karşısında bir duruş vardır. Milli olması bakımından Gökalp gibi Türkçü bir yaklaşıma sahip olmadığı, kültürel ve inanç bağlamında milli olduğu görülmektedir. Ve bu sebeple verdiği eserlerde özellikle “Safahat” ta kavmiyetçilik karşısı ama milli bir fikre sahip olduğu görülür.

Bu noktada kısaca Yakup Kadri’nin Nev Yunanilik yaklaşımından bahsetmek yerinde olacaktır. Yahya Kemal ile birlikte eserler verdikleri bu yaklaşım, Yahya Kemal’in Fransa’da kalırken zihninde canlanan tıpkı batıda olduğu gibi, kadim Yunan sanatından yola çıkarak bir “öz şiir” arayışıdır (1912). Bu konu da yanında Yakup Kadri’yi bulan Yahya Kemal, Türklerin artık Osmanlı veya Orta Asya Türk’ü olmadığını, Akdeniz havzasının Türkü olacağı görüşünü benimsemişlerdir (A.g.e.: 162).

Bu anlayışla yazdığı eserlere “Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri” nesir yazısını örnek verebiliriz. “Okun Ucundan” ve “Erenlerin Bağından” nesir yazıları da yine bu yaklaşım dâhilinde verilebilecek örnekler arasındadır. Gerek Yahya Kemal gerekse Yakup Kadri kısa süre sonra buldukları bu akımı terk etmişlerdir.

İçinde bulunduğu edebî akımları kısaca bu şekilde ifade ettiğimiz Yakup Kadri, genç yaşlarda yazmaya başlamış ve birçok eser vermiş bir yazardır. O’nun yazdığı eserlere bakmadan önce değerlendirdiğimiz, yaşadığı siyasi ve edebî ortam önemlidir, çünkü yaşadığı dönemler, verdiği eserlere yön vermiştir.

3.3. Eserleri

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, genç yaşlardan itibaren yazmaya başlamış ilk yazılarını 1909 yılında vermiştir. Yayınlanan eserlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür. Şiirleri, tiyatrosu, hikâyeleri, romanları ve bunun yanında gazete ve

dergilerde yayınlanan makaleleri, yazdığı iki tane monografi ve ayrıca iki hatıratı bulunmaktadır.

3.3.1. Mensur Şiirleri

Yakup Kadri'nin ilk verdiği eserler arasında Fecr-i Ati Edebiyatına mensup olduğu dönemlerde yazdığı mensur şiirleri vardır. Dil ve üslup bakımından dikkatli ve özenli eserler veren yazar nesri sanat olarak benimsemiş ve bu alanda verdiği eserlerle grubun en önemli temsilcilerinden olmuştur (Oğuzkan, 1968: 19).

Mensur şiirlerinde akıcı ve güzel bir üslup kullanan yazarın eserleri arasında “Miss Chalfrin'in Albümünden” adlı makalelerden oluşan nesir yazılarını örnek verebiliriz. Bu yazılarında Batılı gözüyle Doğu'yu tasvir ederken, “Alp Dağlarından” yazılarıyla Doğulu gözüyle Batıyı tasvir etmiştir (Polat, 2001:465-468). Alp dağlarından yazı dizisini, İsveç'te tedavi görürken yazıp İkdam gazetesine göndermiştir. “Miss Chalfrin'in Albümünden” yazılarında 1920'li yıllarına kadar imrenerek baktığı Batının artık olumlu olumsuz tüm yönlerini objektif görmektedir. Özellikle son dört mektubunda Batıdan alınması gerekenlerin seçilip, bağlanılması gereken değerlerin vatan ve millet olduğunu savunmuştur (Akı, 2017: 97).

“Kadınlık Kadınlarımız”, “Bir Huysuzun Defterinden”, “Erenlerin Bağından” mensur şiirleri de vardır. Bu eserler daha sonra “Okun ucundan” kitabında toplanmıştır.

3.3.2. Tiyatrosu

Yakup Kadri'nin yazdığı tiyatro eserlerini sırasıyla “Nirvana” 1909, “Veda” 1909, “Sağanak” 1928, “Mağara” 1934 sayabiliriz.

“Nirvana”, yazdığı ilk eser olarak da ayrıca önemlidir. Kendisi ilk yazılarını, Norveçli yazar İbsen'den etkilenerek yazdığını ifade etmiştir (A.g.e.: 71). Bu nedenle içinde bulunduğu korkularının İbsen benzerliği ile yansıtmış olabileceği düşünülür. Nirvana'yı İbsen' in, “Les Revenants” Hortlaklar, piyesinden yola çıkarak yazdığını kendisi ifade etmiştir (A.g.e.: 72). Bizim için önemli olan nokta her iki piyesinde konusunun, içki yüzünden ailenin, yuvanın ihmale uğramasının işlenmesidir.

“Veda” tiyatro oyunu da dikkat çekici bir şekilde aileden bahsetmektedir. Bu piyeste de Müslüman olmayan veya din hesaba katılmadan sürdürülen metres hayatı kaleme

alınmıştır. Ve ana fikir olarak bu şekilde sürülen hayatın yuva kurmaya engel olacağı ve erkeği her bakımdan mahvedeceğidir. Zaten piyesin sonunda ana karakter olan Ziya'yı metresi terk eder ve Ziya intihar eder.

“Sağanak” adlı piyesi ise eski ile yeninin çatışmasından bahsetmektedir. Ana karakterlerden Afif Molla ile ilk eşinden olan oğlu Lütfi muhafazakârlığı, ikinci eşinden olan oğlu Eşref ile Lütfi'nin karısı Belkıs, inkılap fikrine ve uygulamalarından yana olanı temsil etmektedirler. Eski ile yeninin çatışmasının ustaca anlatıldığı piyeste üzerinde durmak istediğimiz husus, iki kardeşin, Lütfi ve Eşref'in birbirlerini çok iyi tanımalarına ve birbirleri hakkında gizli bilgilere sahip olmalarına karşın, bildiklerini devlete ihbar etmeyişleridir. Yazar buna neden olarak kan bağıını gösterir. Yani aile bağı onları birbirlerine ihanete karşı korumaktadır. Bu kuvvetli bağı önemli ve dikkate değer bularak, piyesinde yansıtmaktadır.

“Mağara” piyesinde, mistik bir aşk hikâyesinden bahsedilir. Bu piyeste, kaderciliği ve gizli kuvvetlere inancı ile Maurice Maeterlinc'ten etkilenmiştir (A.g.e.: 77). Yakup Kadri, tiyatro oyunlarını yabancı yazarların eserlerinden etkilenerek yazmıştır. Zaman zaman mistizme kaydığı görülmekle beraber, kendi hayatında da 1909- 1922 yılları arasında mistizme yönelmiştir. Eserlerinde aileden ve aile bağlarından bahsetmesi dikkat çekicidir. Eserlerini, ferdi ve ailevi yozlaşmaların olumsuz etkileri üzerinde durarak, bir kaygıyla ve kendi iç dünyası ile seslendirdiği de düşünülebilir.

Yakup Kadri 1920'li yıllardan sonra esas toplumsal meselelere değinmesine ve kendi çizgisini oluşturmasına ve bu dönemlerini daha çok yabacıların etkisi altında kaldığı yıllar olarak tanımlamasına rağmen, taklit de olsa bu konulara değinmesini dikkate değer bulmaktayız.

3.3.3. Hikâyeleri

Yakup Kadri'nin hikâyelerini iki safhada incelemek mümkündür. Birinci safha Fecr-i Ati içerisinde bulunduğu ve “sanatın şahsi ve muhterem” olduğu dönem, ikinci safha ise daha çok toplumsal konulara eğildiği Milli Edebiyat içinde değerlendirebileceğimiz dönemdir. “Bir Serencam” ve “Rahmet” ilk safhada yazdığı hikâyelerdir. Konu olarak ferdi ve ailevi konuları seçmiştir. Toplum ve fert çatışmasında eserlerine konu edinen yazar, ferdi, hakkı yenilen zavallı olarak ele almıştır (Polat, 2001: 465-468).

İkinci safhada yazdığı eser, milli mücadele dönemlerinde yaşanan olaylardan yola çıkılarak yazılan ve canlı sahneleri içeren “Milli Savaş Hikâyeleri” (1947) toplumsal olayları ele almıştır. Tedkik-i Mezalim heyetiyle çalıştığı ve edindiği tecrübelerden yola çıkarak yazdığı eser, kitap içinde beş metinden oluşmaktadır. İlk dönem hikâyelerinde kısıtlanan ferdin hürriyeti konu edilirken ikinci dönemde yok edilen insanlık ve toplum, odak nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.4. Romanları

Yakup Kadri'nin romanları az önce de belirttiğimiz gibi daha çok Fecr-i Ati 'den uzaklaştığı ve toplumun sorunlarını ele almak gerektiğini düşünmeye başladığı dönemlerde yazılmış eserler olarak değerlendirmek gerekmektedir. Geçmişte sanatçı, sanatkârı toplumsal olaylardan bağımsız hür bir insan olarak tanımlarken, 1920'li yıllarda artık sanatı “topluluğun hayatı ile ne kadar alakalı ise o kadar sanattır diye tanımlamaktadır” (Akı,2017: 96). Bu bağlamda Yakup Kadri, Türk toplumunun sorunlarını tarihsel açıdan değerlendirmiştir. Bu sebeple yazdığı romanların bir iki tanesinin dışında çoğu tarihsel romanlarıdır toplum meseleleri içinden geçtiği tarihsel bağlam içinde ele alınmaktadır. Mesele tarihi anlatmak değil, tarihten yararlanarak toplumu anlatmaktır. Ve yazdığı romanlar O'na sosyal bir yazar olma unvanı kazandırmıştır.

İlk romanı Kiralık Konak II. Meşrutiyet döneminde yazılmıştır. 1920 yılında yazdığı eserinde, 1915 Osmanlı imparatorluğunun I. Dünya Savaşına doğru gittiği ve savaşa girildiği dönemleri konu edinir. Hüküm gecesi, II. Meşrutiyet, Sodom ve Gomore, Mütareke döneminin, Yaban Kurtuluş savaşı yıllarının, Ankara Cumhuriyet'in ilk yıllarının, Bir Sürgün II. Abdülhamit dönemini konu edinen romanlarıdır (Moran, 1983:151).

Bu romanları yazıldıkları tarihler ve içerikleri bakımından kısaca tahlil edeceğiz. İlk romanı olan “Kiralık Konak” 1920 yılında yazılmış, 1922 kitap halinde yayınlanmıştır. Osmanlı imparatorluğunun en zayıf zamanlarında I. dünya savaşına doğru gidildiği dönemi anlatmaktadır. Osmanlı aile yapısının iyiden iyiye değiştiği, geleneksel ile modern çatışmasının üç kuşak üzerinde betimlendiği roman, tezimizin üçüncü bölümünde ayrıntıları ile işlenecektir. Burada romanın teknik açıdan benzerlik

gösterdiği Gustave Flaubert'in romanı "Madame Bovary" ile beraber bir mukayese yapabiliriz.

Flaubert'in romanının ana karakteri Emma yani Mademe Bovary ile Kiralık Konak romanı ana karakteri Seniha benzerlikler göstermektedir. Her iki karakterde kitaplara fazlasıyla düşkündür ve hayallerinde yarattıkları dünyanın peşinden gitmeye kararlı tiplerdir. Fakat her ikisi de isteklerine ulaştıkları anda, bir anlamsızlık ve mutsuzluk içinde yeni arayışlara yönelmektedirler. Emma karakteri Manastırda eğitim almış, sonra yaptığı evlilikle önceleri kendini mutlu hissederken daha sonra bu durum O'nun için rutinleşmektedir. Düştüğü boşluk ve anlamsızlık hissi, O'nu eşinden uzaklaşmaya ve başka yeni maceralar peşinden koşmaya itmektedir. Seniha karakteri de sürekli yaşadığı yeri beğenmeyen, adeta mezara benzeten, zengin olmak ve Avrupa'ya gitmekten başka gayesi olmayan bir tip olarak karşımıza çıkıyor. Romanın ilerleyen sahnelerinde Avrupa'ya kaçarak bu isteğini yerine getirdiğini görüyoruz. Ne var ki her iki karakterde istediklerine ulaşmalarına rağmen yaşadıkları bunalımlı durumdan kurtulamıyorlar. Her iki tipin de "mazisi" yıkık "istikbal" i hayalden ibarettir (Akı, 2017: 171). Jules de Gaultier yaşanan bu duruma, Flaubert'in romanından yola çıkarak Bovarizm adını vermiştir. İfade edilmek istenen, kişinin var olan imkânları ile bitmek bilmeyen ölçsüz istekleri arasındaki farkın büyüklüğüdür (Oğuz. 2001: 164-174). Flaubert romanındaki Emma karakterini sadece yazdığı dönemdeki Fransız genç kızları için değil insanlık adına yazıyorum diye ifade etmiştir. Yakup Kadri'de Seniha karakterini kaleme alarak, modernitenin insan hayatına getirdiği evrensel açmazlara dikkat çekmek istemiştir.

Mutsuzlukları, geçirdikleri sinir krizleri ve istirahat etmek için buldukları ortamdan uzaklaşmaları gibi birçok teknik benzerlik yanında romanın kurmaca kısmında da diğer karakter ile benzerlikleri bulunmaktadır. Daha derin olarak işleyeceğimiz Seniha karakterine ve Kiralık Konak'a burada ara vererek Yakup Kadri'nin diğer romanları ile devam edelim.

"Nur Baba" romanı 1921 yılında yayınlanmıştır. İlk romanında aileyi işledikten sonra ikinci romanında Bektaşî Tekkesi ile ilgili yazdığı eser, din ve kültür müessesesindeki bozulmayı anlatmaktadır (Akı, 2017: 161). Kendisi de bir dönem temas halinde bulunduğu tekke ile ilgili roman yazmak, Yakup Kadri için farklı bir tecrübe olmuştur. Vakit olarak Kiralık Konaktan önce yazılmasına rağmen birtakım engellemelerden

dolayı, bir yıl sonra basılabilmıştır.1923 yılında basında ve kamuoyunda çok büyük ses getirmiştir (Oğuzkan, 1968: 13). Fakat Yakup Kadri, Bektaşilikteki bozulma ve gerilemeden dolayı üzgün olduğunu ve samimi duygularla yazdığını ifade ederek eserini savunmuştur. Daha sonraki yıllarda eser Rusça ve Ukraynacaya çevrilmiştir. “Hüküm Gecesi” 1927 yılında yayınlanmıştır. Siyasi bir roman olarak niteleyeceğimiz eser, röportajlardan oluşmaktadır. İttihat ve Terakki cemiyeti ile İtilaf Fırkası arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Tarihsel bir bakış açısına sahip olan eserde II. Meşrutiyet sonrası dönemin manzarası resmedilmektedir.

“Sodom ve Gomore”, 1928 yılında yayınlanmış, Hüküm gecesi gibi tarihsel perspektife sahip bir romandır. İstanbul’un mütareke yıllarındaki ahlaki ve fikri yapısındaki olumsuz değişimleri anlatan yazar, kitabın isminde kullandığı Sodom ve Gomore şehirlerine de atıfta bulunmaktadır. Bu iki şehir, Kur’an-ı Kerimde geçen Lut kıssasında, ahlaki çöküntü yaşamalarından dolayı, Allah’ın felaketine uğramış eski Filistin şehirleridir. Romanda İstanbul, akıbet olarak bu iki şehre benzetilmektedir, yazara göre ahlak olarak bozulmuş fertlerin teşkil ettiği topluluklar mutlaka ilahi bir cezaya çarptırılacaklardır. Bu anlamda İstanbul ve Beyoğlu’na bakar ve “işte Sodom, işte Gomore” demektedir (Akı, 2017: 103).

“Yaban” romanı da diğer romanlarda olduğu gibi tarihsel bir bakış açısıyla yazılan ve durum analizi yapılan eserleri arasındadır. Realist bir romandır. Yakup Kadri, 1921-1922 yılları arasında Tedkik-i Mezalim heyeti bünyesinde Anadolu şehirlerine gidip, Yunanistan’ın işgal sonrası bölgede bıraktığı tahribatı incelemiştir. Bu incelemeleri ardından edindiği tecrübelerden yola çıkarak, aydın kesimle halk arasındaki ayrışmayı konu ederek yazdığı romanda, birçok karaktere derinlemesine bir analiz ile yaklaşmıştır. Köylü halkın, dışardan gelen ve entelektüel olarak halktan çok kopuk olan aydınları tanımlamak için kullandığı yaban kavramını kitabına isim olarak seçmiştir. Birçok yanıyla kendisi ile de özdeşleşen yaban karakterinden dolayı, roman daha sonra anı mahiyetinde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Roman, Almanca ve İtalyancaya çevrilmiş ve 1942 yılında ödül kazanmıştır.

“Ankara” romanı 1934 yılında yayınlanmıştır. Millî mücadelenin başarılı olduğu bir ortamda, aydın kadronun yaşadığı çelişkileri anlatan roman, gelecekte görmek istediği aydın ve müreffeh Ankara muhayyilesini resmetmektedir.

“Bir Sürgün” 1938 yılında yayınlanmıştır. Avrupa’da geçirdiği diplomatik vazifelerinden sonra edindiği gözlemler neticesinde oluşturduğu roman, yazarın artık Avrupa hayranlığını bir kenara bırakıp olumlu olumsuz birçok yönünü görerek resmettiği bir eleştirel yaklaşımı da içinde barındırmaktadır. Dr. Hikmet karakteri ile betimlemek istediği Avrupa hayranlığını hicivler ve tenkitler ile süslemiştir. Modernleşme sürecinde ortaya çıkan ve Batıya hayran olan aydın kimliğini sorgulamaktadır.

“Panorama I ve II” 1953- 1954 yıllarının eserleridir. Cumhuriyet yıllarında yapılan inkılapların güncel hayatta yaşanan pratiklerinin kökleşmediği eleştirilerini içeren eserleridir. Yaklaşık olarak 30 yıllık bir süreyi değerlendirmiştir.

“Hep O Şarkı” 1956 yılında yazdığı romandır. Tarih olarak en son yazdığı roman olmasına rağmen dönem olarak Kiralık Konak romanından öncesini yansıtmaktadır. Roman, Abdülaziz, V. Murat ve Abdülhamit’in hükümdarlık zamanlarında geçmektedir. Diğer romanlarında görülen toplumsal olayları aktarma kaygısı bu romanda daha az görülmektedir. Konak ve yalılar olay örgüsünde kullanılmaktadır. Konak daha karamsar tablolarda yer alırken yalılar daha iyimser tablolarda yer almaktadır. Eski İstanbullu üst zümrenin yaşamı işlenmiştir.

Bu romanların yanında, “Ahmet Haşim” (Ankara 1934) ve “Atatürk” (İstanbul 1946) hakkında yazdığı iki de monografisi bulunmaktadır. Ayrıca hatırat tarzında iki eseri bulunan yazar ilki “Anamın Kitabı” ve ikincisi 1922 yılında istemeden gittiği diplomatik yıllarındaki gözlemlerinden yola çıkarak yazdığı “Zoraki Diplomat” kitabıdır.

Sonuç olarak eserlerinde şarktan da garptan da esintiler taşıyan yazarın Doğu ve Batıda etkilendiği akımlar ve şahsiyetlerden bahsetmek mümkündür. Özellikle şiir ve hikâyelerinde Kitab-ı Mukaddesten kıssalar, Yunus Emre, Fuzuli ve Karacaoğlan gibi yerli yazarlardan esintiler görebiliriz. Kendisinin de ifade ettiği gibi romanlarında daha çok batılı yazar ve filozofların tesirleri vardır. Flaubert, İbsen, Proust, Nietzsche, Bergson ve Moupassant gibi yazarları bunların arasında sayabiliriz.

Teknik olarak ilham aldığı batıyı, eserlerinde yaşadığı toplumdaki sorun ve sıkıntıları yansıtmak için kullanmıştır. Daha çok olumsuz tahlil eden bir tarzı olduğunda da bahsedebiliriz. Genç yaşlarda yazmaya başlamış ve gazete makaleleri ile başlayan

serüvenini, değişen fikir ve ortam şartlarına bağlı olarak, şiir, tiyatro, öykü ve romanlar aracılığı ile çeşitlendirmiştir.

Kendisi verdiği eserlere karşı memnuniyetsiz bir tavır takınmaktadır. Ve bunun sebebinin Fransızca eserlerde okuduğu göz kamaştırıcı betimlemelere ulaşamadığından kaynaklandığını düşünmektedir (Oğuzkan, 1968: 28).

Genellikle yaptığı çalışmalarını, yapmak istediklerinin bir gölgesi olarak tanımlamaktadır. Fakat ele aldığı konular ve yaşadığı dönemi, sorunları, izlenimleri ve tecrübelerini ustalıkla anlatan yazar, sosyal bir yazar olarak tanımlanmış ve bu anlamda yaptığı eserler, özellikle romanları ses getirmiştir. Yurt içi ve yurt dışı başarıları ve tanınmışlığı olan yazarın birçok eseri yabancı dile çevrilmiştir.

Yakup Kadri, bütün bu romanlarında, hatıra ve tiyatro eserlerinde edebiyatçı kimliği ile öne çıkmaktadır. Edebiyatı da toplum için yaptığını vurgulamaktadır. Daha doğrusu edebiyatında toplum meseleleri öne çıkmaktadır. Toplumdaki aile, modernleşme, aydınının sosyal konumu, sosyal değerlerin değişimi ve toplumsal utanma gibi temalar belirgindir. Toplumsal dünyanın yaşadığı oluşum, değişim, var oluş ve yapılanışa ayna tutmaktadır. Türk toplumunu edebiyat kalıpları ile işlemektedir. Bu açıdan da edebiyat sosyolojisinde çok önemli bir portre olarak tezahür etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI'DA AİLENİN MODERNLEŞMESİ ve KİRALIK KONAK

4.1. Kiralık Konak Roman Örneğinde Aile ve Modernleşme

Modernleşme teorisi ve modernleşmenin Osmanlı toplumunda nasıl tesirler bıraktığından I. bölümde detaylı bir şekilde değinilmiştir. Cumhuriyetin ilanına kadar yaklaşık yüzyıllık bir reformlar ve değişimler süreci yaşanmıştır. İlk önce askeri anlamda yapılan düzenlemeler daha sonra merkezde yaşanan toplumsal değişimler olmuştur. Ve tüm bu gelişmeler toplumun halk kesiminde yaşanacak olan değişimlere öncülük etmişlerdir. Cumhuriyetin ilanının ardından daha köklü yaşanacak olan modernleşme faaliyetleri, artık toplum üzerinde daha etkin bir hal almıştır. Çalışma, Kiralık Konak romanının yazıldığı 1922'li yıllara kadar olan bölümü kapsadığı için, değerlendirmeleri bu kapsamda yapılacaktır. Cumhuriyet sonrası modernleşme çok teferruatlı ve ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur.

On sekizinci yüzyılda Avrupa'ya giden sefaretle beraber Osmanlı imparatorluğu yönünü Batıya doğru çevirmeye başlamıştır. 1721 yılında III. Ahmet'in sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin yazdığı sefaretnamede Avrupa'ya karşı bir beğeniden ve Osmanlı ile aralarında bir mukayesenin başlamış ve tüm bu değerlendirmeler neticesinde sosyal hayatta değişimler başlamıştır (Tanpınar,1988: 44).

Bir başka konu da Batının Doğuyu nasıl gördüğü noktasıdır. Mark Twain 19. yüzyılda yaşamış ünlü bir yazar ve gezgin olarak, geleneksel İstanbul'u göz alıcı bir tablo olarak değerlendiriyordu (Duben ve Behar, 2014: 42). Tepeleri yeşillikler ile ayrılan yoğun ahşap evlerle dolu bir manzara olarak tarif etmektedir. Fakat bir başka yönüyle İstanbul onun için, sokaklarına araba dahi giremeyecek kadar dar ve pis, her daim yangınlar ile mücadele eden gayrı medeni bir şehirdir. Tabi ki İstanbul'un bu durumunu dönemin Batılılaşmış Türkleri de en az yabancılar kadar itici buluyorlardı (A.g.e.: 43).

Osmanlı imparatorluğunun Batılılaşmayı en yoğun şekilde yaşadığı bir dönemde yani 1910 yılında Seniha Sultanın, Fransız bir arkadaşına yazdığı sitemkâr mektupta

Batının Doğuyu nasıl gördüğü ile ilgili bilgiler vermektedir. Türk kadınlarının esir ve odalara kapatıldığını, erkeklerin bir haremlerinin olduğunu ve kadınların orada birbirlerine rakip sekiz on kişi beraber yaşadıklarını sanmaktadırlar (Göle, 2011: 43).

Tüm bu bilgiler doğruyu yansıtmamakla beraber, Batının Doğuyu bu şekilde tasvirleri ve görüşleri, Doğuda bir geri kalmışlık duygusuna sebep olmaktadır. Bu da Osmanlı toplumunda Batıya karşı bir özentisi ve benzeme isteğini ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, Doğu ile Batı'nın karşılaşması daha çok Doğu'nun kimliğinin çözülmesine neden olmuştur. Zira modernleşme süreci, Batı kültürünün bir izdüşümüne dönüşmüştür (A.g.e.: 45).

Mimari peyzaj anlamındaki öykünme ve benzetme isteğinin yanı sıra gündelik yaşam pratiklerinde de önce Osmanlı saraylarında, daha sonra elit çevrelerde ve en son sonunda halkta bir benzeme durumunun yaşandığı gözlenmektedir.

Bu geri kalmışlık duygusu Osmanlıda, Tanzimat fermanının ilanından çok daha önce, giyim kuşam, mobilya, aksesuar ve eğlence tarzında, önce saray ve saraya yakın çevrelerde değişime yol açmıştır. Daha sonra halka yaşam tarzında yaşanan bu farklılıklar, kültürel ve değerler anlamında da değişimlere sebep olmuştur.

Araştırma Yakup Kadri'nin Kiralık Konak romanı üzerinden yapılacak bir çalışma olacağı için sistematik olarak romanda işlenen, toplumun en küçük yapı birimi, aile üzerinde yaşanan değişimleri odak noktası olarak ele alınacaktır. Romanda modernleşmenin değişimleri ve yansımaları, geniş ailenin yaşadığı geleneksel mekân olan konaktan modern bir yapı olan apartmana geçişi esas alarak, mekân imgesi üzerinden konuyu ele almaktadır. Eski ile yenin birey, aile ve mekân ilişkisi kapsamında değerlendirildiği roman, ailenin geleneksel özelliklerden modern olana doğru değişim süreçlerini nasıl geçirdiğine ışık tutmaktadır.

Kiralık Konak romanındaki ailenin değişimini ortaya koymadan önce aile toplum için neden önemlidir ve geleneksel Osmanlı ailesinin yaşam pratikleri nasıldır bu soruların cevaplarını aranacaktır. Bu cevapların ardından geleneksel Osmanlı ailesinin değişimi romanda nasıl işlenmiştir incelenecektir.

Kadim felsefeye göre “insan” mikrokosmos, “evren” ise makrokosmos olarak tanımlanmaktadır. Aynı tanımlamayı aile ve toplum üzerinden düşünecek olursak, “aile” mikrokosmos, “toplum” makrokosmos olarak görülebilir (Canatan ve Yıldırım,

2010: 53). Yani toplumda yaşanan değişimleri incelemenin en iyi yolu aileyi incelemek olacaktır. Çünkü aile toplumun aynasıdır ve tüm kültürel kodları içinde barındırır.

İnsanın var olduğu günden beri, yani Âdem ile Havva'dan beri aile mevcuttur (Yıldırım, 2022: 9). İnsan doğduğu anda çok aciz ve bakıma muhtaçtır. Ve bu ihtiyacı, yeryüzündeki diğer canlılara göre en uzun süren varlıktır. Tek başına büyümesi ve erişkinliğe ulaşması mümkün değildir. Bu sebeple kendisini büyütecek bir aileye, anne- babaya ihtiyacı vardır. Fizyolojik ihtiyaçlarının yanında duygusal gelişimi içinde bir aile gerekmektedir. Çünkü yapılan araştırmalar göstermektedir ki bebeklerin fiziksel ihtiyaçları tamamen karşılanırsa bile duygusal olarak sevilmediği, gözetilmediği ve duygu alışverişinde bulunmadığı zaman sağlıklı olmaktadırlar. Ve gereken duygusal destek doğal olarak anne ve baba tarafından verilebilmektedir.

Aile olmak insanın sosyal içgüdüdür. Bu sosyal içgüdü sağlıklı bir şekilde karşılanmazsa birey bu ihtiyacını karşılayabileceği farklı gruplara yönelir (A.g.e.: 10). Kadın ve erkek için anne ve baba olmak doğuştan verili bir özelliktir. Yani kadın çocuğu doğurduğu, hatta bebek anne rahmine yerleştiiği an, merhamet, sevgi, koruma, besleme, büyütme gibi annelik özelliklerini barındırmaya başlar. Babalık ta erkek için aynı şekilde cereyan eder. Ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak onları koruyup gözetmek içgüdüsel olarak uygulanır.

Bununla beraber sosyoloji de ailenin net bir tanımı yapmak zordur, çünkü yapılan tanımlamalar çoğunlukla içinde bulunulan toplumun etnik yapısına göre yapılmakta olup, bu da etnosantrik yani her toplumun kendi kültürüne göre diğer toplumları tanımlaması şeklinde kalmaktadır. Örneğin, Amerika'da resmi kurumlarda aile, evlilik doğum ve evlat edinme yoluyla bir ilişkileri olan ve aynı haneyi paylaşan iki veya daha fazla kişiden oluşan topluluk olarak tanımlanır (Canatan ve Yıldırım, 2010: 60). Bu tanımlamadan da anlıyoruz ki öncelikle ailenin oluşması için aynı haneyi paylaşmaları gerekmektedir. Daha sonra aile kurumuna dâhil olabilmek için karı ve kocanın nikâh ile sözleşmesi ve bu evlilikten doğan çocukların aileye dâhil olmasıdır. Herhangi bir sebepten dolayı bu bazı durumlarda çocuk sahip olmayabilir, bazı durumlarda ise ihtiyaç sahibi bir çocuğu sahiplenme olabilir, ayrıca evlatlık çocukların aileye eklenmesi şeklinde de gerçekleşir.

Fakat farklı etnik kökenlerden gelip Amerika'da yaşayan aileler bile bu tanımlamanın dışında kalabileceği için, bu aile tanımı daha da genişletmek ihtiyacı duyulmuştur. Şöyle ki, Amerika da yaşayan Japon kökenli ailelere göre, aile bireyleri arasına büyük anne, büyük baba, hala, dayı, amca, teyze, kuzenlerde girmektedir. Görüldüğü gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nde, evlatlık çocuklar ile genişletilmeye çalışılan aile tanımı aynı ülkedeki Japon kökenli aileler için dar bir tanım olarak kalmıştır.

Hollanda resmî kurumlarının aile tanımına göre ise, bir ya da birden çok çocuğun yetiştirildiği her yaşam ünitesi aile olarak tanımlanmaktadır (A.g.e.: 61). Bu tanımlamada çocukların hangi birlikteliğin oluşturduğu çatı altında yetiştirildiği konusunun ucu açıktır. Çünkü Hollanda, eşcinsellerin de evliliğine onay veren bir ülkedir. Bu durumda eşcinsellerin kurdukları bir evlilikte çocuk yetiştirmelerini mümkün kılmaktadır ve bu birliktelik aile olarak kabul edilmektedir. Veya herhangi bir nikâh anlaşması olmadan birlikte yaşamının yasal olduğu evliliklerde de edinilen veya doğan çocuklar ile oluşturulan birliktelikler aile tanımı içine girmektedir. Değişen ülke politikaları, tek ebeveynli çocuk yetiştirmeyi de kabul etmektedir. Anne ya da baba tek taraflı olarak çocuk sahibi olabilmekte ve bu çocukları yetiştirebilmektedir. Tek ebeveynli aileler bu şekilde tercihlerin artışı ile çoğalmaktadır. Etik olarak hala tartışma konusu olan bu durum, özgürlük olarak değerlendirilmekle beraber doğacak çocuğun hiçbir fikrinin alınmadığı ve maruz bırakılmanın söz konusu olduğu gerekçesi ile gelecekte daha büyük problemlere gebe bir konu olarak ailelerin ve toplumların karşısına çıkacaktır.

Tüm bu bilgilerde bize gösteriyor ki evrensel bir aile tanımlaması yapmak zordur. Bu zorlukta değişen aile içi yapı, ilişkiler, ailenin işlevleri ve toplumların etnosantrik tanımlamaları gibi birçok konu etken olmaktadır. Zaman içinde değişen şartlar aile tanımına ve ilişkilerine de yansımış ve modernleşen dünya şartlarında klasik aile tanımı demode olmaya başlamıştır. Yakın tarihlere kadar gençler için yetişkin olup evlenmek çocuk sahibi olmak idealler arasındayken, bugünün şartlarında birlikte yaşam, tek ebeveynli aileler ve eşcinsel evlilikler giderek artış göstermektedir. Bu durum toplumların aile yaşamlarına yansıyor olmakla beraber tarih boyunca çok az değişim gösteren aile tanımını tekrar tekrar değerlendirmek ve açıklamak gereğini doğurmuştur.

Yapılan tanımlamalara baktığımız da ev, hane, yani yaşanan yerin ortak oluşu ve aynı çatı altında birlikteliğin devamı aile tanımı için önemli bir noktadır. Ev yuva olarak tanımlanır; bu yuva çocukları, ocağı, sosyal ve ekonomik paylaşım ile kendisini göstermektedir (A.g.e.: 73). İnsan hayatı için ev en temel gereksinimdir. Ev, eş, çocuklar ve geçim, insanın hayatının merkezine konularak anlamlandırılmaktadır. Bu konu Türklerin aile tanımına bakılarak ve ev, evlenmek, aile olmak, Türkler için neler ifade etmektedir tanımları ile açıklanacaktır.

Evlenmek ve yuva kurmak Türklerde devletin temelini, aile ise çekirdeğini oluşturur. Yani Türklerde “yuva” devletin ve soyun devamı için önemli bir simgedir. Türklerde aileyi anne baba ve çocuklar oluşturmaktadır. Evliliğin sembolü “eb” yani evdir. Yine “ev” aile için önemli bir semboldür (A.g.e.: 55). Aile kurmak “ev” lenmek ile ifade edilir. Ev ile aile olmak ve doğal bir grup ilişkisi yaşamak mümkündür. İnsan tabiatı gereği medenidir. Ve ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. Bunun için tabiat şartlarının etkisinden korunabilmek için eve ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de evi döşeyeceği eşyaya muhtaçtır (Öztürk, 1991: 97). Kınalızade Ali Çelebi’ye göre cinsin korunması, neslin devamı ve insanın mutluluğu için eşler nikâh akdi ile evlenirler. Çocuk kendi ihtiyaçlarını karşılayabileceği çağa gelinceye kadar uzun süre anne ve babanın bakımına muhtaçtır. Ve Kınalızade ’ye göre aile beş unsurdan oluşur. Bu unsurlar baba, anne, çocuklar, hizmetçi ve beslenmeyi sağlayan yiyeceklerdir (A.g.e.:98).

Evlenmek, ev ve yuva kurmak, atasözlerinde ve deyimlerde sık sık karşımıza çıkmaktadır ve kutsanmaktadır. Sosyolojinin bu atasözlerini değerlendirmeye alması önemlidir, çünkü Türk toplumundaki kültürün ürünüdürler ve topluma ayna tutarlar.

Karşımıza çıkan ilk deyim, evlenenlere anne baba ve akrabalar yardımcı olur. Hatta Tanrı bile yardım eder.

“Ev alan ile evlenene Allah yardım eder”.

Türk geleneklerinde yeni evlenen çiftlere aileleri çeyiz yani günlük yaşamda kullanacakları eşyaları çocuklar daha henüz küçükken hazırlar ve düğünde hediye ederler. Ayrıca yakın akraba ve tüm tanıdıklar, eş- dost düğün esnasında evlenen çiftlere takı ve para hediye ederler. Bu hediyeleşme sosyal dayanışma içinde önemli bir olgudur. Sıfırdan yeni bir hayat kuran gençlerin ihtiyaçlarını belirleyip ön hazırlık

yapmak ve alışveriş yapabilmeleri için hediye takılar vermek Türk gelenek göreneklerinde aileye kurumuna verilen değer bir göstergesidir.

“Dünyada mekân ahirette iman” demiştir atalarımız, “Evli evinde köylü köyünde gerek”

gibi toplumsal düzen içerisinde, huzur için her bireyin olması gereken yer belirlenip orada kendi işinin başında olması öğüdü verilmiştir. Ayrıca ev içi düzen ve huzur için eve bağlılık ve eve ayrılması gereken vaktin kıymeti de hatırlatılmak istenmiştir.

Ayrıca her ne kadar “bekârlık sultanlıktır” diye bir atasözü olsa da çoğunlukla evliliğin tavsiye edildiği “Varsa eşin rahattır başın, yoksa eşin zordur işin” gibi evliliği tavsiye eden atasözleri de bulunmaktadır.

Bu atasözleri bize evli olmanın bekâr olmaktan daha iyi olduğu ve evlenmekte hayır olduğu ve rahata erişileceği anlamında tavsiyeler içermektedir.

Evlilik ile ilgili üzerinde durulan bir başka nokta evliliğin erken yaşlarda tavsiye edilmesidir. “Kızın beşikte, çeyizin sandıkta” gibi atasözleri evliliğin soy devamını da önemli bir amaç olarak görmesinden ve ilerleyen yaşlarda bunu sağlamanın zorluklarından dolayı genç yaşlarda tavsiye edilmesi olmuştur. Fakat erken evlilik tavsiye edilirken, evliliğin aceleyle getirilmemesi de ayrıca hatırlatılmaktadır.

“Acele eden kız ere varmaz, varsa da mutlu olmaz”.

Yani erken evlilikte esas olan bireylerin yeterli olgunluğa erişmeleri durumudur. Bu olgunluk seviyesi de toplumdan topluma değişkenlik gösterebilmektedir. Bazı toplumlarda kız çocuklara veya erkek çocuklara daha erken sorumluluk verilmekle beraber olgunluk seviyesinin daha çabuk elde edildiğini gözlemlemekteyiz. Örneğin Anadolu’da sayı saymayı bilmeyen çocuklar ceplerine hayvan sayısı kadar taş koyarak, hayvan otlatmaya gönderilirler. Kız çocuklar evde annelerinin en büyük yardımcısı konumundadır. Bu ve bunun gibi verilen görevler çocukların sorumluluk bilincinin gelişmesine ve yetişkinliğe erken adım atılmasına vesile olmaktadır. Verilen bu sorumluluklar ayrıca çocukların, yetişkinlerin yanında doğal öğrenme süreçlerine katkı sağlamaktadır.

Modern yaşamda ise işler daha bireysel ve aile hayatı daha çok herkesin kendi işine odaklanması şeklinde ilerler. Belirlenen rollerin dışında çocuklar fazlaca görev üstlenmez. Eğitim hayatını ön plana alan aileler için çocuklar birinci derecede okuldan

sorumlu tutulur. Çoğunlukla kendi yatağını dahi toplamayan, ekstra herhangi bir görev almayan çocukların sorumluluk seviyesinin de yükselmediğini görmekteyiz. Gelişen dünya şartlarında eğitim, kariyer ve mesleki yükselme maksatlarıyla gençler evlilik yaşını geçmiş dönemlere göre çok daha fazla ileri yaşlara ertelemektedir.

Bununla beraber, çoğu zaman ilerleyen yaşlara bırakılan evlilik ile gençler bireyselliğe ve konfora alışıp evliliği tercih etmeme noktasına da gelmektedir. Modern yaşam, bireye sunduğu konfor alanları ve bireysellik ile aileleri daraltmakla kalmamış aynı zamanda evliliklerde azalmaya neden, boşanma sayılarında artışlara sebep olmuştur.

“Yuvayı dışı kurar” diye kullanılan atasözü ise kadının yuvanın kuruluşunda önemli bir yere sahip olduğu ve Türklerin anne rolüne çok değer veren bir toplum olduklarını göstermektedir.

Kadının, yuvayı kurmakta ki etkin rolünün yanında ailedeki düzenin devam edebilmesi, çocukların bakımının ve eğitiminin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için ailedeki kadın faktörünün ne kadar önemli olduğunu ve aile içi huzur ortamında kadının önemli roller üstlendiği anlamlarını çıkarmaktadır. Anadolu’da kadının aile içi rollerde aldığı sorumluluk çoğunlukla ev içi düzen ve çocukların eğitimleridir.

Ailenin bir başka karşılığı ise “ocak” kavramıdır. Eski Türkçede “od” ateş sözcüğünden +çak soneki verilerek türetilmiş olan kelime evde ateş yakılan yer anlamına gelmektedir. Ateş eski Türkler için önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir. Bu inanış ateşin insan hayatının devamı için öneminden ve onu adi ve sıradan şeylerden ayırt etme isteğinden kaynaklanmış olabilir. Bu bağlamda aile sönmesi hiç istenmeyen ateşin bir ifadesi olan Ocak kelimesi ile özdeşleştirilmiştir (Türk, 2009: 256). Yani ailenin birliği ve dirliği yanı sıra devamı da çok önemlidir ve bu ocağın hiç sönmemesi talep edilir. Evlenen yeni çiftlere söylenen “Bir yastıkta kocayın (yaşlanın)” duası da bu birliğin devamını dileyen önemli bir işarettir. Evlenen çiftlerin evliliklerini ölene kadar sürdürmeleri toplumun huzuru içinde önemli bir olgudur. Boşanma İslam’da izin verilen fakat hoş olmayan bir durumdur. Zira özellikle çocuklarda varsa aileler bu durumdan çok olumsuz etkilenmektedirler. Çocuklar için aile bütünlüğü, anne baba birliği önemli bir duygusal paylaşımdır. Boşanma durumlarında çocukların sorumluluğu ebeveynlerden birine verilir ve çocuklar sabit olarak onun yanında kalır. Bu durum çocukları, tek ebeveynli aile ile baş başa bırakır. Reel hayatta hiçbir ebeveyn diğerinin yerini tutamaz. Az önce de bahsettiğimiz gibi

anne babalık doğuştan verili bir özelliktir, her ne kadar aileler bu eksikliği telafi etmeye çalışsalar da tamamen birbirleri yerine geçmeleri mümkün değildir. Bu sebeple parçalanmış ailelerde, ebeveyn eksikliği önemli bir sorun olarak toplumların önüne çıkmaktadır.

Yeni kurulan evin düzeni ile ilgili, Kınalızade Ali Çelebi evin gösteriştan uzak ve sade olmasıyla beraber ailelerin ihtiyaçlarını da karşılayabilecek özellikte olması gerektiği üzerinde durmuştur (Öztürk, 1991: 99). Osmanlı imparatorluğunda, aile hukuku kapsamında evliliklerde fazla masrafın önüne geçmek ve evliliklerin kolaylaştırılması amacıyla hüküm çıkarılmıştır. Evliliklerde karşılanamayacak isteklerin bulunması evlenecek olan şahısların evliliği ertelemesine sebep olur. Bu da sağlıklı bir toplumun sürdürülebilmesini engeller.

Bununla beraber diğer bir önemli hususta komşuların iyi seçilmesi gerektiğidir. “Ev alma, komşu al” atasözü, evin kurulacağı yer seçiminde çevre de yaşayanlarında itina ile seçilmesi gerektiğinin üzerinde önemle durmaktadır. Zira yakın çevrede oturanlar ailenin ahlaki ve sosyal boyutu için etkileyici öneme sahiptir. Sosyal çevre ile sürekli etkileşim içinde olan aile yaşadığı mekânı seçerken de komşularını itina ile seçmesi durumunda çevre ile olumlu bir etkileşim halinde olacaktır.

Türk sosyal hayatında birçok ve atasözü ve deyim ile ocağın yani ailenin önemi vurgulanmıştır. “Ocağın tütmesi” aile birliğinin mutlu ve huzurlu bir şekilde devam etmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda soyun devamı tüm insanlarda olduğu gibi Türkler içinde önemlidir ve “Ateşin tütmesi” soyun devamı anlamına gelmektedir. “Ocağına incir ağacı dikilmesi” aile birliğinin çeşitli nedenlerle bozulması ve dağılması anlamlarına gelir. “Ocak” aynı zamanda ailenin bir araya geldiği mekândır. Evin yaşam alanının içinde yer alan ocak hem yemek yaparken kadını, ailenin diğer bireyleri ile aynı ortamı paylaşmaları bakımında sosyal ortamın içinde tutar, hem de ısınma ve yemek yeme gibi doğal ihtiyaçları karşılar. Anadolu da gündüz ekmek ve yemek pişirmek için kullanılan “tandır fırını” akşamları ailenin bir araya gelip hasbihal ettikleri soba durumuna geçerek çok amaçlı bir kullanım imkânı sunmaktadır. Bu anlamda modern yapılarda evin ayrı bir bölümü olarak tasarlanan yemek pişirme alanı olan mutfaklardan ayrışır. Modern yapılarda mutfaklar hem küçük olmaları hem de evin oturlan yaşam alanı olan salonlardan ayrı bir konuma sahip olmaları yönüyle işlevsel olarak geleneksel ocak kullanımından daha yetersiz kalmaktadır. Ve ailenin

yemek pişirmekle ve sonrasında temizlemekle yükümlü bireyi çoğu zaman bu kadın olur, diğer bireylerinden sosyal anlamda uzak kalmaktadır.

Osmanlı'da aile kavramına bakacak olursak, Osmanlı'da dini ve geleneksel kurallar ile yapılan evlilikler, eşler arasında yapılan bir sözleşmedir. Bu sözleşmeye iki şahidin tanıklık etmesi ve sözleşmenin yani nikâhın alenileştirilmesi yani topluma duyurulması evlilik için yeterli görülmektedir. Ve çok erken dönemlerde bu sözleşme evlilik hukukunu bilen bir kişi karşısında yapılmaya başlanmıştır. Bu kişi, kimi zaman bir hâkim, kimi zaman noter hüviyetinde biri ya da bir din adamı olabilir (Kurt, 2012: 124).

Evlenme biçimi olarak görücü usulü evlilik tercih edilmiştir. Aile büyüklerinin tavsiyesi ile tanışan gençler birbirlerini beğenmeleri neticesinde evlenmeye karar vermektedirler. Görücü usulü evlilik sadece Osmanlıda değil tüm dünyada tarih boyunca tercih edilmiş bir evlenme biçimidir. Tüm dünyada gençlerin evliliği ailelerin ve yakın akraba gruplarının tavsiyesi ve onayı ile gerçekleşmiştir (Giddens, 2000: 69-70). Bunun nedeni gençlerin, hayat hakkında daha tecrübeli yetişkinlerden fikir almalarının yeni kuracakları hayatta kolaylık sağlayacak olmasıdır. Tecrübeli yetişkinlerin dışarıdan bir gözlemlerle gençlerin birbirine uygun olup olmadığına karar vermeleri daha sağlıklı bir tercih olabilir. Hayat ve insanlar hakkında daha az tecrübe bilgiye sahip gençlerin bu tavsiyeleri dinlemesi onların özgürlüklerinin kısıtlanması anlamına gelmez. Bilakis bu tecrübe iyi değerlendirildiğinde hata yapma olasılıklarını azaltacak önemli bir unsur olabilir.

Osmanlı ailesi tanımı geniş bir coğrafyadaki aileleri kapsamaktadır. Bu tanımının içerisine Müslüman aileler kadar gayri Müslim ailelerde girmektedir. Çünkü Osmanlı imparatorluğu geniş topraklarda hüküm sürmüş ve birçok din ve kültürü içinde barındırmıştır. Tuna kıyısında veya Rodoplar'da yaşayan Hristiyan Bulgar aile de Hicaz'ın Arapları, Lübnan'ın Marunî veya Melkit Hristiyanları da Osmanlı ailesi içerisine girmektedir. Ayrıca Anadolu'da yaşayan Sünni ve Alevi köyler veya Bosnalı Müslümanlar, Yahudi aileler de Osmanlı ailesi tanımına girmektedir (Ortaylı,2000: 15-16). Dini anlamda kendi içlerine dönük olan bu topluluklar kültürel anlamda birbirleri ile alışverişte bulunmaktan çekinmemişler ve zaman içerisinde ortak bir kültürle benzeşmeye başlamışlardır. Osmanlı aile hayatındaki farklılıklar dini

olmaktan çok coğrafi ve bölgesel nedenlere bağlıdır (A.g.e.: 16). Buda aynı coğrafyadaki aileleri değerlendirirken kolaylık sağlamaktadır.

Ocak kavramını tanımlarken de değinildiği gibi ailenin yaşamını sürdüreceği ortam da Türk toplumunun sosyal yaşamı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Geleneksel Türk ailesi ve devamında Osmanlı ailesi modern çağlara kadar geniş aile formunda yaşamıştır. Çünkü geleneksel hayatın yaşandığı köy ve şehirlerde çekirdek aile, hayatın kolaylıkla devam ettirilebilmesi için uygun bir model değildir (Ortaylı, 2000: 19). Geniş aile şeklinde yaşamla güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma ortamıyla akrabalık bağlarından faydalanılır (Canatan ve Yıldırım, 2010: 73).

Tarım ile geçimlerini sağlamaları ve çalışmalarını insan gücüyle yapmaları bu tercihlerinde önemli bir etken olmuştur. Zaman zaman evin reisinin uzak diyarlara gitmesi durumunda, askerlik, savaş veya geçim şartları bu nedenlerden olabilir, birlikte yaşam ailelere güven vermesi açısından kolaylık sağlamıştır. Yani ailenin üretim ve yıllık yiyecekleri toparlayıp depolamaları, kırsalda yaşadıkları zorluklarda yaptıkları iş bölümü ve ailenin birbirine yakın konumlanarak güvenlikte olmaları için üç kuşağın bir arada olması önemlidir. Tabi en önemli etkenlerden birisi de kültürel aktarımın birlikte yaşamda doğal ve kolay oluşudur. (Ortaylı, 2000: 19).

Ailelerin yaşamak için seçtikleri mekânlarda bu hayat tarzına uygun şekilde tasarlanmıştır. Genellikle hane halkının yaşadıkları yapı tarzları birkaç kuşağın aynı bina da ikamet etmelerine olanak sağlamaktadır. Bu yapılar avlu etrafında yer alan odalar şeklinde olabileceği gibi küçük binalar şeklinde de olabilir. İkamet edilen bina yeterli gelmediğinde yeni odalar veya binalar eklenerek büyütülmesi de mümkündür.

Aile, toplumda az değişen bir yapıdır. Bu yapı, medeniyetlerin, kültürlerin, dinlerin veya üretim ilişkilerinin değişmesi ile köklü bir değişim yaşar. Örneğin, Arap toplumunda İslamiyet'in kabulü ile ailede mahremiyet, mülkiyet, nikâh, kadının mülk edinmesi ve çok eşliliğe bir sınırlama getirilir. Ve aile için yeni normlar kabul edilir (Yıldırım, 2022: 11). Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle beraber de bu defa da üretim ilişkilerinin değişmesiyle aile çeşitli fonksiyonları ile beraber bir değişime uğramıştır (A.g.e.: 12). Fakat bütün bu değişimlerle beraber ailenin değişmeden sürüp giden özellikleri vardır. Mahremiyet, karşı cinsle evlilik, dayanışma, çocuk yetiştirme gibi.

Osmanlı ailesi de Tanzimat'ın ilanı ve hatta daha öncesinde kültürel bir değişime uğramış ve ailenin yaşadığı mekânlar, giyim, kuşam, eğlence ve bireyselleşme ile aile bir çözülme yaşamıştır. Bu noktada modernleşen aileyi ve ailede çözülmeyi roman üzerinden değerlendirelim.

Kiralık konak romanı şu ifadeler ile başlar;

“Naim efendiler bu yaz Kanlıca’ ya taşınmadılar. Zamanlar artık eski zamanlar değil” (Karaosmanoğlu, 2022: 9).

Bu ifadeler hem çok önemli hem de neredeyse romanın ana temasını anlatan özlü ve simgesel anlamlar içermektedir. Tanzimat'ın ilanının ardından yaklaşık yüz yıllık bir süreç geçmiş ve eskiye dair olan gelenek görenek ve kültürel öğelerden birçoğu değişmiştir. Tabiki bu değişimden toplumun en temel yapısı olan aile de nasibini almıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonları ve daha sonra Cumhuriyete kadar olan zaman diliminde aile hayatının radikal bir şekilde değiştiğini gözlemliyoruz. Osmanlı halkı bu değişimi “Avrupalılaşıma” veya “asrileşme” şeklinde tanımlıyorlardı. Ve bu değişim giyim, adabı muaşeret, konuşma ve cinsiyet rolleri gibi toplumun gündelik yaşam pratiklerinin çoğuna yansımaktaydı. Ailede yaşanan bu değişim toplumda yaşanan dönüşümlerin mikro düzeyde yansımasıdır (Duben ve Behar, 2014: 22).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu yazdığı roman ile toplumdaki değişimin aile üzerindeki yansımasını canlandırdığı karakterler ile başarılı bir şekilde canlandırmaktadır. Öncelikle romana konu edilen ailenin genel yapısına bakmakta yarar var. Romanda, konak içerisinde üç kuşak birlikte yaşamaktadır. Geleneksel değerler ile yetiştirilmiş ve bu değerlere sonuna kadar sahip çıkmaya çalışan ama değişimin önünde durmaya gücü de yetmeyen dede, yani Naim Efendi, doğu yani geleneği temsil etmektedir. Modern yaşama kendisini adanmış ve kendisi ve çocukları için modern bir hayat özlemi içerisinde olan damadı Servet Bey ve sessiz ve etkisiz bir karakter olan kızı Sekine Hanım vardır. Bunlar ise moderniyi temsil etmeye çalışan, fakat modernleşmemiş bireyler olarak ikinci kuşak olarak betimlenmektedirler. Modern kültür ile yetiştirilen iki torun ise üçüncü kuşağı oluşturmaktadır. Seniha ve Cemil bu karakterleri temsil ederler. Fakat yine modernleşmemiş tiplerdir.

Servet Bey, kendisini modern birisi olarak algılamasına karşın romanda, çalışmanın birinci bölümde de tarif edilen alafranga züppe bir karakter olarak tanımlanmaktadır. Zira yaşayışı ve davranışları kendi toplumu ile örtüşmeyen karakter, kızı Seniha

tarafından da modern bulunmamakta ve modernliği taklit olarak betimlenmektedir. Yine Seniha ve Cemil karakterlerinde de benzer Avrupa taklitçiliği ve alafranga züppe karakter canlandırılmıştır.

Naim Efendi, babası gibi devlet ricalinden önemli bir memurdur. Memuriyet hayatı boyunca birçok önemli görevde bulunmuş ve babasının servetini idare etmiştir. Bu servete yenilerini ekleyebilir, fakat ilerleyen yaşlarında memuriyetle ilgili gördüğü resmi ve gayri resmi yanlışlardan dolayı istifa etmiştir. Osmanlı terbiyesi ile yetişmiş bu beyefendi yine de devlete ve devlet adamlarına saygıda kusur etmez. Naim Efendi romanda terbiyeli biri olmasının yanı sıra tam bir “İstanbullu İstanbul Efendisi” olarak tanımlanır. Bu tanımlamayı açacak olursak, önce yazarın İstanbul’da iki devir olduğundan bahseden yaklaşımına kulak vermemiz gerekir. “İstanbul’da iki devir oldu; birincisi İstanbul devri, ikicisi redingot devri... (Karaosmanoğlu, 2022: 10).

İstanbul tarzı kıyafet, Osmanlılarda Tanzimat döneminden Meşrutiyet dönemine kadar daha çok memurlar arasında kullanılan resmi bir giysidir. İçine gömlek giymek ve boyun bağı bağlamak gerekmediğinden kullanışlı bir giysi olarak tanımlanmıştır.

Meşrutiyetten sonra yerini redingota bırakmıştır. Redingot açık yakalı ve palto uzunluğunda bir kıyafet olması sebebiyle içerisine gömlek ve boyun bağı takmak gerekiyordu. Aslında İstanbul, II. Abdülmecid döneminde Avrupalı bir giyim tarzına geçişle beraber redingota uyum sağlayamayan devlet memurları için yeniden tasarlanmış bir redingot türüdür. Burada dikkat çeken bir nokta da devlet memurlarının da Avrupalı kıyafetler ile çalışma hayatına katılmalarının zorunlu tutuluyor olmasıdır.

Yakup Kadri, romanın tanımlama aşamasında İstanbul’da modernleşmeyi giyim imgesi üzerinden ikiye ayırmaktadır. Ama aslında satır aralarına daha dikkatlice bakarsak İstanbul’da yaşanan modernleşmeyi üçe ayırmaktadır. Modernleşme öncesi dönem, modernleşme faaliyetlerinin daha özgün ve Yakup Kadri’ye göre daha doğru biçimde ilerlediğini ifade ettiği ikinci dönem, yani “İstanbul dönemi” ve yanlış alafrangalaşmanın yaşandığı “redingot dönemi”. İstanbul öncesi dönemi cebir ve huşunetli, yani sert ve kaba olarak tanımlamaktadır (A.g.e.).

Yakup Kadri, Tanzimat öncesini haşin ve sert olarak değerlendirirken İstanbul devrini naif ve özel bir dönem olarak tanımlamaktadır. Romanda da bu kuşakların Sultan Mecit devri ricalinin torunları olduğuna kimin inanıp kimin inanmayacağını sorgulamaktadır. Yazar bu tanımlaması ile modernleşme taraftarı olduğu görülmekte,

fakat modernleşmenin nasıl olması gerektiği ile ilgili sorgulamalara dikkat çektiği görülmektedir.

Yazar, İstanbulun İstanbul efendilerinin hepsini öfkelerinde ve mutluluklarında ölçülü, ahlaklı aile reisleri ve nazik konak sahipleri olarak tanımlamaktadır. Oysa redingot dönemini ikiyüzlü basit bir nesil olarak tanımlamıştır.

Bunların elinde İstanbul'da konak hayatı birdenbire köşk hayatına intikal ediverdi. Ne yaşayışın ne düşünüşün ne giyinişin üslubu kaldı, her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve soysuz bir Arnuvo ve bir rokoko merakı sardı; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi ahlakımız, terbiyemiz de rokokolaştı. Abdülmecit devrinin o ağır, zarif ve için için gelenekçi Osmanlılığından eser kalmadı (A.g.e.: 11).

Roman 1915'li yılları yani meşrutiyet sonrası İstanbul'unda bir aileyi anlatmaktadır. Naim Efendi, bu dönemleştirme çalışmalarında redingot döneminde yer almaktadır. Fakat yazar, Naim Efendinin bu redingotlu nesle mensup olmakla beraber esas talim ve terbiyesini henüz genç iken İstanbulun dönemi içinde alan ve yetişip gelişen kimselerden olarak tanımlamaktadır. Naim Efendi geleneği temsil etmekle kalmayıp, ruhu sanki o dönemlerde kalmış ve çağa ayak uyduramayan bir kişi olarak, eskiden yadigâr kalmış ender şahsiyetlerdendir. O'nun bu hali romanın bitimine kadar okuyucunun nazarına sunulmuştur.

Değişen kıyafetler, eşyalar ve binalar ahlakın da değişmesine yol açmıştır. Yüzeysel bir Avrupalılaşıma ve rokoko merakı Osmanlı toplumunun üzerine yakışmamış bir giyim gibi eğreti ve olağan dışı durmaktadır. Yakup Kadri romanında giyim, eşyalar ve binaları imgeleştirerek Osmanlı modernleşmesinin toplum üzerindeki yabancılaşmasını dönemlere ayırır. Gelenekten kopmadan bir modernleşmenin daha iyi olduğu ile ilgili bilgiler de satır aralarına yerleştirilmiştir.

Giyim-kuşam ve mobilyaların tamamen değişmesi, Osmanlı'da gelenekselden kopuş anlamına da gelmektedir. Bir toplum kendi geleneklerinden koptuğu zaman bir başkalaşıma yaşamaktadır. Ve bu başkalaşıma yani Avrupalılaşıma ahlak ve terbiyeye de yansımıştır.

Bu dönemde, edebiyat ve dil sadeleştirildiğinden ve yeni tür ve denemelerinin Türk

Edebiyatına girmiştir. Bir gün Naim Efendinin eline damadı Servet Beyin bir kitabı geçer. Bu kitap Edebiyat-ı Cedide külliyyatından bir romandır. Fakat Naim Efendi yazılanları anlayamaz. İyi tahsili olan birisi olmasına rağmen, kitabın muharririni (yazar) basım yılını ve içeriğini heceleyerek okumaya ve anlamaya çalışmaktadır. Tekrar tekrar okumasına rağmen kitabın içeriğine vakıf olamamıştır. Bunun sebebi ise doğrudan doğruya kelimelerin anlamını anlayamıyor olmasıdır ki bu durum O'na bir yabancılik ve gariplik olarak gözükmektedir. Görüyoruz ki toplumun eğitimli kesimleri bile sanata ve sanatçıya yabancılaşmış durumdadırlar. Naim Efendi, yazılan romanı Osmanlıca olmasına rağmen dile eklenen yeni ifadelerden dolayı anlayamamaktadır. Yakup Kadri ilk bölümde bahsettiğimiz halk ve aydınların birbirlerine yabancılaşmalarını romanında, kullanılan dilin değişimi ile yaşanan yabancılaşma ile farklı bir boyut katmaktadır.

Dil, toplumsal hafıza için çok önemli bir unsurdur. Dilin özgün haliyle korunması toplumların tarihlerini, geleneklerini, kültürlerini ve inanışları aktarmakta en büyük aracı konumundadır. Yazılı ve sözlü eserler, aynı zamanda gelecek nesillere bırakılan tarihi vesikalardır. Bu anlamda dilde yaşanan değişiklikler gelecek nesillerin geçmiş ile arasındaki bağı bozmaktadır. Modernleşme ile edebiyatta yaşanan değişim rüzgârları, toplumu aydın kesime yabancılaştırmakla kalmayıp, toplum içerisinde de bir kopukluk yaratmıştır. Fransızcanın günlük yaşam diline yansması da bu yabancılaşmayı giderek onarılması güç bir duruma getirmiştir. Tanzimat sonrası yazılan birçok romanda bu konu işlenmiş ve hatta bazı yazarlar eserlerinde Fransızca kelimeleri yazdıkları karakterler aracılığı ile oldukça yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Mesela Rezaizade Mahmut Ekrem, Araba Sevdası romanında Bihruz Bey karakterinin alafranga züppeliğine değinirken, eserin birçok bölümü de Fransızca yazılmıştır ve tercüme yoluyla anlaşılabilir. Bihruz Bey, gündelik yaşamda evdeki hizmetliler ile Türkçe konuşmaz, üstelik hizmetliler Fransızca bilmemektedir. Tabii bununla birlikte eser, yoğunlukla Fransızca yazıldığı için okuyucu da romana yabancılaşmaktadır. Naim Efendi de benzer bir duruma düşmüştür.

Naim Efendi, damadı ve torunları sayesinde daha birçok itiyadını (alışkanlık) ve geleneğini terk etmek, yerine yenilerine alışmak durumunda kalmıştır. Konakta konuşulan dil Naim Efendi'ye çok uzak bir dildir. Fakat konuşulan dile de zaman içerisinde sürekli onlardan duyarak alışmaya başlamış ya da alışmak zorunda kalmış

ve kelimelerdeki müphemlik (kapalılık ve gizlilik) giderek kalkmıştır. Naim Efendi geleneği temsil etmesine rağmen yaşanan değişimlere istemese de ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Yazar, Naim Efendi'nin gelenekseli temsilini ifade ederken O'nun kırk sene evvelde yaşayan ve henüz uyanan, her şeye yabancı bir tip olarak tanımlar. Zira Naim Efendi gündelik hayatta yaşadığı tüm pratikler, O'nu ağlatan ve güldüren her şey ile eskiye aittir. Fakat yaşadığı dönem, her ne kadar modernleşme yolunda tipler yaratsa da maziden yadigâr kalmış bu şahsiyetler mevcuttur.

Romanda geleneği temsil eden ve fakat romanda yer alamadığı için geleneğin çözümlenmesine engel olamayan ikinci karakter Naim Efendinin haremi Nefise Hanımefendidir. Üç kuşak bir arada yaşamasına ve kuşaklar arası çatışma hep var olmasına rağmen Nefise Hanım, konakta geleneği yaşatmaya devam etmiş güçlü bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk ailelerinde kadını ve konumunu işlemiştik.

“Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlettir” atasözünün yansımasını Naim Efendi konağında canlı bir şekilde yaşamaktayız. Beş sene evvel Nefise Hanım vefat etmiştir. Vefat edene kadar evin içinde hâkim ve amir olan kendisidir (A.g.e.: 13).

Nefise Hanım vefat edene kadar damat ve torunlar gelenek dışı fakat kendi hallerinde, konağın düzenini değiştirmeden yaşamaktadırlar. Nefise hanım konağın düzenini gelenek ve göreneklere göre sağlamak için ikide yardımcı ayarlamıştır. Birisi dışarda bir uşak diğeri ise içeride çalışan bir kalfa kadındır. Bu yardımcıları kendi gelenek ve göreneklerine göre kısa zamanda terbiye eden Nefise Hanım zaman zaman terbiyede zorlansa ve yardımcıları sık sık değiştirmesi gerekse de bir şekilde konağın düzenini yolunda tutmayı başarır.

Türk geleneklerinde ailede erkek dış işlerde, ekonomi ve geçimin sağlanması rolünü yerine getirirken, kadın, çocuklar varsa, anne rolü ile çocukların ilk terbiyelerinden ve ev içi idareden sorumludur. Bu doğal olarak paylaşılmış bir iş bölümü olarak gözükmektedir. Nefise Hanımın vefatı konaktaki tüm düzeni bozmuştur. Nefise Hanımın yerine kızı Sekine Hanım geçmiştir. Sekine Hanım, babası gibi iradesiz ve çekinik bir kadın olarak tanımlanmaktadır.

Bu karakter özellikleriyle beraber Sekine Hanım değişim ve modernleşmenin önünde duramamış ve eşi Servet Beyin nüfuzuna ve çocuklarının arzularına uymak zorunda kalmıştır. Sekine hanım etkisiz ve edilgen bir karakter olarak tanımlanmaktadır.

Servet Bey, etkili ve sosyal bir aktör olarak kayınvalidesi Nefise Hanımın vefatının ardından konağın idaresini ele almıştır. Yakup Kadri, Servet Bey'i tam bir alafranga züppe olarak tanımlamaktadır. Üstelik bu tanımlamayı okuyucunun tahliline bırakmadan kendisi tasvir etmektedir (A.g.e.: 14).

Servet Bey bu alafranga düşkünlüğüne binaen Nefise Hanımın vefatını fırsat bilerek önce konaktaki tüm eşyaları mahzenlere ve tavan aralarına attırıp sonra her odayı ayrı bir üslupta Avrupa'dan gelen mobilyalar ile döşemiştir. Daha sonra büyük hanımın yetiştirdiği tüm hizmetlilerini gönderip yerine Beyoğlu'ndan getirttiği beyaz önlüklü Avrupalı hizmetçiler ve başlarına da çocukları için ayarladığı Lehistan'lı bir mürebbiyeye verdi. Bu dönemlerde çocukların eğitimini Avrupalı mürebbiyelere vermek, Fransızca eğitim aldirmek, piyano öğretmek batılılaşmanın temelleri arasında yer almaktadır.

Servet Bey karakterinde, Araba sevdası romanındaki Bihruz Bey karakteri ile benzer özellikler görülmektedir. Felatun Bey ile Rakım Efendi romanındaki Felatun Bey karakteri de örnek verilebilir. Dönemlerinde Alafranga züppeliği anlatmak için yaratılan karakterlerin 1915'li yıllarda bir kardeşleri daha olmuştur. Servet Bey Türklük ve Müslümanlıktan nefret eden, üstelik bir kazaskerin oğludur. Batı hayranlığı ve alafrangalığı evlenmeden önce kendi odası dışına çıkamamış olan Servet Bey'in pederi Sadri Molla'dır. Yaşadığı ortamla aldığı terbiye arasında çatışma yaşayan Servet Bey daima bir isyan içindedir.

Fransızca bilmek, bir dönem Galatasaray Mektebinde bulunmak ve Beyoğlu'nda zaman geçirmek, Servet Bey için Batılılaşma adına yeterli sayılmaktadır. Beyoğlu daha önce de bahsettiğimiz üzere modern yaşamın merkezi konumundadır. Yatağına uzanıp Avrupa hayalleri kurmakta ve her daim muhayyel Avrupa seyahati için boş bir bavulu hazır bulundurmaktadır. Yakup Kadri, Servet Beyi tanımlarken, "Türkler içinde hiç kimse Avrupalılaşmayı bu kadar istemezdi" diye tasvir eder. Batılılaşma sevdası o noktaya varmıştır ki, Nefise Hanımın vefatından sonra, Naim Efendi konağında Türkçe konuşulmaz olmuştur.

Geleneğe karşı olan Servet Bey'in bir gün kayınpederi ile tartışırken kullandığı şu ifadeler O'nun düşüncelerinde ne kadar kati olduğunu göstermektedir. "...yalnız namussuz kafaların değil, fakat eski kafaların hepsi de kesilmelidir" (A.g.e.: 19).

Eski ve yeni, konak içerisinde çatışma halindedir ve Servet Bey bu çatışmayı konaktan ayrılarak sonlandırmak istemektedir.

Konakta yaşayan diğer iki karakter Naim Efendinin torunları Cemil ve Seniha'dır. Olaylar ve anlatılmak istenenler Seniha karakteri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Her iki karakterde de alafranga züppe tanımlamasını fazlasıyla görülmektedir. Yaşları büyümesine rağmen olgunlaşmamış iki karakter olarak tanımlanmaktadır.

Öncelikle üzerinde fazla durulmayan Cemil karakteri tanımlanacaktır. Cemil, yirmi yaşında bir delikanlı, fakat otuzlu yaşlarda işsiz güçsüz bir erkek gibi yaşam sürmektedir. Her gün eğlence mekânlarında, gazinolarda, barlarda ve birtakım eğlence evlerinde vakit geçirmektedir. Ev içi ve dışında hiçbir sorumluluğu yoktur. Eğlenceye o kadar düşkün bir karakter ki, bazı geceler eve dahi gelmemektedir. Dedesi Naim Efendi, Cemil'in bu hallerinden hiç memnun değildir. Nedendir bilinmez damadı Servet Bey'de sadece bu konuda Naim Efendi ile aynı şeyleri düşünmektedir. "Tabi ki gençtir eğlenecek, gezecek tozacak ama en azından sabah olmadan evine gelmeli" diye düşünüyor.

Seniha romanın ana karakteridir. Diğer yan karakterler ile beraber esas modernleşmenin ve değişimin izleri bu karakter üzerinden tahlil edilmektedir. "Frenklerin asır sonu diye vasıflandırdıkları bir genç kızdı..." (A.g.e.: 16).

Naim Efendi, Seniha' da ki değişimi acayiplik olarak görmekte ve tanımlayamamaktadır. Çünkü Seniha, dedesine hayat gibi bunaltıcı olduğunu söylemektedir (A.g.e.: 17). Bu iki tanımlama gelenek ve modernleşmenin çatışmasıdır. Her iki tarafta birbirini anlayamıyor ve dede geleneği, torun modernini temsil ederken birbirlerinden ayrışmakta ve hatta çatışmaktadır. Aynı konağın içinde olmalarına rağmen birbirlerinden kopuk ve ilişkisiz durumdadırlar.

Seniha'nın geleneğe ve yaşadığı ortama tamamen yabancılaştığı üzerinde durulmaktadır. Yine Seniha iki zıtlık üzerinden tanımlanır. Kimi zaman sakin ve neşeli kimi zaman da kederli ve hırçın olarak tanımlanmaktadır.

Seniha, daima Avrupa tarzı kıyafetleri, Avrupalı yazarları takibi ve Avrupalı yaşam tarzını özleyişi ile yaşadığı topluma yabancılaşmış alafranga züppe bir karakterdir. Gyp'in roman ve piyeslerini okuyup hayaller âleminde yaşamaktadır. Çoğu zaman kendini kitaplara gömerek yaşadığı ortamdan kopmayı tercih etmektedir. Evdeki herkesi hatta babasının hareketleri dahi O'na garip ve sakat gözükmektedir. Evde sohbet etmekten keyif aldığı tek kişi Lehistan'lı mürebbiyesidir. Zira O'nun ile Avrupa hakkında konuşabilmekte ve bilgiler alabilmektedir. Ev işi dâhil hiçbir sorumluluğu olmayan karakter on sekiz yaşında olmasına rağmen henüz bir çocuk gibidir.

Emellerine kavuşabilmek için çok zengin olmayı arzu etmektedir fakat bu zenginliğin, hiç emek harcamadan kendiliğinden olması gerektiğine inanmaktadır.

Seniha'nın bu karakter özelliklerinde yetiştirilme tarzı da esastır. Çünkü Osmanlıda modernleşme ile beraber konaklarda sürülen hayatlarda, ev işlerinde yardımcılarının çalışması gençleri sorumluluk almaktan uzaklaştırmaktadır. Benzer durumları daha önce yazılan dönem romanlarında da incelemiştik.

Mustafa Meraki Efendi'nin kızı Mihriban Hanım da alafranga kızlar gibi yetiştirilmiştir, fakat öksüz olduğu için tahsil yapamamıştır. Babası ona müzik eğitimi için piyano eğitimci bir madam getirmişti, fakat madam daha çok babası için çalışıyordu ve Mihriban piyano çalmayı da öğrenememiştir. Dikiş nakış ev işleri veya yemek yapmayı da bilmiyordu, öğrenmesine de gerek yoktu, çünkü konakta bunları yapan hizmetliler zaten vardı.

Araba Sevdası romanında ele alınan Bihruz Bey karakteri de hiç çalışmaya gerek görmeyen babadan kalma serveti de birer birer harcayan benzer bir karakter olarak karşımıza çıkmıştı. Bihruz Bey'in tek merakı arabalar, Fransızca konuşmak ve alafranga kıyafetler giymektir. Gerek Seniha gerek Mihriban gerek Bihruz veya Cemil karakterleri Tanzimat romanlarında sık sık işlenmektedir. Modernleşmeyi giyim kuşam ve eğlence olarak gören bu tipler, bu değişimle beraber ahlaki olarak büyük bir değişim yaşamışlardır. Modernleşen bireyler ailede geleneksel olan her şeye karşı durumdadırlar. Seniha evde dedesinin varlığına tahammül edemez. Evde elinde bir çalı parçası ile pervasızca gezip sağa sola vururken dedesi ile karşılaşmış ve aynı çalı ile dedesinin elindeki kitaba vurup, dedesini ve dedesinin yaşamını ne kadar demode ve sıkıcı olduğunu ifade etmekten çekinmemiştir.

Bu noktada ailede değişen bir değerin de büyüklere saygı meselesi olduğunu görüyoruz. Geleneksel Türk ailelerinde aile büyükleri saygın, fikrine danışılan ve muhterem kişilerdir. Fakat romanda, gençlerin büyükler ile irtibatının kalmadığı görülmektedir. Aile büyüğü gerek tecrübeleri gerekse geçirdiği yıllar açısında gelecek kuşaklara öncülük edebilecek bir konumda iken, yeniye ayak uyduramamış ve mazi de kalmış bir birey olarak sosyal hayatın dışına itilmektedir.

Tabi bu yaşanan sosyal statü sorununda aile büyüklerinin de katkısı olduğu düşüncesi ortaya çıkabilir. Çünkü Naim Efendi rneğin de gördüğümüz gibi aile büyüğü gençler ile arasındaki bağı tamamen koparmamak ve gençleri kaybetmemek için tüm olanları bir acayiplik, tuhaflık olarak tanımlamaktadır. Sessiz ve müdahalesiz bir kuşak çatışmasından bahsedilmektedir.

Bir gün Naim Efendi, torunlarının gelenek dışı davranışlarını konuşmak için hemşiresi Selma Hanım'ı yanına gider. Selma Hanım esas sorunun kendisinde olduğunu, torunlarının kız erkek birlikte eğlenmelerine izin vermesi, onların geç saatler kadar eve gelmeyişlerine göz yummasını eleştirmesi zerine Naim Efendi hemşiresinin söylediklerini kendisine acı verdiği için kabul etmek istemez (A.g.e.: 35).

Aslında Naim Efendi hemşiresinin haklı olduğunu bilmekle beraber şöyle düşünür. "Sağ olsun diyordu, "hemşire kendini hala eski devirlerde zannediyor. Kıyafetler gibi ruhlarda değişti. Büyüklere eski itaat, eski hürmet nerede, kimde var?"(A.g.e.: 36).

Mücadele etmek, değişimin önünde durmak belli bir mukavemet gerektirir. Nasıl ki coşkun suların içerisinde akıntıya ters yönde yüzmek zorsa, toplumda da herkesin uyguladığı dışında kalmak ve inandığın şeyi savunmak da aynı derece de zordur. Evet, asri olan da birtakım şeylerin değişmesi ve ortam içerisinde yaşayışa yansımaları normaldir. Örneğin teknik olarak bir şeyler değişip gelişirken, gelişmemiş teknikleri tercih etmek insanın pratik yaşamını olumsuz etkiler. Fakat kültürel değişimler böyle değildir. Zaman içerisinde çok az değişikliğe uğrarlar ve toplumları devamlı ve özel kılarda bu birikimlerin kuşaklardan kuşaklara aktarılmasıdır.

Naim Efendi de bu gerçeklerin bilincinde ve kendisini hemşiresi ile mutabık buluyordu. Fakat doğrularını kabul etmek mücadele etmesini gerektiriyordu (A.g.e.: 36).

Bu sebeple kendisini torunlarının safında var etmek daha doğru geliyordu. Tabi ki bu duygu ve düşüncelerinde torunlarına olan sonsuz sevgi ve şefkatinin de payı vardır.

Romanda, karşı karşıya gelme durumu, sadece evlilik mevzusunda konu edilmektedir ki, bu durumda dedenin hemen geri adım atmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat geri adım atması dahi bağların kopmasına engel olamamıştır. Bu konuyu evlilik bilincinin dönüşümü başlığı altında detaylı şekilde ele alınacaktır.

4.2. Yaşam Alanları ve Ailenin Yaşam Pratiklerindeki Modernleşme

Türklerde ailelerin yaşamak için tercih ettikleri mekânlar iki grupta incelenebilir. Birincisi göçebe hayat yaşadıkları dönemdeki konargöçer mekânlar, ikincisi ise yerleşik hayata geçmekle beraber edindikleri yaşam alanlarıdır. Türk evleri ilk şekillerini otağdan almıştır. Otağ, Orta Asya'daki kubbe biçimli göçebe Türk çadırıdır (Yariş, 2020: 316). Otağlar tek odalı şekilde planlanmış olup ihtiyaçların artması ve ailenin büyümesi bu tek odalara başka odalar eklenerek büyütülmüştür. Eğer yanına ekleyecek oda mümkün değilse, ek oda yapılana kadar yeni evli çiftler için var olan çadır perde ile iki bölüme ayrılmaktadır. Yani yeni evli çift daha mahrem bir alan oluşturulur.

Eklenen odalar birbirlerinden eyvanlar ile ayrılmaktadır. Eyvan üç tarafı kapalı bir tarafı tamamen açık üstü tonoz ile örtülü, hava almak için planlanmış bir tasarımdır. Ailelerin büyümesi ile eklenen odaların arasına konulan eyvanlar hem odaları mahremiyet açısından birbirinden ayırmış diğer taraftan hava alacak ortamları da sağlamıştır.

Çadırlardan oluşturulan sistem Türkler göçebe hayattan yerleşik hayata geçtikleri zamanda Türk ev mimarisinin oluşumuna ilham olmuştur (A.g.e.). Türklerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçmeleri ile yerleştikleri ve düzenledikleri evler süslemeden çok yaşam koşullarını kolaylaştıracak şekilde planlanmıştır. Arazi ve iklim şartlarına göre farklılıklar göstermesine karşın genellikle tek katlı ve bahçeli yapılar ile karşılaşılır. Evler tipik olarak üç bölüme ayrılır. “Süfli” yani düşük kaliteli ve tek katlı olanlar, “fevkani” yani iki katlı olanlar ve “mükellef” yani lüks olan evlerdir (Duben ve Behar, 2014: 47). Ayrıca evler üst katta bulunan sofa mekânı durumuna göre de dört bölüme ayrılırlar. Sofasız, dış sofalı, iç sofalı, orta sofalı evler (Yariş, 2020: 316).

Sofa odalar arası geçişin sağlandığı ortak alandır. Buldukları yörelere göre sofanın adı değişmektedir. Hayat, sergâh, seyvan, aralık, serge, hanay, divanhane gibi isimlerde almaktadır.

Sofasız evler, Türklerin planladığı ilk evlerdir. Genellikle tek katlı, nadiren iki katlı, odaların yan yana dizildiği bahçeli ya da iç avlulu ev tipidir.

Dış sofalı evler sıcak iklimlerde tercih edilen bir ev tipidir. Bir tarafı tamamen açık olan sofayı, aile bireyleri sıcak havalarda serinlemek amacıyla kullanmaktadır. 19. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir.

İç sofalı evler ise, sofanın iki tarafına dizilmiş odalar şeklinde planlanmış ev modelidir.

18. yüzyılda ortaya çıkmakla beraber 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Orta sofalı ev tipleri ise, daha çok varlıklı ve yönetici sınıfların kullandığı evler olarak dikkat çekmektedir. Evler kare planlanmış yapıda olup, evin köşelerinde odalar bulunur. Üç eyvanı bulunan evlerde merdiven arası ve servis ayrıca bir mekânda yerleştirilmiştir (A.g.e.: 317).

Tarımla ve hayvancılık ile geçimlerini sağlayan aileler için, üretim, yıllık stokların hazırlanması, tarlada çalışırken gereken işgücü ve dayanışma, ayrıca güvenliğin sağlanması bakımından üç kuşağın bir arada olması gerekir. Geniş aile biçiminde yaşayan aileler bu ailelerin yaşayacağı şekilde mekânlar inşa etmişlerdir. Birkaç kuşağın barınmasına imkân veren evler avlu etrafında odalar veya küçük binalar şeklindedir. Gerektiği zaman bu odaların sayılarının artırılabilceği şekilde içten dışa doğru büyümeye olanak sunar. Bu odalar inşa edilirken nefeslenmeye ve mahremiyete de ayrıca önem verilmiştir.

Mahremiyet anlayışı, Türklerin yaşadığı mekânlarda kadınlardan çok ailenin özel alanlarını belirlemek için üretilen çözümlerdir. İslamiyet öncesi evlerin özel ve kamusal alanlarını ayırmak için dâhiliye ve hariciye kavramları kullanılmıştır (Halaç, Doruk, 2019: 57). İslamiyet'in kabulü ile beraber haremlik ve selamlık kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu halkının gelenekleri ve İslam inancının meydana getirdiği sentezle ailenin yaşadıkları konutlarda çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler arasında haremlik selamlık, avlu duvarları, kapı tokmakları, pencere düzenlemeleri gibi ince detaylar bulunmaktadır (Halaç ve Doruk, 2019: 52-57).

Avlu, üç tarafı binalarla veya duvarlarla kapalı üstü açık evin özel alanını kamusal alandan ayıran bir ara alan olarak tanımlanmaktadır (A.g.e.: 50-72). Avlu duvarlarının yüksek oluşu dışarıdan avlu içinin gözüküyor olmasını sağlamakla aile için özel bir mahrem alan oluşturmaktadır. Kadınlar bu alanda daha rahat ve ev kıyafetleri işlerini yapabilmektedirler. Ayrıca dışarıdan eve gelecekler için direk ev kapısına gelmek yerine bir ön giriş olması da hane halkının gelen kişiyi karşılamak için bir hazırlık yapmasına fırsat sunmaktadır.

Avluda, aile fertleri adeta ailenin kamusal alanını meydana getiriler. Ocak, divan, çardak gibi hayat alanları mevcuttur. Avlu aynı zamanda aile içi ihtiyaçların üretildiği yer konumundadır (Yıldırım, 2022: 140). Günlük yiyeceklerin hazırlanmasının yanında, kışlık ihtiyaçların hazırlığı da avluda yapılır. Örneğin, kışlık konserveler, reçeller, yufkalar, sebze ve meyve kurutmak, salça, turşu, yayıkta tereyağı yapmak gibi işler bu hazırlıklardandır.

Bazı Türk yapılarında mahremiyet için yapılan düzenlemelerden biride misafirler için eve girebilecekleri ikinci bir kapı planlamasıdır. Bu ikinci kapı sokak girişi tarafına konulan iki kanatlı bir kapı şeklindedir. Direk selamlık bölümüne geçişi sağlayan bu ikinci giriş evin mahremiyeti için önemli bir noktadır. Daha çok konaklarda görülmektedir (Halaç, Doruk, 2019: 52-57). Ayrıca iç kapı dış kapı şeklinde uygulanan kapılarda mahremiyet için önemli bir unsurdur. Önce avluya geçiş, sonra evin özel alanına girmek için ikinci bir kapı gelen yabancı misafirleri direk özel alana dâhil etmez.

Türk evlerinde kapılarda iki ayrı tokmak kullanılması da sık görülen özelliklerdendir. Kapı tokmaklarının her biri farklı materyallerden yapılmaktadır. Kadınlar için olan tokmak tiz bir ses çıkarırken, erkekler için olan tokmak tok bir ses çıkarmaktadır. Böylelikle evin mahremiyeti bir unsurla daha özel hale getirilmiştir. Ev halkı kapıyı açmadan önce gelen kişinin kadın mı erkek mi olduğuyla ilgili bilgi sahibi olmaktadır.

Evlerin haremlik ve selamlık bölümlerine yer verilmesi de önemli bir yapı unsurudur. Haremlik bölümü yatak odaları, banyo ve mutfak bölümlerinden oluşmaktadır. Aile için özel yaşam alanı olarak değerlendirilir. Selamlık bölümü ise misafirlerin ağırlandığı, küçük evlerde tek odalı daha büyük konaklarda ise iki veya daha çok odalı şekilde olabilmektedir (Yariş, 2020:317). Evler için diğer önemli bir husus, evin haremlik yani özel alanının daha kullanışlı ve pratik şekilde döşenmesidir. Günlük kullanıma uygun

az eşyalı ve bakımının kolay şekilde yapılacağı şekilde düzenlenmiştir. Selamlık bölüm ise daha süslü ve gelen misafirlere değer verildiğini ifade edecek şekilde ayarlanmıştır. Bu tercihler bizlere Türk geleneklerinin günlük yaşam pratiklerinde sadelikten yana iken konuklara gereken önemi verdiklerini göstermek için selamlıkta süsleme ve tezyinata değer verdiklerini göstermektedir.

Evler ailelerin sadece yaşadığı mekânlar değildir. Sosyal, kültürel ve kimi zaman dini değerleri de içinde barındırırlar. Mimariye sadece somut bir kavram olarak bakamayız, içinde birçok özelliği de barındırırlar. Evler sadece içinde yemek, içmek ve uyumak için düzenlenmiş bizi dış dünyadan koruyan yapılar değildir. Düzenlenme ve inşa edilmeleri sürecinde toplumların değer yargılarını kültürlerini ve geleneklerini de yansıtırlar. Bu bağlamda geleneksel Türk evleri mimari yapılarıyla bize birçok konuda ayna tutmaktadır.

Bu yapıların yer aldığı ortamlarda ayrıca incelenmesi gereken bir diğer önemli husustur. Geleneksel Türk evleri mahalle içerisinde bulunurdu. Bu mahalleler coğrafi olarak çok yer kaplamıyordu. İstanbul'da herhangi bir mahallede bir camii, çeşme, küçük bir çarşı ve tüm bunlar aynı meydana toplanıp çevresindeki birkaç sokak şeklindedir (Duben ve Behar, 2014: 44).

Geçmişteki bu mahalleler, elde edinilen bilgilere göre toplumsal sınıf ve statü bakımından karmaşık yapılarıdır. Yani orta halli ahşap iki katlı “fevkani” bir binanın karşısında büyük bir konak bulunabilirdi. Eski İstanbullu olan Kazım Bey'de mahalleyi toplumun her sınıftan insanın ortak yaşadıkları alanlar olarak tanımlamaktadır (A.g.e.).

Mahalle ayrıca ailelerin çocuklarını güvenle yetiştirebileceği alan anlamına da gelmektedir. Çocuklar mahalle içerisinde yer alan okullarda okuyup, mahallede çalışan ustaların yanına çırak olarak verilirdi. Bu aynı zamanda meslek gruplarının devamını da kolaylaştıran bir etkidir. Karşılıklı bir istifade söz konusudur. Mahalle içerisinde bulunmak aile bireylerini fevri ve gayrı ahlaki davranışlardan da uzak tutmaktadır. Zira yanlış bir davranış neticesinde mahalleli tarafından dışlanmak ve uzaklaştırılmak gibi bir durumla karşılaşmak mümkündür. Mahalle sakinleri, mahallenin sosyo-kültürel yapısına uymak zorundadır. Ve bu kurallar çoğu zaman yazılı belgelerle ifade edilmemiştir. Örneğin; Müslüman bir mahallede içki içen bir aile babası, gelip istediği gibi taşkınlık yapamaz evine ve ailesine zarar veremezdi.

Mahalle, insanların zor ve iyi zamanlarında fertlere yardımcı olan, aynı zamanda ferdi denetleyen bir çevredir. Mahalle her evde bir “Demokles Kılıcı” gibidir (Ortaylı, 2018: 43). Mahalle idari bir birimden çok sosyal bir birimdir. İtfaiye, temizlik, zabıta görevleri komşularca yerine getirilmektedir (A.g.e.: 45).

Aynı dinden olanlar birlikte yaşamayı tercih ediyorlar, ayrı mahaller farklı dinlerden toplulukların buluşma noktaları oluyordu. Bazı durumlarda aynı mahalleyi paylaşmayı gerekiyor ise arada bir duvar gibi mahalle ikiye bölünüyordu (A.g.e.).

Aynı zamanda aynı dinden toplulukların oluşturduğu mahallerde, söz sahibi olarak imamları veya papazları, yani din adamlarını görmekteyiz.

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı imparatorluğu için büyük değişim ve çözümlerin yaşandığı önemli bir dönemdir. İstanbul, İmparatorluk için idari, siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetlerin merkezi konumundadır. Aynı zamanda Batılılaşma sürecinin orta sınıf Müslüman ailelerin hayatlarına dahi girmeye başladığı merkez konumundadır (Duben ve Behar, 2014: 40). İstanbul bu dönemde idari ve eğitim kurumlarının değişiminin yanı sıra aile ve hane yapılarının değişimi ile de ülkenin gelecekteki kimlik yapısına yön vermektedir (A.g.e.: 41).

Bu değişim giyim, kuşam, eğlence anlayışı, ailelerin yaşadığı mekânlar ve mahalleler de kendini her anlamda gösteriyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ekonomik ayrıma göre sınıfsal yerleşmeler başladı. Mahalle hayatı bir özlem olmaya başladı. Apartman hayatına geçmeden önce her bina da üç kuşağın yaşadığı, esnaf ve müşterinin dayanışma içinde olduğu, ortak dini değerler ve paydalar altında şekillenen, gerektiğinde yardımlaşan gerektiğinde denetleyen mahalleler ortadan kaybolmaya başladı (Ortaylı, 2018: 47).

Ahmet Hamdi Tanpınar, “Beş Şehir” eserinde “Eski İstanbul bir terkipti” diye bahsetmektedir. Eski yeni, güzel çirkin, yerli yabancı birçok unsuru barındırdığını ifade eder (Tanpınar,1969: 150). Ahmet Hamdi, Tanzimat sonrası değişimden İstanbul’un etkilendiğini fakat yine de eski ile yeni arasında bir uyum olduğunu ifade etmektedir. O’na göre Batıdan getirilen her şey İstanbul’a geldiğinde Müslümanlaşıyordu (A.g.e.).

Fakat 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İmparatorluk sınırlarında bilhassa İstanbul’da artık İslami değerlerden bahsetmek mümkün olabilir miydi? Değişen çok

şey olmuştu ve değişen bu fiziksel temalar değerler anlamında da değişiklikleri beraberinde getirmişti. Bunun değerlendirmesini Kiralık Konak romanında da Yakup Kadri “zamanlar eski zamanlar değil” diye ifade etmektedir. Ahmet Hamdi’de de İstanbul’u “Her büyük şehrin değiştiği ama İstanbul’un başak bir türlü değişti” şeklinde yorumlamaktadır (A.g.e.: 145).

Bu değişimde birçok etken söz konusudur. Aynı dönemde birçok göç yaşanmıştır, gayri Müslimler şehri terk ederken, çoğunluğunu eski Osmanlı vilayetlerinden Müslümanların oluşturduğu muhacirler şehre yerleşmiştir. Aynı zamanda çıkan büyük yangınlar kimi zaman tüm mahallenin yanmasına ve birçok evsizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı da ekonomi ve nüfusu olumsuz yönde etkilemiştir (Duben ve Behar, 2014: 38). Kültürel değişime de sebep olan bu olayları Ahmet Hamdi’de 1908- 1923 arasında İstanbul’un eski kimliği tamamen yok oldu şeklinde yorumlamaktadır (Tanpınar, 1969: 146).

Tanzimat reformlarından sonra mahallerde olan yerel yönetim, imamlardan ve din adamlarından alındı. Yine de 1827 yılına kadar mahallerin doğal yapısını koruduğunu görüyoruz. Bu yıldan sonra din adamlarının yerine muhtarlar atandı (Duben ve Behar, 2014: 46).

Semtlerin sosyo-ekonomik topluluklara ayrılması Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde görülse de şehrin toplumsal yapısının sınıf temeline göre şekillenmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında bulmuştur. İkinci Meşrutiyetin ardından zengin ve modernleşme taraftarı olan bazı Müslüman aileler geleneksel olarak aynı dinden mensupların oldukları mahalleleri terk ederek, Pera’nın kuzeyindeki geleneksel gayri Müslim semtler olan, Şişli ve Nişantaşı’ndaki apartmanlara geçmeye başladılar (A.g.e.).

Kiralık Konak romanının da Osmanlı toplumu için tarihi olan bu dönüm noktasını işlemektedir. Gelenekseli reddeden ve batılılaşmaya her anlamda açık olan Servet Bey imgesel olarak konakta yaşamak yerine Şişli’de bir apartman dairesine çıkmayı istiyor. Konak gelenekseli ifade ederken, apartman dairesi modernini temsil etmektedir.

Seniha’nın Avrupa hayali ile konaktan ayrılmasını fırsat bilen Servet Bey, nihayet eşi Sekine Hanıma konaktan ayrılma fikrini “bu köhne konakta yaşamaktansa Şişli’deki yeni apartman dairesine çıkmalıyız” diye teklif ederek açıklamaktadır (Karaosmanoğlu, 2022: 141).

Servet Bey için, konak yaşanılmaz bir yer ve her tarafı geleneğin izlerini taşımaktadır. Hamamın geleneksel olarak yakılmak zorunda kalması, odaların çokluğu, eski merdivenlerden çıkarken çıkan gıcırta bile O'nu rahatsız etmek için kâfi derecede yeterliydi.

Seniha için de konak geleneği temsil ediyordu ve içinde yaşadığı ortamın hatırlattıkları ve hissettirdikleri ile beraber yaşamak istemiyordu. Yakın arkadaşının Avrupa'ya gideceğini öğrendiği vakit, konağa dair hissettikleri aslında O'nun geleneğe dair hissettiklerini yansıtmaktaydı. Zira bulunduğu ortam, konak, ailesi, dedesi, çevresindeki insanlar ve yaptığı üç beş alışveriş Seniha için modern hayatın çok dışında ve çekilmez şeylerdi. "Seniha kendisinin de bu kirli aydınlığın altında bu eşyalar ile beraber küflendiğini hissetti" (A.g.e.: 117).

Bulduğu ortam Seniha'yı o kadar bunaltmıştı ki bu çıkmaz içerisinde ümitsizliğe kapılıyordu. Seniha, bulunduğu ortam ile arasında bağ kuramıyor ve eğer bir şekilde istediği hayata geçemezse, ortamın O'nu eriteceğine ve yok edeceğine inanıyordu.

Eğer bir çare bulamazsa kendisinin de sonbahar yaprakları gibi çürüyüp gideceğine olan inancı artmaya başlar. Ve yine konak ile yaşamı arasındaki benzerlikten yola çıkarak geleneği reddedişini konaktan nefret edişisi ile özdeşleştirmektedir.

Gerek Seniha gerekse Servet Bey istedikleri değişime ulaşmak için yaşadıkları mekânı da değiştirerek varacaklarını düşünürler. Servet bey yaşadığı konağı terk edip apartman dairesine geçerek bu emeline kavuşacaktır. Seniha ise yine konağı terk edip Avrupa'ya kaçarak bu emelini gerçekleştirir.

Seniha için gündelik yaşam pratikleri çoktan değişmişti. Erkekli kadınlı beş çayları, kendisini odaya kapatıp günlerce kitap okumaları ve konak halkından kimseyi muhatap almaması bunlar arasında sayılabilir. Ev halkı da Naim Efendi de dâhil bu değişimlere alışmışlardı. Fakat bu değişim Seniha için yeterli değildir. Dedesine kendisinin çok okuduğunu, öğrendiğini, düşündüğünü ve tahlil ettiğini ifade eder. O'na göre geleneksel yaşam bir hapishaneden ibarettir. Ve bu hapishanede kalmaya hiç niyeti yoktur. Seniha'yı çağıran, aydınlık, acayip, geniş ve gürültülü bir hayat vardır. Bu hayat sadece Avrupa'da yaşanabilir. Ayrıca bu modern hayat daima onu çağırılmaktadır. Bir gün mutlaka bu modern yaşama kavuşacaktır. Edebiyatta mekân, özellikle romanda, olay örgüsünü oluştururken önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar mekânı sadece kurgunun bir parçası olarak değil, olayların

meydana geldiği çevreyi, roman karakterinin iç dünyasını ve içinde bulunduğu haleti ruhiyeyi, olayların geçtiği dönemdeki sosyal, kültürel, tarihi dokuyu yansıtmak içinde kullanırlar (Dere, 2014: 178).

Konaklar yalılar, köşkler Osmanlıda Tanzimat sonrası ortaya çıkan mimari yapılardır ve aristokrat bir çevrenin oturduğu yerleşim biçimidir. Tanzimat'tan cumhuriyete alafrangalaşmayı temsil ederlerken cumhuriyetin kuruluşu ile beraber Osmanlı'nın yıkılışını ve yok olmayı veya Kiralık Konak romanında olduğu gibi direnmeyi temsil etmektedirler (A.g.e.).

Tanzimat dönemi romanlarında sıkça önümüze çıkan konaklar, romanlardan yola çıkarak imparatorluğun modernleşme süreçlerini ve yıkılış aşamasındaki değişimi yansıtmaktadırlar. Bu tarz anlatıma sahip birçok roman örneği verilebilir.

Mithat Cemal Kuntay'ın "Üç İstanbul" romanı ile 1936'dan geriye giderek İstanbul'u üç dönemde anlatmıştır. Osmanlı'nın çöküş yıllarını, Abdülhamit Dönemi, İttihat ve Terakki Dönemi ve Mütareke Dönemi olarak üçe ayıran yazar, kurguda köşkler ve paşaları kullanmıştır.

Refik Halid Karay 1920'de yazdığı "İstanbul'un Bir Yüzü" romanında alaturkalıktan alafrangalığa geçişte, eski ile yeni arasında sıkışıp kalan farklı kesimler konu edilir ve yine olayların geçtiği kurguda konaklar kullanılmaktadır.

Samiha Ayverdi'nin 1964 yılında yayınlanan "İbrahim Efendi Konağı" romanı da bu örnekler arasındadır. Roman hem bir ailenin hem de devletin çöküşünü simgelemektedir. Kışları Şehzadebaşı'ndaki konağında yazları Çengelköy'deki köşklerinde geçiren İbrahim Efendi ve geniş ailesinin çözülüşünü yine konak kurgusu ile anlatan önemli romanlar arasındadır. Yazar eseri için takdim bölümünde, bu eserin bir roman ya da hikâye olmayıp birebir gerçekleri yansıttığını ifade etmektedir (Ayverdi, 2017: 7).

Kiralık Konak romanı, yazları Kanlıca'daki yalıda, kışları Cihangir'deki konakta yaşayan Naim Efendi ve ailesinin maziden moderne geçiş süreçlerini, konaktan apartman dairesine geçişle beraber birçok noktada ele almaktadır.

4.3. Evlilik Bilincinin Dönüşümü

Romanda işlenen en önemli değişim noktalarından birisi de evlilik hakkında yaşanan değişim ve gençlerin evliliğe bakış açılarıdır. Osmanlıda aile kavramından ve aileye verilen önemden bahsetmiştik. Aile olmak bir toplumun sağlıklı bir şekilde nesilden nesile çoğalması ve kültürel değerlerini aktarabilmesi için önemli bir olgudur.

Toplum aile ile başlar, mahalle ve şehirler ile tamamlanır (Yıldırım, 2022: 11). Aynı zamanda toplumlar aile aracılığı ile sağlıklı ve huzurlu fertler yetiştirir (A.g.e.). Gençlerin anlaştıkları ve sevdikleri biri ile evlenmeleri, yuva kurmaları bu bağlamda çok önemlidir. Yakup Kadri yazdığı birçok eserde aile üzerinde durmuş ve sağlıklı ailelerin devam edebilmesi için olmaması gereken durumları, yazdıkları aracılığı ile anlatmaya çalışmıştır. Özellikle yazdığı tiyatro eserlerinde bu konu üzerinde daha çok durduğunu görmekteyiz. Kendi aile hayatında babası ve annesi arasında bir mizaç ikiliğine düştüğünü ifade eder (Akı, 1983: 16). Şöyle ki yazarın babası, içkiye, zevk ve sefaya düşkün biridir. Annesi ise ölçülü duyguları olan ve Yakup Kadri'yi özenle eğitmeye çalışan bir şahsiyettir. Yaşadığı bu durumun olumsuz taraflarını anlatabilmek için kaleme aldığı "Nirvana" adlı piyesi ile içki, zevk ve sefanın aileleri yıkacağına ve sağlıklı bir aile ortamı sağlanamayacağına işaret eder. Nirvana'da içkinin delirttiği bir babanın yine içkiye düşkün ve bu sebepten dolayı akıl sağlığı bozulan oğlunun aşk, sanat ve yaşam hakkındaki kötümser yaklaşımları anlatılmaktadır (A.g.e.: 17).

Kıralık Konak romanında Cemil karakteri de içkiye, zevke ve sefaya düşkün bir genç olarak işlenir. Hayatta bir amacı olmayan genç, çoğu geceler eve dahi gelmemektedir. Yirmili yaşlarında olmasına rağmen evlilik hakkında en ufak bir düşüncesinden bahsedilmez. Zaten yaşadığı hayat sağlıklı bir evlilik yapmasına ve yuva kurmasına da imkân vermez. Servet Bey'de bu değişimden rahatsız olmamakla beraber evlilik dışı ilişkilerine de asri dönemin gerekleri diye bakmaktadır. Sadece oğlunun sağlığına dikkat etmesini ve vakitlice eve gelmesini istemektedir.

Görüldüğü gibi evlilik fikri sadece Cemil karakterinde değil babasında da değişmiştir. Babası da oğlunun eve gelmesine diğer İstanbullular gibi erkenden odasına çekilmesine razı değildi. Evlilik düşüncesinde yaşanan bu değişim Cemil karakterinde bu şekilde betimlenirken üzerinde detayları durulan esas vakıa Seniha karakteri üzerinden işlenmektedir.

Seniha karakterinin, Avrupai bir yaşam arzusunda olan giyim kuşam ve eğlence tarzında modernleşmeyi tercih ettiğinden daha önce bahsetmiştik. Fakat yaşadığı hayat ve elde ettikleri O’nu bir türlü memnun etmemektedir. Naim Efendi, torununu, maymun iştahlı olarak tanımlamaktadır. Oysa Seniha’nın hissettikleri, hayatı istediği yaşama uygun olmadığı için yaşadığı karamsarlıktır. Bu sebeple sık sık sinir krizleri geçirmekte ve doktor istirahat önermektedir.

Yine bir sinir krizi esnasında Naim Efendi torunu için evlense ve çocuk doğursa onun için iyi olacağına kanaat getirir. Zira evlilik yaşının geldiğine birtakım sorumluluklar almasının doğru olacağına inanmaktadır. Bu fikrini kızına açtığı anda ise bir kez daha modern olanın geleneğe ters düşmesi ile karşılaşır. Sekine Hanım ne kızı Seniha’nın ne de eşi Servet beyin görücü usulü evliliği kabul etmediklerinden, evlenme yaşı olarak yirmiyi geçmesi ve sevdiği biriyle evlenmesini savunduklarından bahseder. “Eski adetlerimizin hiçbirini kabul etmiyorlar. İlle, bey, görücü denildi mi küplere biniyor...” (Karaosmanoğlu, 2022: 41).

Naim Efendi ise görücü usulü evliliğe neden karşı çıktığını anlamamaktadır. Kız ve erkeğin evlilik öncesi tanışıp flört etmelerini ve ebeveynlerinden habersiz kendi aralarında evlenmeye karar vermelerini doğru bulmamaktadır. Ve aile ocağının kutsal olduğunu ve alelade şekilde kurulamayacağını düşünmektedir (A.g.e.: 42).

Romanda işlenen bir diğer karakter Faik Bey’dir. Küçük yaşından beri Avrupa’nın çeşitli şehirlerine gitmiş, iyi Fransızca bilen, piyano çalan, dans etmeyi seven ve Batılı salon erkeklerinin bütün gösterişlerini kendine mal etmiş, kadınlarla çok fazla diyalogu olan bir şahsiyettir. Bu özellikleri ile Frenklere benzeyen hareketlerinde yapmacık durmamaktadır. Batı hayranı olan Seniha için çevresindekiler çok sıradan ve bayağı, fakat Faik Bey O’nun için ulaşılmaz biridir.

Sürekli sinir krizleri geçiren Seniha’nın, dinlenmek için halasının yanına gittiği adaya Faik Bey’inde gidişi ile aralarında daha yakın bir ilişki başlar. Ve haklarında türlü çeşit söylentiler ve dedikodular İstanbul’a gider. Naim Efendi ve Servet Bey çıkan dedikodular ile ilgili sayısız imzasız mektup alırlar, fakat baba Servet Bey bu mektuplara itibar etmek istemez. Nihayet söylentilerden rahatsız olan Naim Efendinin hemşiresi Selma Hanım konağa gelir Servet Beyi ve eşi Sekine Hanımı, çıkan bu dedikoduların gerçek olduğuna ve bir şeyler yapmak gerektiğine ikna eder. Zira zaten bu duydukları dedikodu değil gerçektir. Aile büyüklerinin çözüm önerisi, gençlerin

daha fazla yıpranmadan evlenmeleri kararlıdır. Ve bu kararlarını harekete geçirmek için Naim Efendi'den yardım isterler. Naim Efendi Seniha ya da Faik Bey ile konuşmak yerine önce Faik Bey'in babası ile konuşmayı münasip görür. Çünkü Osmanlı geleneklerine göre, gençlerin evlilik değerlendirmelerini önce aile büyüklerinin yapması daha uygun bir uygulamadır. Ve bu kadar önemli ve hassas bir konunun hayat tecrübesi olmayan gençlerin tek başına verebilecekleri karar olarak değerlendirmez (A.g.e.: 102).

Fakat Naim Efendi, Faik Bey'in babasından istediği cevabı alamaz. Oğluna sorması gerektiğini, ayrıca oğlunun evlenecek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir işe ve servete sahip olmadığını ifade eder. Bu durum Naim Efendi' de hayal kırıklığı yaratır. Ama esas hayal kırıklığını akşam torunu Seniha ile yaşamaktadır. Torunu, dedesinin evlilik mevzusunu konuşmak için gittiğini öğrenince doğrudan gelip dedesi ile kendi fikirlerini paylaşır.

Yakup Kadri, romanda değişen evlilik bilincini ve evliliğe bakışı Seniha ile okuyucuya yansıtır. Seniha dedesine, Faik ile birbirlerini sevdiklerini ama evlenmeyi düşünmediklerini ifade eder. Ne ben sizin arzunuza ne de Faik babasının emrine girmeyecek, her konu da olduğu gibi bu konuda da farklı düşünüyoruz demektedir (A.g.e.: 109).

Bu ifadeleriyle beraber başka düşüncelerini de açıklar. Biz düşündük taşındık ve evlenmenin fena bir şey olduğuna kanaat getirdik, çünkü ne bende ona muhtaç olmayacak kadar çeyiz, ne de onda beni rahat ettirecek servet vardır. Bu şekilde evlenirsek yarın tartışmaya başlarız ve mutluluğumuz bozulur. Bu yüzden herkes kendi hayatını yaşmalıdır. Netice olarak yazar, değişen yaşam pratiklerinin bireylerin evlilik kurumuna bakışlarını da değiştirdiğine işaret etmektedir. Aile, neslin devamı, birlik, dayanışma, eşlerin mutluluğu gibi kutsal anlamlarından soyutlanmış, bir hesap kitap meselesine evrilmiştir. Modernleşme kişileri sonsuz isteklerine ulaşmak uğruna sahip oldukları birçok değerden vazgeçme noktasına getirmiştir. Yakup Kadri yarattığı karakterin arzularım diye ifade ettiği isteklerini roman içinde "hırslarım" diye düzeltme ihtiyacı görmüştür (A.g.e.: 109).

Yakup Kadri gördüğü sorunları eserlerine yansıtan ve bu sorunların devam etmesi neticesinde ailenin çok zarar göreceğine inanarak bunları birçok kez konu edinen bir

yazardır. Bu inançla olmalı ki modernleşmenin getirdiği sonsuz ihtiyaçları hırs olarak görmüş ve bu durumun üzerine vurgu yapmak istemiş olabilir.

Canlandığı Seniha karakteri, sürekli alışveriş yapan, bir giydiğini bir daha giymeyen, gardırobu hiç giymediği ayakkabılar, hiç kullanmadığı elini bile sürmediği mendiller ile dolu olan bir karakterdir. Maymun iştahlı olarak tanımlanan Seniha'yı ulaştığı şeylerde mutlu etmemektedir. Nitekim sevdiği Faik Bey'e ulaşmak ta onu mutlu etmez ve evlenmeye gerek görmez. Çünkü her şeyi maddesel olarak bakan ve kısa süre de tüketen karakter, belki yarın sevdiği kişiden de sıkılacaktır. Gustave Flaubert'in romanı "Madam Bovary" de Emma karakteri ile benzer özellikler canlandırılmıştır. Modernleşmenin yarattığı sonsuz tüketim arzusu, bireyleri tükettikçe mutlu olacakları duygusuna yöneltmektedir. Fakat ihtiyaç ötesi tüketim bireylerde istedikleri mutluluktan ziyade bir boşluk duygusu yaratmaktadır. Ayrıca bu tüketim hırsı zamanla, inançlarını, değerlerini ve sahip oldukları benliklerini eritmeye başlamaktadır.

Sonuç olarak, Seniha' da evlenmeyi reddederek Avrupa'ya kaçmış orada istediği gibi bir hayat yaşamış ama içinde bir boşluk duygusu ile beraber İstanbul'a geri dönmüştür.

Emma karakteri de istediği gibi bir evlilik yapmasına ve eşinin onu mutlu etmek için yaptığı her şeye rağmen kendini farklı maceraların içinde bulmuştur.

Seniha yaşadığı bu değişimi dedesine şöyle ifade etmektedir; "Size, hayat ve izdivaç hakkındaki fikirlerimi söylüyorum," dedi... "...rica ederim benim işlerime karışmayınız" (A.g.e.: 111).

Yazar bu ifadeler ile çok net bir değişimin yaşandığını ve artık tarafların birbirlerinden daha da çok ayrıldığını göstermektedir.

4.4.Geniş Aileden Çekirdek Aileye, Konaktan Apartman Dairesine ve

Bireyselleşme

Geniş aile, anne- baba, çocuklar, büyük anne, büyük baba, hala, teyze, amca, dayı, kuzenler gibi üyelerden oluşan kalabalık aile yapısıdır. 17. ve 18. Yüzyıllarda aile bir üretim yeridir (Giddens,2012: 112). Yani üretim ya hane içinde ya da eve bitişik arazi de yapılırdı. Ve çocuklarda dâhil olmak üzere evde ki herkes üretime katkıda bulunurdu (A.g.e.). Bu sebeple ailelerin birlikte yaşamaları dayanışma, iş birliği ve

güven açısından tercih edilme sebebidir. Geniş aile en çok geleneksel toplumlarda görülmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2012: 71). Geleneksel geniş aile öncelikle ekonomik bir birimdir. Tarımla geçinen aileler de ailenin tüm fertlerinin çalışması gerekiyordu (Giddens, 2000: 69). Geniş aile şeklindeki yaşamlar, iş konusunda ki dayanışmalarının yanı sıra, kültürel aktarımında kolaylıkla sağlamaktadırlar. Ailenin büyükleri, dedeler, babaanneler, anneanneler bildikleri ve yaşadıkları kültürü doğal bir aktarımla kendilerinden sonraki kuşaklara aktarma fırsatı bulurlar. Bu aynı zamanda küçüklerin eğitiminde onların da pay sahibi olması anlamına gelmektedir.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle beraber, üretim ilişkilerinin değişmesiyle aile çeşitli fonksiyonları değişime uğramıştır (Yıldırım, 2022: 12). Kapitalist sistemin gelişmesi ve sanayi devrimi, aile üyelerini ayrı ayrı iş piyasalarına sokarak bu dayanışma ve birlikteliği ortadan kaldırmıştır (Giddens,2012: 112).

Anne- baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tanımını ilk olarak 1949 yılında Antropolog Robert Murdock kullanmıştır (Canatan ve Yıldırım, 2012: 59). Çekirdek aile aynı zamanda sanayi toplumlarını karakterize eden bir vasıftır (A.g.e.: 74). Bununla birlikte modern çağda geniş aileler tamamen yok olmuştur demek mümkün değildir. Geniş aileler, azalmışta olsa da her toplumda bulunmaktadır (Giddens,2012: 112).

Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan Tanzimat ve modernleşme sonrasında tarımsal faaliyetlerin yaşandığı kırsal yerlerde aile nüfusları halen kalabalık ve geniş aile iken İstanbul gibi kentlerde daha çok çekirdek aileler mevcuttur.

1907'de İstanbul'da yaşayan aileler tipik çekirdek ailedir. Tüm hanelerin %40'ı bu tiptir ve bu oranın %34'ü yerleşik Müslüman nüfusa mensuptur (Duben ve Behar, 2014: 65). Bu tip haneler genelde çok büyük değildir, tek katlı veya iki katlı fevkanı evler ve sadece anne-baba çocuklar olmak üzere yaşayan aileler vardır. Bu ailelerde hizmetli, aşçı gibi yatılı üyeler yoktur. Toplumdaki üst tabaka, %8'lik bir orandır, yatılı hizmetliler vardır ve bu aileler konaklarda, yalılarda yaşamaktadırlar (A.g.e.: 69).

1907'de İstanbul'da yaşayan Müslüman ailelerin %60'ı ise geniş aile şeklinde yaşamaktaydı (A.g.e.). Bu aileler de aile üyelerinden farklı olarak ya akrabalarından birinin varlığından ya da daha çok aile büyüklerinden bahsetmek mümkündür. Yani çekirdek aileyi genişleten çoğunlukla yaşlı kuşaklardan ebeveynlerin varlığıdır.

Duben & Behar 'ın, İstanbul haneleri ile ilgili araştırmaların da 1902 ile 1908 yılları arasında bir aile reisi olan Sait Bey'in hatıratından yola çıkararak yaptıkları analiz de Sait Bey'in çekirdek aile olarak yaşadıklarını,  dört tanede hizmetlilerinin olduğundan bahsetmektedir. Dul olan annesinin ayrı bir evde yaşadığı ama ekonomik giderlerinin Sait Bey tarafından karşılandığı aktarılmaktadır. Bu tutum, iyi derecede Fransızca bilen, romanlara ve piyeslere aşına olan Sait Bey'in alafranga kültüre aşına ve Batılı aile modelini benimsemesiyle açıklanmaktadır. Fakat daha sonra Sait Bey kızını evlendirip damadını i gveysi alarak alaturka yaşama geri dönmüştür. Duben & Behar bu dönemler de i gveysi yaşamanın tercih edildiğini ifade etmişlerdir (72). 1900'lerin başları konakların, yalıların yaygınlaştığı ve alafranga yaşamın ailelere iyiden iyiye sirayet ettiği bir dönemdir. Kiralık Konak romanı' da 1922' de yazılmış ve 1915'ler İstanbul'unda yaşanan bir Osmanlı ailesinin kültürel değişimini anlatmaktadır. Tanzimat sonrası yazılan romanlarda konaklar çok sık kullanılmıştır. Alafranga ve toplumun st tabakalarının yaşadığı konaklar, yalılar, alaturka esintiler de taşımaktadırlar. Geniş ailelerin yaşamalarına olanak sağlayan konakların, daha önce işlediğimiz gibi mekân kullanımını açısından Osmanlı geleneksel yaşamına uygun olduğu görülmektedir.

Kiralık Konak romanında  kuşağın birlikte yaşadığı geleneksel aile betimlenmektedir. İkinci kuşağı Naim Efendi'nin kızı ve damadı oluşturmaktadır. Az önce de bahsettiğimiz gibi damat Servet Bey, konakta igveysi konumundadır. Bu tercihte evin erkek çocuğunun olmaması etken olabilir. Fakat modernleşme ile birçok konudaki değişimle beraber yaşanan mekânlarda da bir değişim yaşanmıştır. Konaklardan apartman dairelerine geçişte bu değişim isteğinin neticesinde ortaya çıkmıştır. Yaşanılan mekânlar başlığında, modernleşmek isteyen bireyler için konağın geleneği temsil ettiğinden bu sebeple konakta yaşayarak modernleşemeyeceğini düşünen Servet Bey ve Seniha ele alınmıştır.

Servet Bey, konak yaşamını alaturkalklık olduğu ve tüm aile birlikte yaşadığı için beğenmemektedir. Aynı zamanda Seniha'da konakta yaşayarak istediği modernliğe ulaşamayacağını Avrupa'ya giderek emellerine kavuşabileceğini düşünmektedir. Peki, Naim Efendi için konak neyi ifade etmektedir? Hayatı boyunca kendi kazandıkları ve babasından kalan serveti torunları ve ailesini geindirebilmek onların bitmek tükenmek bilmeyen isteklerini karşılayabilmek için satmak zorunda kalan Naim

Efendi için konağı satmak zorunda kalacağı günde gelip çatmıştır. Hemşiresi Selma Hanımefendi, her fırsatta gelip O'nun yanına taşınmasını ve konağı satmasını tavsiye etmektedir. Fakat Naim Efendi bir türlü bu fikre yanaşmaz. En sonunda hemşiresini oyalayabilmek amacıyla konağı kiralığa çıkarır ve hizmetliye gelenleri bir bahane ile geri çevirmesini tembih eder. Naim Efendi'nin konaktan ayrılmak istememesinin sebebi sahip olduğu son mülkü elinden çıkarmamak mı, bütün hayatını geçirdiği yerden ayrılamamak mı, yoksa onu konağa bağlayan başka bir bağ mı vardır.

Bachelard'a göre ev, dünyada bulunan köşemizdir, ilk ve gerçek bir evrenimizdir (Bachelard,2018: 34). Naim Efendi için de konak bir ev olmasının yanı sıra sığınacağı bir köşedir. "Burası, hayatta onun yegâne sığınaydı. Asrın tepkileri O'nu ite ite evvela şehirden konağın içine, sonra konağın içinden bu odaya sürükleyip tıkmıştır" (Karaosmanoğlu, 2022: 107).

Pierre Bourdieu evin, içinde yaşayanları simgelediğini düşünmektedir. Dış etkenlerden oluşan zararlara karşı aileyi dağılmaya karşı korumaktadır (Yıldırım Sağlam, 2022: 242). Fakat Naim Efendi değişen asri olaylara uyum sağlayamıyor ve tüm değişkenler O'nu giderek kalabalıklar içinde yalnız bırakıyordu. Bu yalnızlık duygusundan kurtulabilmek için evine, yuvasına sığınma ihtiyacı duyuyordu.

Aynı zamanda ev, hayalleri barındırmaktadır (Bachelard,2018: 33). Fakat Naim Efendi yıllardır biriktirdiği hayalleri ve yaşamı ile önce yaşadığı topluma sonra evdekilere yabancılaşmıştı. Kuşkusuz, ev sayesinde anılarımızın büyük bir bölümü yerleşecek bir yer bulur, hele bir de yaşadığımız evin mahzeni, tavan arası, köşesi bucağı, koridorları varsa anılarımız da kendilerine daha rahat sığınacak yerler bulur ve belirginleşirler (A.g.e.: 38). Konak Naim Efendi için böyle derin anlamlar içeriyordu. Her odasında, köşesinde, merdivenlerinde yaşanmış anıları ve hayatı vardı.

Fakat Naim Efendi bir gün damadı Servet Bey ile torunlarının hayat tarzları ve haklarında çıkan olumsuz haberleri konuşmak istemiştir. Bu konuşma sonunda damadı, çocuklarının asri olana göre davrandığını ve harikulade bir durum olmadığını ifade eder. Yapılan bu yorum Naim Efendiye çok ağır gelmiştir. Odasındaki babasının yağlı boya resmine gözü takılır. Babasının parmağında olan yüzük şimdi kendi parmağındadır. Taş aynı taş, yüzük aynı yüzüktür. Peki, oda aynı oda mıdır? Naim Efendi aynı adam mıdır? Kendisini tabloda ki babasının resmi kadar sessiz ve etkisiz hissetmiştir (Karaosmanoğlu, 2022: 77).

Tüm bu yaşananlardan sonra Naim Efendi, Servet Beyin apartman dairesine taşınması isteğine karşı çıkmadı. Kocaman konakta yalnız kalacaktır, fakat zaten ailesi var olduğu zamanlarda da kendini yalnız hissetmektedir. Modernleşme O'nun için ayak uyduramadığı ve yalnız kaldığı yeni bir dönem olmuştur.

20. yüzyılın başında İstanbul'daki Müslüman hanelerin çoğunda böyle yalnız yaşayan aile büyükleri ile karşılaşılıyor. Birçok sayıda kadın ve erkeğin oluşturduğu bu yalnız hanelere “aile olmayan hane” ismi verilmektedir (Duben ve Behar, 2014: 72).

Görülüyor ki modernleşmenin yarattığı şehirler, hatta İslam şehirleri bile yaşlıları yalnızlığa itmektedir (A.g.e.). Bunun bir sebebi de romanda işlediğimiz gibi kuşak çatışması olabilir. Aralarında anlaşamayan kuşaklar çözümü birbirlerinden uzak kalmakta bulmuş olabilir. Çünkü her daim aynı ortamı paylaşmak çatışmayı daha da artırabilir. Aslında uzak kalmak meseleye çözüm getirmeyecektir fakat en azından bireylere istedikleri hayatı yaşama şansı tanıyabilir ve çatışma çıkacak ortamları en aza indirebilir. Nitekim Servet Bey'in konaktan ayrılma isteğinin nedenlerinden birisi de budur (Karaosmanoğlu, 2022: 77).

Seniha' da benzer kaygılarla Konakta yaşamak istemiyor kendi özel hayatını oluşturmak ve hayatını kendi tabiri ile bu geri kalmış eski kafalar ile yaşamak istemiyordu (a. g. e., 110). Modernleşme ile yaşanan bireyselleşme aile de bir çözülmeye sebep olmuştur. Kendi hayatını ve özel isteklerini öne alan anlayış, kalabalık geniş ailelere karşı bir konumdadır. Bu anlamda konaklar, modernleşme ile yerlerini apartmanlara bırakmaya başlamıştır. Modernliğin simgesi durumunda olan apartmanlar bireylere istediği özgür hayatı sunuyor gözükmekle beraber sınırlandırmaktadır.

Bachelard'a göre Paris'te ev yoktur. Büyük şehirlerde yaşayanlar üst üste konulmuş kutularda yaşarlar (Bachelard,2018: 58). Apartmanlar yapıları gereği iç içe ve üst üste konumlanırlar ve fertlere özel alan sunmak noktasında yetersizdirler. Paul Claudel, “Paris'teki odamız” der (A.g.e.). Çünkü dar alanlara sahip olmaları sebebiyle insana da bir ruh daralması yaşatırlar. Çok katlı apartman daireleri, küçük ailelerin yaşamaları için daha uygundur. İki, üç kuşağın bir arada yaşamasına imkân vermezler. Konaklarda gördüğümüz odalar arası nefeslenmek için yapılan sofalar, apartmanlarda bulunmaz. Bununla beraber apartmanlarda avlu uygulaması da yoktur. Oysa insanın evde gün içinde temiz oksijen alması, ayağının toprağa, gözünün ışığa değmesi, psikolojisi

içinde olumlu anlamlar taşımaktadır. Modern binalar bu saydığımız imkânlardan yoksundurlar. Cahit Zarifoğlu da yazdığı “Eksik Yol” isimli hikâyesinde modern apartman hayatına ve bireyin yalnızlaşmasına değinmiştir. Kendi yaşamından çıktığı deneyimle yazdığı hikâye de 40 dairelik bir apartmanın birbirini hiç tanımayan selam dahi vermek istemeyen diğerlerini ötekileştiren bireylerinden bahsederek, modernitenin açmazlarından birine parmak basmıştır (Sürgit, 20199: 449- 466). Görülmektedir ki sanayileşme ve kentleşme, yaşanılan mekânları, yatay mimariden dikey mimariye doğru yönlendirmiştir. Çok katlı binalarda daha çok insan yaşamaktadır, daha kalabalıktır ama geleneksel mahalle kültüründe olduğu gibi dayanışma ve birliktelikten, birbirinden haberdar olmaktan bahsedemiyoruz. Daha kalabalık ortamlar ama daha yalnız bireyler şeklinde tanımlayabilir.

4.5. Mahremiyet

Mahremiyet kavramı, Arapçada haram kelimesinden türemiştir. Kelime, “yasak, tabu, kutsal, özel alana veya hareme ait olan” anlamlarında kullanılmaktadır. TDK güncel Türkçe sözlüğüne göre, yasaklamak, menetmek, mahrum etmek, herhangi bir şeyi terk etmek, kişinin namusundan sorumlu olduğu ve onları koruduğu, bir kişiye ya da topluluğa mahsus olan bilgi ve özelliktir. Aynı zamanda kadın ve evlenmenin haram olduğu yakın akrabaya ve saygı gösterilecek şey anlamlarına gelmektedir.

Mahremiyet çok yönlü anlamlara sahip bir kavramdır. Hukuki, psikolojik, felsefi, antropolojik ve de sosyolojik boyutlara sahiptir. Kişiyi sınırlayan özgürlüğüne engel olan, başkalarından uzaklaştıran ve koparan anlamlarına gelmez. Tam tersine başkaları ile kurulan temasın seviyesini ayarlamayı ve kontrol etmeyi amaçlamaktadır (Sezen ve Erden, 2018: 84).

Mahrem sözcüğü, İslami bir kavramdır. Gizlilik, aile hayatı, kadının özel alanı, yabancıların nazarına yasaklanan şey anlamına da gelir. Bir başka kullanımda erkeğin ailesi anlamına da gelmektedir (Göle, 2011: 20). Sosyolojik olarak değerlendirildiği zaman Müslüman ortamlardaki ailevi alanın farklılığını ifade ettiği için Batıda kullanılan özel alan kavramından farklıdır ve yerine kullanmak doğru olmaz (A.g.e.).

Mahremiyet kavramı, ilişkilerde, davranışlarda ve tutumlarda sınırları belirler. İnsanlar, gruplar, mekânlar, hatta şehirler için, kendisine ait olanı, şahsi olanı ve özel

olanı anlatır (Yıldırım, 2022: 136). İnsanlar kendileri için mahrem alanlar belirler, evlerin içinde yer alan avlular kamusal alan ile mahrem alanı ayırmak için kullanılırken şehirler kendilerini surlarla çevirerek kendilerine ait özel bir alan oluşturmaktadırlar (A.g.e.).

Mahremiyet ilk olarak Hz. Âdem ve Hz. Havva'da utanma duygusu ve kendilerine özel alanı saklama olarak karşılığını bulmaktadır. Hz. Âdem ve Hz. Havva yeryüzünde yaşamaya başlayınca artık doğal/fitri durumdan toplumsal duruma geçilmektedir.

Mahremiyet artık toplumsal ve kültürel bir olguya dönüşmektedir (A.g.e.: 135).

Mahremiyet uygulamaları kültürel farklılıklar göstermektedir. Bazı kültürler için özel olan ve gizlenmeye ihtiyaç duyulan alan bir başka kültür için ihtiyaç olmayabilir. Örneğin Türk kültüründe, evlerin pencereleri iç alanı göstermeyecek şekilde gündüz tül gece perde ile kapatılmaktadır. Fakat Avrupa'da böyle bir uygulama çoğu zaman kullanılmaz. Mahremiyetin korunması için geliştirilen çeşitli kültürel yöntemler mevcuttur. Perdeleri kapatmak, konuşurken ses düzeyini ayarlamak, evin dışı bakan camlarındaki boyutları ayarlamak ve özel alanlar kullanmak şeklinde örneklendirilebilir (Sezen ve Erden, 2018: 85).

Aile için mahremiyet temel kurucu bir ilkedir, yani aile ve mahremiyet ilişkisi çok önemlidir (Yıldırım, 2022: 136). Mahremiyet aileyi dış etkenlerden koruduğu gibi aile içi mahremiyette, ev içinde fertlere daha özel alanlar yaratır. Ebeveynlerin kendileri için ayarlanmış özel odalar, çocukların olgunluk yaşına gelene kadar karma odalarda kalırken, ergenlikle beraber erkek-kız ayrı odalarda yerleşmeleri bireysel mahremiyet için önemlidir.

Mekân konusunu işlerken bahsettiğimiz gibi, Türkler, göçebe hayatı yaşadıkları dönemlerde dahi mahremiyete önem göstermişler, çadır ortamında kendilerine mahrem alanlar oluşturmuşlar, yerleşik hayata geçtikleri vakit de evlerini aynı şekilde tasarlamışlardır. İslamiyet öncesi mahrem alanlarını hariciye- dâhiliye olarak ayırıp isimlendirirken, İslam'ı kabul sonrasında haremlik selamlık kavramlarını kullanmaya başlamışlardır. Fakat modernleşme ile beraber birçok konuda değişiklik yaşandığı gibi, mahremiyet konusunda da değişiklik yaşanmıştır. Kiralık Konak romanında mahremiyet iki başlık altında ele alınmaktadır. Birincisi yaşanan mekânlardaki mahremiyet değişimi, ikincisi ise bireysel mahremiyetin değişimidir.

Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunu Avrupalı yaşama geçmesiyle beraber yaşanan mekânlar da mahremiyetin azaldığı gözlenmektedir. Şöyle ki ilk dönem Tanzimat romanlarında konaklarda halen haremlık selamlık bölümlerinin kullanıldığını görüyoruz. Örneğin Araba sevdası romanında konağın selamlık bölümü vardır ve misafirler orada ağırlanır. Yine Rakım Efendi, Felatun Bey ve Rakım Efendi romanında evini her ne kadar alafranga usullere göre döşese de yine ev içi mahremiyete önem vermiş ve cariyesi için ayrıca bir özel alan oluşturmuştur.

Kıralık Konak romanında haremlık selamlıktan artık bahsedilmediğini görüyoruz ve bu uygulamanın çoktan kaldırıldığı ifade edilmektedir. Naim Efendi haremlık ve selamlıktan çoktan vazgeçmişti ve torunun erkeklerin yanında açık görmeye alışmıştır (Karaosmanoğlu, 2022: 42). Roman karakterlerinden Faik Bey'in evin harem kısmına yani yatak odalarına dahi rahatlıkla girip çıktığı ifade edilmektedir (A.g.e.: 21).

Bireysel mahremiyet açısından Seniha'nın ve Faik Bey'in çok rahat davrandıkları da aktarılmaktadır. Şöyle ki Faik Bey yatak odalarına rahatlıkla girebilirken Seniha'da bu durumdan rahatsız değildir. Ev ve yatak hali ile çekinmeden rahatlıkla iletişim kurabilmektedir.

Gelenekseli simgeleyen Naim Efendi'de yaşanan bu değişimden rahatsız değildir ve bir mahzur görmez. Rahatsız olduğu nokta Faik Bey'in kumar oynuyor olmasıdır. Çünkü Naim Efendi'ye göre kumar tüm kötülüklerin anası durumundadır.

Romanda, mekân mahremiyeti açısından değerlendirebileceğimiz ikinci nokta, konaktan apartman dairesine geçişle yaşanan alan darlığının getirdiği problemdir. Yaşam alanlarının geniş ve birbirinden bağımsız bölümlerden oluşması ortamda mahrem alanlar oluşturmak için daha kolay olanak sunar. Sanayileşme ile ortaya çıkan apartman daireleri ne kadar geniş olsa da, içi içe odalar belli mesafeleri koymak için uygun değildir. Çoğunlukla küçük ve az odalı şekilde inşa edilen daireler tek bir koridora açılıyor olması ve giriş çıkış yapılan kapının da bu koridorda bulunması hasebiyle dışarıdan gelen yabancıların ortama hemen dâhil olmalarını sağlar. Aynı zaman da ev içi mahremiyet açısında da tek koridorlu evler çok kullanışlı değildir. Eski Türk evlerini incelerken odalar arasında sofalar bulunduğundan ve bu sofaların hem nefeslenmek hem de mahremiyet açısından gerekli görüldüğüne değinilmiştir.

Modern yaşamın sunduğu konfor aslında insanı özgürleştiriyor ve bireyselleştiriyor gibi görünmesine rağmen daha dar alanlara sıkıştırıyor. Öncelikle evler geniş ailelerin yaşayabileceği genişlikte değil ve çoğu zaman çekirdek aile için bile yaşamak için az alan sunmaktadır. Apartmanlarda üst üste ve yan yana yerleştirilen onlarca daire aynı kapı girişini kullanmaktadır. Ve komşular kendi evlerine girebilmek için çoğu zaman diğerinin kapısının önünden geçmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca gerek binaların inşa tarzı gerekse kullanılan yapı malzemeleri daireler arası ses yalıtımı için uygun değildir, ses geçirgenliği mevcuttur. Ses mahremiyeti açısından da bir değişim gözlenmektedir.

Romanda mahremiyet ile ilgili ele alınan bir diğer konu bireysel mahremiyetin ve utanma duygusunun zayıfladığıdır.

Naim Efendi'nin hemşiresi Selma Hanım çocukların esas probleminin utanma duygularının olmayışı olarak anlatmaktadır (A.g.e.: 35).

Sonuç olarak mahremiyet ve utanma duygusu romanda üzerinde önemle durulan bir konudur. Ve aile içerisinde mahremiyet kavramının değişmesi ile beraber birçok değer de anlamını yitirmiştir.

4.6. Eğlence

Osmanlıda modernleşme ile beraber değişen birçok unsurdan birisi de eğlence anlayışıdır. Erkeklerin işleri dışında toplandıkları vakit geçirdikleri yerler ev, cami ve çarşıdır. Yani cami ve cami imamı Osmanlıda önemli bir öznedir. Kadınlar ise ev dışında eğlenmek ve yemek içmek için hamamlarda buluşmaktadırlar. Kadınlar hamamı, kadınların birkaç gün önceden sözleşip buluştukları önemli bir uğrak noktasıdır. 1550'li yıllardan sonra kahvehanelerin yaygınlaştığı görülmektedir (Harmandar,2020: 115). Erkekler için yeni bir buluşma mekânlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Aslında kahvehanelerden önce erkeklerin uğrayıp eğlendikleri yerler arasında meyhaneler ve bozahaneler de vardır. Hatta İstanbul'daki meyhanelerin Bizans dönemine ait oldukları bilinmektedir (A g.e.).

Tanzimat sonrası gelişen eğlence yerleri olarak mesire alanlarından bahsedebiliriz. Bu mesire alanlarının başında Kâğıthane'de bulunan mesire alanı yer almaktadır. Kadın-erkek ayrı yerlerde oturulan ve gezilen Kâğıthane modernleşmenin ilk dönemlerinde Tanzimat romanlarında da işlenmektedir. Fakat değişen kültürle beraber usulde değişmiş ve kadın- erkek ayrı oturmanın dışına çıkmış hatta belli bir bölgede kadın

erkek beraber eğlencelerin tertip edildiği görülmektedir. İncelediğimiz romanlardan Felatun Bey ve Rakım Efendi’de Rakım Efendi’nin cariyesi ve metresi ile beraber Kâğıthane mesire alanına gidip kayık sefası ve piknik yaptıklarından bahsetmiştik. İlerleyen dönemlerde açılan Çamlıca parkı gibi daha modern mesire alanları açılmıştır. Bu mesire alanlarında arabalarla ve yaya olarak gezmek, modern tuvaletler giyinmek ve davranışlarda bulunmak yine dönemin birçok romanına konu edilmiştir. Araba Sevdası romanındaki ana karakter olan Bihruz Bey gününün çoğunu bu mesire alanında geçirmektedir. Tanzimat dönemi değişimlerinin yansıdığı mekânlara, bireylerin giyim, kuşam, ulaşım araçları, hal ve davranışlardaki değişimi sergiledikleri yani piyasa yaptıkları mekânlar olarak da bakılmaktadır. Bu vesile ile Avrupalılaşmak isteyen ve öyle yaşadığını topluma göstermek isteyen bir grup kendilerini bu gibi ortamlarda var etmeyi uygun bulmuşlardır.

Fakat Yakup Kadri romanında yarattığı Seniha karakteri ile bir grup batılılaşma taraftarı şahsiyetler için bu tarz eğlence yerlerinin kâfi gelmediği üzerinde durur. Seniha için yaşadığı toplum ve mekânlar içinde bulunmak kendisini de geride bırakan ve daraltan bir durumdur. Yaratılan bu mesire alanları Avrupa’da ise bir anlamı vardır. Ve Seniha bunun özlemi ile her gün o ortamların hayalini kurmaktadır. Lehistan’lı Mürebbiyesi Madam Kronski ile Avrupa üzerine sohbet etmekten ve bu gürültülü, heyecan dolu dünyanın hikâyelerini dinlemekten müthiş keyif alırdı (Karaosmanoğlu, 2022: 29).

Seniha, İstanbul’da yaşanan bu değişim rüzgârlarını yüzeysel ve amacından uzak görüyordu. Ve nihayet emelini gerçekleştirip Avrupa’ya kaçmıştır. Ailesine yazdığı mektuplarda Paris’ten, Viyana’dan bahseder. Hayatın su gibi aktığından, sabahları Luxemburg bahçesinde gezindiğinden, kitap okuduğundan, akşamları gelişigüzel herhangi bir caddede yürümenin ne kadar keyif verdiğinden bahsetmektedir (A.g.e.: 138).

Yirminci yüzyılın başlarında Kiralık Konak romanında artık eğlence kültürünün daha da değiştiği üzerinde durulmuştur. Yakup Kadri romanında İngiliz geleneklerine ait olan beş çayının konakta her pazartesi uygulanan bir adet olduğundan bahseder. Seniha her pazartesi, alafranga tuvaletler giyerek hazırlanır ve kadınlı erkekli misafirlerini evin salonunda ağırlardı. Bu eğlence de kumar oynandığına, piyano çalındığına ve şarkılar söylendiğine değinmektedir.

Adaya istirahat etmek için giden Seniha, yine burada halası ile beraber eğlenceler düzenlemektedir. Bu toplantılarda içki içildiği ve kadın erkek ilişkilerinin çok rahat olduğu tasvir edilmektedir. Necibe Hanım eşinin vefatı ardından adaya çekilmiş ve akrabası ile görüşmeyen bir kadındır. Fakat içten içe farklı ve hareketli bir hayat yaşamaktadır (A.g.e.: 47).

Seniha ve halasının adada akşamları eğlenceler düzenlediklerinden ve bu eğlencelerin usulü hakkında yarı alaturka yarı alafranga olduğundan bahsedilmektedir (A.g.e.: 64).

Kitapta geçen ve değişen eğlence kültürünü yansıtan diğer bir mekân da İstanbul'un Beyoğlu semtidir. Beyoğlu, alafranga yaşamın merkezi konumundadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Beyoğlu'nda eğlence ve gece hayatının, Abdülmecit devrinde birkaç ürkek hareketle başladığını ve daha sonra tiyatrodan kafeşantana (içkili, çalgılı kahvehane), otele ve Avrupalı lokantaya, birahanelere doğru genişlediğini ifade eder (Tanpınar, 1969: 216).

Beyoğlu tüm bu özellikleri ile gayri Müslimlerin ve bir kısım Tanzimat soylularının uğrak merkezi haline gelmiştir. Tiyatrosu ile birdenbire parlayan semt, Avrupalı kibarlar için terziler, fakirler için hazır giyim mağazaları, her sınıf halk için Avrupa'dan ithal edilen birçok eğlencenin, konserin ve adı duyulmuş, duyulmamış şarkıcı ve dansçının mekânı haline gelmiştir (A.g.e.: 217).

Bir taraftan İstanbul'da geleneksel hayat ve eğlenceler devam etmektedir. Geleneksel konak ve evlerde düğün, sünnet düğünleri, akşamları içilen kahveler eşliğinde nükteler yapılarak mısralar söylenmesi, hokkabazlar oynatılması, ramazanlarda hep beraber kılınan teravihler ve ramazan eğlenceleri, tekkelerde düzenlenen ayinler bunların arasında sayılabilir (A.g.e.).

Beyoğlu, Ankaralı İsmail Efendi'den, Galip Dedeye kadar izler taşıyan Galata Mevlevihane'si ile Abdülmecit'ten az izler kalmış Nişantaşı ve Kasımpaşa semtleri arasında yer almaktadır. Ve zamanla yerel halkında ilgisini çekmeye başlamıştır (A.g.e.). Bu eğlencelere daha çok geleneksel eğlencelerden sıkılan ve kendisini İstanbul'da dar bir alanda hissedenler katılmaktadır. Tanpınar, bu eğlencelere katılanların daha çok ecnebi ve yerli azınlık olarak tanımlar. Ve bu yerli azınlığın çoğunlukla aile servetini bu eğlencelerde harcayan alafranga hayata alışanlardan oluştuğuna dikkat çeker. Bir kısmı da bazı ecnebi ortakları vesilesi ile bu hayatı

içindedirler. Değindiği diğeri bir önemli nokta ise bu çok çekici gözükten hayatların ya iflasla ya bir elim kaza ile ya da intiharla sonuçlandıdır (A.g.e.: 218).

Yakup Kadri romanında bu karakterlere örnekler vermiştir. Öncelikle Naim Efendi'nin torunları Cemil ve Seniha tanımlanan bu figürlere uygundur. Yine Kasım Paşa'nın oğlu Faik Bey'de baba parasını bu eğlencelerde harcayan alafranga tipler arasındadır. Kendi kazandıkları bir servet yoktur ve çalışıp para kazanacakları bir vasıfları da olmadığı halde bu eğlencelerin baş aktörleri durumundadırlar. Cihangir'de bulunan konak ve aile yaşamı, Avrupa hayali içinde olan bu gençler için sıkıcı ve engelleyen mekânlardır. Oysa Beyoğlu onlar için Avrupa'ya açılan bir kapı konumundadır.

Romanda geleneksel olarak tanımlanan, aynı zamanda aileden olan, şiirler okuyan ve Seniha'yı masum bir aşk ile seven Hakkı Celis, bir gün Faik Beyin ısrarı ile Beyoğlu'na gider. Beyoğlu O'nun için bilmediği, tecrübe etmediği bir yerdir. Birkaç kez uğramış ama eğlencelerine hiç katılmamıştır. Yakup Kadri, Tanpınar'ın tanımladığı gibi bir Beyoğlu tablosu çizer. Ecnebler, Viyanalı kadın şarkıcılar ve kıyafetlerinden harp zengini olduğu anlaşılan adamların olduğu bir bar ortamıdır (Karaosmanoğlu, 2022: 184-185). İçkilerin içildiği ve İngilizce, Fransızca, Almancanın konuşulduğu ortamı Yakup Kadri, Hakkı Celis' in gözünden acayip bir eğlence tarzı ve zavallı insanlar olarak tanımlamaktadır (A.g.e.: 189).

Nihayet romanın son karesi de kadın erkek birlikte yemek ve eğlencenin düzenlendiği Servet Bey'in apartman dairesinde geçmektedir. Naim Efendi, konakta ve ölüm döşegindedir bu sebeple kızı Sekine Hanım onun başında beklemektedir. Servet Bey ve Seniha için yaşanan bu üzücü durum eğlenceye engel değildir. İçkiler içilir, yemekler yenir, arka fonda sürekli piyano çalar ve bu ortamda savaşmak için Çanakkale'ye giden Hakkı Celis' in şehit olduğu haberini öğrenirler. Fakat aile bağları artık ne Seniha ne de babası için önemli değildir. Aile adına yaşanan bu acı olayların Seniha 'da hiçbir duygu yaratmadığını ve aile de çözülmenin geldiği noktayı, yazar şu ifade ile belirtir ve roman bu son etkili ifade ile biter. "Fakat Seniha sadece güzel ve süslüydü" (A.g.e.: 189).

4.7. Tefrişat

Eşyalar, kullanılması gereken parçalar ve benzer her şeye tefrişat denmektedir. Modernleşme ile beraber aileyi yakından ilgilendiren ev içi eşyalarda da bir değişim

olmuştur. Osmanlı'da ev içi eşyalarda sadelikten yana olunduğuna gündelik yaşam pratiklerinde az eşya ile işlerin kolaylaştırılmaya çalışıldığından bahsetmiştik. İslam'ın israftan kaçınmayı tavsiye etmesi, Osmanlı ev içi düzen kültürüne de yansımıştır (Çiftçi, 2017: 466). Evlerin haremlik bölümlerinde gündelik eşyalar asgari düzeydedir. Selamlık bölümlerinde yani misafirlerin ağırlanacağı bölümlerde biraz daha ayrıntılı ve süslü eşyalar bulunmaktadır.

Odalarda oturmak için yer minderleri ve sedirler kullanılır, sedir içleri kimi zaman eşya yerleştirmek için depo kimi bölge ve odalarda duş alınabilecek banyolar olarak ta kullanılabilir. Türkler de halı, inanç felsefesine dayanarak üretilmiş ve bu amaçla kullanılmıştır. Üzerinde namaz kılınan ve temiz bir şekilde oturulmak için kullanılan gündelik eşyalar arasında yer alır. Yine halı gibi kilim, keçe ve savan da kullanılmaktadır (A.g.e.).

Yatakların gece açılan gündüz toplanan bir şekilde kullanılması da yer azlığından ve odayı çok fonksiyonlu kullanma isteğinden kaynaklanmaktadır. Kaldırılan yatak eşyaları yüklük denen yatak dolaplarına konulmaktadır (A.g.e.: 467). “Roman ve Mekân” adlı kitapta Handan Elçi, Osmanlı toplumunun Batılılaşma sürecinde konak hayatında kullanılan geleneksel sedir, dolap, ocak gibi eşyaların yerini, karyolalar, gardroplar, koltuk takımları, tuvalet eşyalarının aldığını ifade eder (Yıldırım Sağlam, 2022: 245). Tanzimat romanlarına konu olan eşyalardaki değişim, gündelik hayat pratiklerinde de birtakım dönüşümlere yol açmıştır. Kiralık Konak romanında geleneksel konak hayatı, konağın hanımı Nefise Hanımefendi'nin vefatı ile değişmeye başlamıştır. Damadı Servet Bey ilk önce evdeki eşyaların çoğunu, modern Avrupa eşyaları ile değiştirmiş, evdeki hizmetlileri de Garpli kişilerden seçip yerleştirmiştir. Batılılaşma, alaturka ve alafranga yaşam stillerini iç içe geçirmektedir (Yıldırım Sağlam, 2022: 245).

Servet Bey, konaktan apartman dairesine geçişinde de evin tüm dekorunu Avrupa modeli eşyalarla döşemeye çalışmıştır. Salonunda kısmen konaktan getirmek zorunda olduğu eşyalar mevcuttur (Karaosmanoğlu, 2022: 143).

Mobilyalardaki bu değişimin sosyolojik boyutta ne ifade ettiğini yine Yakup Kadri'nin bir başka eserin de daha çekmektedir.

“Sağanak” adlı piyes, Yakup Kadri’nin 1929’da yazdığı bir eserdir. Piyeste gelenek ile modernlik karşıtlığı ele alınmaktadır. Afif Molla ve oğlu Lütfi geleneği, diğer oğlu Eşref ve Lütfi’nin eşi Belkıs modernliği temsil etmektedirler. Yazar, piyesin girişinde eşya imgesi üzerinden eski ve yeni arasındaki ilişkiyi ele alır. “Eski bir dekor içinde eşyanın yeni tarza göre özentili bir tasnifi...” (Karaosmanoğlu, 1983: 53).

Afif Molla bu evin düzenini kimin böyle yaptığını hizmetçiye sorar. Ve gelin hanımın istediği üzerine yapıldığını öğrenince, bu evde düzenin belirleyiciliğinin önce kendisinde sonra eşinde sonra büyük oğlunda olduğunu söyler. Eşyalar gibi evdeki roller de birbirine karışmıştır. Gençler gelenekten moderne geçmeyi isterken, mobilyaları ve yerlerini değiştirmişler, aynı zamanda aile de ki hiyerarşiyi de belirsiz bir duruma getirmişlerdir. Burada rol çatışmasından söz edilebilir.

Konuşulanları duyan büyük oğlu babasının ev düzeninden rahatsız olmasını her şeyin memleket gibi alt üst olmasına benzeterek tanımlamaktadır (A.g.e.: 54).

Eşyalar ve eşyaların arasından yaşanan karmaşa, dönemde yaşanan karmaşa ile eş tutulmuş ve eşyalar üzerinde yaşanan ikiliğin bireye ve topluma yansımaları ele alınmıştır. Memleket düzeninde yaşanan karşıtlık gerek eşyalar da gerek aile fertlerinde bir karşı karşıya kalma durumu yaratmıştır. Bu yaşananlar aile içi huzursuzluk ve gerilim ortamı ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Lütfi gelenekseli savunurken kardeşi Eşref artık her şeyin, değişmesi gerektiği ve bu değişikliğin aile de başlamasını savunmaktadır. Lütfi, değişimi önce dışarda durdurmak gerekir diye savunur. Afif Molla ise evdeki düzeni sağlamadan dışarıya müdahale edemeyiz diye oğlunu reddeder. Ve Afif Molla gelini Belkıs’ı uyarır (A.g.e.: 54).

Mekân ve eşyaları sadece madde bazında değerlendirilemez. Eşyalardaki değişim bir bütünün yani modernleşmenin bir parçasıdır. Eşyaların yaşamımızı kolaylaştırmalarının yanı sıra anlam dünyamızda da yerleri büyüktür ve her evin, her eşyanın kendine göre bir karakteri vardır.

Toplumlar kendi yaşam anlayışlarına ve ihtiyaçlarına göre eşyalar üretirler. Örneğin yer sofrasını ele alacak olursak, yer sofrası çevresinde birçok kişi yemek yiyebilir. Gerektiğinde sıkışık olarak oturulunca geniş ailelerin rahatça yemek yemelerine imkân sağlar. Oysa yemek masalarında oturacak kişi sayısı bellidir. Bir masa etrafında bulunan sandalye sayısı kadar kişi yemek masasında oturabilir. Kişi sayısı ve sınırlar

belirlenmiştir. Ayrı sunulan tabaklar, çatal, bıçak da modernite ile Osmanlı toplumuna girmiş detaylardır.

Görüldüğü gibi, modernleşme Osmanlı toplum hayatında ailede, evlilik anlayışından mahremiyete, eğlenceden tefrişata birçok anlamda değişime ve çözülmeye sebep olmuştur.

SONUÇ

Türk Modernleşmesi, Osmanlının son yüzyılında başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde devam eden geniş bir perspektifte incelenmesi gereken bir konudur. Bugüne kadar bu konu üzerinde pek çok çalışma ve araştırma yapılmış ve birçok eser verilmiştir. Tezde modernleşme sürecinin toplumun en küçük yapı birimi olan aile üzerindeki etkileri, Yakup Kadri'nin, Kiralık Konak romanından elde edilen bulgulardan yola çıkarak izlenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tezin bölümleri içinde Osmanlı'nın modernleşme aşamalarına imkânlar dâhilinde değinilmiştir. Modernleşme siyasi ve askeri kurumlarda, sosyal hayatta, yaşanan mekânlarda, eğlence anlayışında, dini ve kültürel değerlerde ve gündelik yaşam pratiklerinde köklü değişimlere sebep olmuştur. Değişim ve yaşanan çatışmaya romandan örnekler vererek açıklama getirilmiştir.

Yakup Kadri'nin romanda kullandığı bir cümle, araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçları etkileyici bir şekilde özetlemektedir. "O kadar necabet ve salabetle (soyluluk ve sağlamlık) başlayan o büyük Tanzimat cereyanı, döne dolaşa, nihayet İstanbul'un ortasına Seniha gibi bir kadımla, Faik Bey gibi bir erkek örneği bırakıp geçmişti" (Karaosmanoğlu, 2022: 167).

Yakup Kadri'nin gördüğü ve yaşadığı ilişkileri ve olguları olduğu gibi yansıtan bir yazardır. Edebiyatta Tanzimat sonrası gelişen roman türünde, onlarca eser veren yazar, tarihsel bir seyir içinde toplumsal sorunlarını ele almış ve önemli noktaları romanlarında işlemiştir. Eserlerinde Ahmet Mithat gibi doğru ve yanlış modernleşme örneklerini okuyucuya dikte etmemiştir. Veya Rezaizade Mahmut Ekrem gibi direk eleştirel ve ironi içeren bir dil de kullanmamıştır. Ortamın tahlilini yaparak yazdığı eserlerde sonucu okuyucuya bırakmayı tercih etmiştir. Kiralık Konak'ta da bir ailenin tipolojisini çıkarmış, yaşadıkları serüveni gözler önüne sermiş ve okuyucunun şu soruyu kendisine sormasına sebep olmuştur. Modernleşmenin etkisi ile ortaya çıkan aile yapılanması, aileyi sadece konaktan apartman dairesine geçirmekle bırakmamış ailenin değerlerinde de bir yozlaşmaya sebep olmuştur. Genç kuşakların yaşadığı yozlaşmada sorumluluğu sadece onlara da bırakmamış ve şöyle bir eleştiriyi de gündeme getirmiştir. Toplumun yaşadığı bu yozlaşma, Naim Efendi ve Naim Efendi

gibiler kendi elleriyle bu tohumu ekmişlerdir. Yazar bu tespit ile modernleşme sorununa yeni bir eleştirel bakış sunmaktadır.

Yazar, Naim Efendiyi Osmanlı'nın arkada bıraktığı geçmişin son çılgılığı ve gelecekte yaşanacakların ilk kıpırdanışı olarak nitelemektedir. Konak, imparatorluk, toplum üçlemesi ile bir ortaklık kurulmuştur. Yani dağılan sadece imparatorluk değil, konaklar ve aileler de dağılmadan paylarına düşeni almıştır. Kurmacanın Çanakkale Savaşı sıralarında cereyan etmesi de bilinçli bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıllarca konaklar bu imge etrafında romanlara konu olmuştur, evlerin sadece bizleri yağmurdan soğuktan ve dış etkenlerden koruyan mekânlar olmadıklarını, anlam dünyasında çok özel yerlerinin olduğu vurgulanmıştır.

Tarih boyunca farklı toplumlar yakın ortamları paylaşmışlar ve birbirleri ile etkileşim içinde yaşamışlardır. Bu etkileşim doğal bir süreçte gerçekleşmiştir. Her toplum kendi gelenek göreneklerini yaşarken birbiri ile her anlamda alışverişte bulunabilir. Osmanlı ailesini incelerken geniş imparatorluk topraklarında bulunan ailelerden en doğusunda ki aile ile en batısında ki aile arasında ki benzeşmektedir. Üstelik bu benzeşme hem dini hem de kültürel bir benzeşmedir.

Osmanlı modernleşmesi ile beraber ailede ve toplumda Seniha ve Faik gibi yeni sosyolojik tipler ortaya çıkmıştır. Bunlar modernleşmenin tipleridir. Bu tipler kendi kültürünü reddeden ve başka bir kültürde kendini var etmeye çalışan karakterlerdir. Karaosmanoğlu'nun bir sürgün romanında Doktor Hikmet Bey de bu tiplere örnek verilebilir. Hikmet Bey daha modern bir yaşam arzusu ile gittiği Avrupa'ya da uyum sağlayamamış Türkiye'de alafrağ, Batı'da alaturka olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta Avrupa' da yapayalnız vefat edip kimsesizler mezarlığına gömülmüştür.

Toplum, din, tarih ve gelenekleri ile toplumu oluşturmaktadır. Geçmiş kuşaklar ile olan bağlantı gelecek kuşakların hafızalarını meydana getirir. Oysa Kiralık Konak'ta kuşaklar arasında modernleşmenin ürettiği kopuşla beraber hafıza akmamakta ve yok olmaya başlamaktadır. Bu da modernleşmenin toplumun kendi hafızasını kaybetme gibi ciddi sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir.

Modernleşme fertlerde kimlik sorununun doğmasına ve dolayısıyla kimlik bunalımına yol açmıştır. Osmanlı ailesi, bu değişimle beraber yaşadıkları mekânları, eğlencelerini, değerlerini değiştirmek zorunda kalıp geleneksel yaşam tarzlarını korumakta zorlanmıştır. Dağılan sadece Kiralık Konak değil, ailenin bütünsel yapısıdır.

Modernleşme ile aile içindeki hiyerarşi ilişkisi alt üst olmuştur. Büyüklerin saygınlık algıları kaybolmaya başlamıştır. Büyük erkek otorite değildir. Kendisine saygı duyulan, danışılan ve karar alınırken önemsenen bir statüde bulunmamaktadır. Türk ailesinin iç sosyal yapısı ciddi bir şekilde sarsılmaya başlamaktadır.

Türk modernleşmesinde aile gibi toplumsal kurumları anlamak için edebiyat çok önemli bir imkân sağlamaktadır. Edebiyat eserlerinden yola çıkarak Türk modernleşmesinin sosyolojik veçhesini aydınlatma katkısı verebilmektedir. Kiralık Konak bunun en önemli örneklerinden birisidir.

Toplumsal kurumları ve sosyolojik birimleri anlamının en iyi yollarından birisi de yine toplum içinden çıkarak onu anlatan edebiyat yapıtları oluşturmaktadır. Bu açıdan edebiyat sosyolojisi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi. (2018). Felatun Bey ile Rakım Efendi. İstanbul: 1.Baskı. Beyaz Balina Yayınları.
- Akı, N. (2017). Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan- Eser- Fikir- Üslup. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alver, K. (2006). Edebiyat Sosyolojisi ve Hayat. Sosyoloji Dergisi, (15).
- Aydın, A. (2000). Batılılaşma döneminde Şinasi ve Fransız etkisi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 17 (2).
- Bachelard, G. (2018). Mekânın Poetikası. İstanbul: İthaki Yayınları. Canatan, K. & Yıldırım, E. (2010). Aile Sosyolojisi. İstanbul: Açılım Kitap.
- Creswell J.W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni: Siyasal Kitabevi.
- Dere, M. (2015). “Türk Romanında İmparatorluğun Çöküşünün Bir Sembolü Olarak Konak ve I. Cihan Harbinin Bu Çöküşe Etkileri. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi 1, 177-188.
- Duben, A. & Behar, C. (2014). İstanbul Haneleri. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Recaizade Mahmut Ekrem. (2016). Araba Sevdası. İstanbul: İskele Yayıncılık.
- Fırmıncıoğulları, S. (2016). Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. Sosyoloji dergisi, (33), 37-48.
- Giddens, A. (1992). Modernliğin sonuçları. İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya. İstanbul: Alfa/ Aktüel Kitabevleri.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökalp, Z. (2014). Türkçülüğün Esasları. İstanbul. Ötüken Neşriyat A.Ş.

- Göle, N. (2011). Modern Mahrem. İstanbul: 11. Baskı. Metis Yayınları.
- Habermas, J. (1994). Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje, Postmodernizm İçinde, haz: Necmi Zekâ. Kıyı Yayınları.
- Hallaç, H. H. & Doruk, B. S. (2019). Türk Konutunda Mahremiyet için Düzenlemeler. Akademik Sosyal Bilimler Dergisi, -(38),50-72.
- Hanioğlu, M. Ş. (1992). TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul. TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Karabulut, M. (2010). Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında Alafrangalaşmak. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 56 (2008/2) , 47-68.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1983). Tiyatro Eserleri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2010). Zoraki Diplomat. İstanbul: 6. Baskı. İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2022). Kiralık Konak. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2018). Türk Modernleşmesi Makaleler 4. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (1983). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış. Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Namık Kemal. (2018). İntibah. İstanbul. Ren Kitap.
- Oğuz, B. (2009). Bovarizmin Evreni. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4), 164-174.
- Oğuzkan, A.F. (1068). Yakup Kadri Karaosmanoğlu Hayatı Sanatı Eseri. İstanbul: Serap Kitabevi
- Okay, O. (2022). Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı. İstanbul: 11. Baskı. Dergâh Yayınları.
- Okuyucu, M. (2013). M. Orhan Okay, Batılılaşma Devri Türk Edebiyat. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 0 (2), 403-406.
- Ortaylı, İ. (2000). Osmanlı Toplumunda Aile. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ortaylı, İ. (2018). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Timaş Yayınları. Polat, Nazım. H. (2001). TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul. TDV İslam Araştırmaları Merkezi.

- Prens Said Halim Paşa. (1985). Toplumsal Çözölme Buhranlarımız. Hazırlayan. N. Ahmet Özalp. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Sapiro, G. (2019). Edebiyat sosyolojisi. Ankara: Doğubatı.
- Sayın, Ö. (1998). Simgeler Dünyasının Ekranı Televizyon. Sosyoloji Dergisi, (6).
- Sezen, A. & Erden, M. (2018). Mahremiyetin Psiko-sosyal Yansımaları. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (20), 83-92.
- Sunar, L. (2004). Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizm'in Oluşumu Bağlamında Bir Analiz. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (3), 511-526.
- Sürgit, B. (2019). Modern Bireyin Yalnızlaşması ve Yabancılaşması Bağlamında Apartman Yaşamı ve Cahit Zarifoğlu'nun "Eksik Yol" Başlıklı Öyküsü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (59), 2, 449-466
- Şeker, A. & Özcan, E. (2021). Epistemolojik Kopuş Bağlamında Tanzimat Romanının Sosyolojik Dokusu. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı- Prof. Dr. Halil Çeçen'e Armağan, 32-56.
- Tanpınar, A. H. (1969). Beş Şehir. İstanbul: M. E. B. Devlet Kitapları.
- Tanpınar, A. H. (1988). 19'uncu Asır Türk Edebiyatı. İstanbul: 7. Baskı. Çağlayan Kitabevi.
- Türk, V. (2009). Ocak Sözü ve Ailesi. Gazi Türkiyat, 1 (5), 251-258.
- Wagner, P. (1996). Modernliğin Sosyolojisi. Çev. M. Küçük. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Yarış, S. (2020). Geleneksel Türk Evi Mimarisinde Diyarbakır Evlerinin Yeri Üzerine Bir Değerlendirme. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, - (68) , 313-340.
- Yıldırım, E. (2012). Hayali Modernlik. Türk Modernliğin İcadı. İstanbul: 2.Baskı. Doğu Kitap.
- Yıldırım, E. (2019). Yayınlanmamış Ders Notları. İstanbul.
- Yıldırım, E. (2022): Ailenin İhyası. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yıldırım, E. (2007): Bilginin Sosyolojisi. İstanbul: Ekin Yayınevi

ÖZGEÇMİŞ

Kübra AL

A. EĞİTİM

Lisans: İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2020, İstanbul

B. İLGİ ALANLARI

Hüsn-i Hat çalışmaktadır, 2013- hâlen